

GONDOSKODÁS – szakértelem és emberség

A Slachta Margit Nemzeti Szociálpolitikai Intézet folyóirata

V. évfolyam 1. szám

- Főszerkesztő: Mikó F. László
- Szerkesztőség: Bánhidi Rita, Forrai-Kiss Krisztina, Dr. Hajdu Kitti, Barabás Kristóf, Csukovits Nóra, Matolcsi-Papp Zoltán, Reményi Csaba, Mózesné Ruzsák Beáta
- Szerkesztőségi titkár: Csukovits Nóra
- Szerkesztőbizottság: Dr. Tóth Tibor, Dr. Beran Ferenc (PPKE), Dr. Birher Nándor (PPKE), Dr. Bogár László (KRE), Dr. Molnár Attila (NKE), Dr. Nyitrai Ágnes (AVKTF), Dr. Pajtókné Dr. Tari Ilona (EKKE), Dr. Pikó Bettina (SZTE), Dr. Rosta Andrea (PPKE), Dr. Sárkány Péter (EKKE), Dr. Juhász Gábor (PTE), Dr. Szabó-Tóth Kinga (ME), Dr. Kaiser Tamás (NKE)
- Szerkesztőség és kiadóhivatal: 1142 Budapest, Ungvár u. 64-66. • Tel.: +36 20 381 2988
- E-mail: gondoskodas@nszi.hu • Honlap: www.nszi.hu
- Nyomdai kivitelezés: Jász József nyomdaipari vállalkozó 2040 Budaörs, Pelikán u. 10.
- Kiadó: Dr. habil Tóth Tibor főigazgató

ISSN szám: 2786-2941

A borítón Hugo Simberg: Báránylány (1913) című képe látható

TARTALOM

Kiss Júlia, Kécza Krisztina, Dr. Vajda Kinga	
A veszélyeztetettséget észlelő- és jelzőrendszer működése 2023-ban.....	6
Szalay-Bobrovniczky Vince	
A két világháború közötti magyar szociálpolitika mérleg: Eredmények és hiányosságok	18
Farkas Péter	
Ép, egészséges és boldog családokból álló közösségekre épülhet erős nemzet	28
Dr. Dobó Marianna	
Települési stratégia a társadalmi válságból való kilépéshez.....	42
Dr. Hadnagy József	
Professzionális segítség munkaformái.....	62
Mikó F. László	
A mesterséges intelligencia szerepe a gondoskodáspolitikában, és a fogyatékossgal élő személyek támogatásában.....	88
Telkes Viktor Gyuláné, Farkas Kinga Krisztina	
Retro könyvek mai szemmel.....	92
ABSZTRAKTOK	94
Szerzőink	97

GONDOSKODÁS – szakértelem és emberség

Tisztelt Olvasók, Kedves Kollégák,

a Slachta Margit Nemzeti Szociálpolitikai Intézet folyóirata, a GONDOSKODÁS, megjelenésének ötödik évfolyamába lépett. Az idei évvel, Farkas Pétertől én vettem át a főszerkesztői feladatokat, de ez nem jelenti azt, hogy kiváló kollégám, a szakmán túlmutató hallatlanul nagy tudásával ne állna mögöttem, vagy ha úgy tetszik: mellettem, és a Lap mellett. Ezt a lapszámot nagyrészt még Ő állította össze. Közös munkánk tehát ez a példány, amit Önök a kezükben tartanak.

Mit hoz a jövő, milyen irányba mozdul el a GONDOSKODÁS?

Szeretnénk, ha a lappal, eddigi jól megalapozott profilját megtartva, nyitnánk a fiatal generációk felé.

Várjuk tehát, megbecsült és fontos Szerzőink mellett, fiatal doktoranduszok cikkeit, tudományos értékű beszámolóit, kutatási anyagait.

És természetesen, igyekszünk a továbbiakban is kiérdemelni az Önök megtisztelő figyelmét.

Barátsággal,

*Mikó F. László
főszerkesztő*

Kiss Júlia, Kécza Krisztina, Dr. Vajda Kinga

A veszélyeztetettséget észlelő- és jelzőrendszer működése 2023-ban

Gyorsjelentés

Budapest

2025

Absztrakt

A gyorsjelentés a gyermekvédelmi törvény alapján működő észlelő- és jelzőrendszer működéséről a Slachta Margit Nemzeti Szociálpolitikai Intézet által éves szinten készített felmérés 2023-as adatfelvételének legfontosabb eredményeit mutatja be. A jelentés célja az eredményeket a döntéshozók mellett a terepen dolgozó szociális szakemberek, a téma iránt érdeklődők számára is elérhetővé tenni, így támpontot és visszajelzést adva a jelzőrendszer minden szintjének. A felmérés a család és gyermekjóléti központok és szolgálatok jelzőrendszeri felelősei és tanácsadói által adott válaszok alapján írja le a jelzőrendszer egyes aspektusait. Így kitér a jelzőrendszer működésének főbb jellemzőire, a kitöltők tapasztalataira és észlelt kihívásaira, illetve évente változó, mozgó blokkokban feltett kérdésekre. Az eredmények limitált, de értékes tudást adnak a jelzőrendszer aktuális állapotáról a család és gyermekjóléti központok – és szolgálatok perspektívájából.

Bevezető

Magyarországon a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény és a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi

XXXI. törvény alapján észlelő- és jelzőrendszer (továbbiakban: jelzőrendszer¹) működik. A jelzőrendszer feladata, hogy felismerje és a szociális és gyermekjóléti ellátórendszer megfelelő szereplői felé jelzést tegyen a gyermekeket és felnőtteket érintő problémákról, veszélyeztető tényezőkről és krízishelyzetekről.

A veszélyeztetettséget észlelő-, és jelzőrendszer negyedik szintjének egyik, szakmai szabályozóban rögzített feladata a jelzőrendszer működésének rendszeres felmérése, vizsgálata, illetve az eredmények az ágazatirányítás felé történő visszajelzése. Ennek céljából 2021-től kezdődően a Slachta Margit Nemzeti Szociálpolitikai Intézet (továbbiakban NSZI) rendszeresen, minden évre vonatkozóan átfogó adatfelvételt végez a család- és gyermekjóléti szolgálatok (továbbiakban: szolgálatok), illetve család- és gyermekjóléti központok (továbbiakban: központok²) körében. Az adatgyűjtésnek amellet, hogy a jelzőrendszer adott évben megvalósult működését méri fel, fontos célja, hogy a felvett adatok összehasonlíthatóak legyenek az előző évek felméréseinek eredményeivel. Az így gyűjtött adatok alapján a jelzőrendszer működéséről átfogó, éves szintű jelentés készül. Jelen **gyorsjelentés** a 2023-as évre vonatkozó éves jelentés legfontosabb eredményeit és következtetéseit foglalja össze. Célja, hogy az adatfelvétel eredményei az ágazatirányítás

1 Az adatgyűjtés során a veszélyeztetettséget észlelő-, és jelzőrendszer elnevezést vettük alapul (a 1997. évi XXXI. törvény alapján). A kérdőív felvétele során azonban vizsgáltuk az 1993. évi III. törvény alapján nevesített veszélyeztetettséget és krízishelyzetet észlelő jelzőrendszer működését is.

2 A későbbiekben a tanácsadó említésekor a központok jelzőrendszeri tanácsadóira, míg a felelős említésekor jelzőrendszeri felelősökre gondolunk.

mellett a terepen dolgozó szakemberekhez, kollégákhoz is eljussanak könnyen elérhető, értelmezhető és átlátható formában. Nem célja azonban a vonatkozó szakirodalom feldolgozása, a leírás túl az esetleges mélyebb összefüggések feltárása.

Az adatfelvétel eredményei jelen gyorsjelentésben három alfejezetben kerülnek bemutatásra. Az első, „A jelzőrendszer működésének főbb jellemzői” alfejezetben olyan eredmények szerepelnek, melyek a jelzőrendszer működésének különböző aspektusairól szolgálnak adminisztratív (számszerűbb) és ezekhez kapcsolódó megéléseken alapuló (szubjektívabb) adatokkal. Az alfejezet kitér a kérdőív kitöltöttségére, a központok és szolgáltatók felelőseinek és tanácsadóinak munkájára, a jelzések számára és a jelzések forrására, a jelzőrendszer egyes tagjaival való kapcsolat meglétére és gyakoriságára, a kliensek megkeresésének módjára és az adott visszajelzésekre, valamint a megkésett jelzésekre.

A második, „Tapasztalatok és észlelt kihívások” alfejezet a kitöltő tanácsadók és felelősök jelzőrendszer működésével kapcsolatos véleményével, tapasztalataival foglalkozik. Az alfejezetben összefoglaljuk a kitöltők jelzőrendszerrel való elégedettségét, az általuk legeredményesebbnek tartott jelzőrendszeri tagokkal közös munkaformát, illetve a munkájukat érintő különböző észlelt nehézségeket.

A harmadik, „Változó kérdésblokkok” alfejezet a nem állandó kérdésblokkokra adott válaszokat dolgozza fel, melyek évente módosulnak annak függvényében, hogy aktuálisan milyen problémakörök, nehézségek érintik a terepet. Az alfejezetben a 2023-as kérdőív változó kérdéseit vizsgáljuk: a kizárólag felnőtteket érintő jelzésekkel kapcsolatos kérdéseket; az orosz-ukrán háború következményeinek megjelené-

sét a jelzőrendszerben; és a gazdasági helyzetben bekövetkező változások (pl.: emelkedő infláció, lakhatási kiadások növekedése) feltételezett jelzőrendszerre gyakorolt hatásaival kapcsolatos tapasztalatokat.

Módszertan, mintavétel és mérőeszköz

Az adatfelvétel kvantitatív, kérdőíves módszertannal, online kérdőív formában zajlott a Limesurvey nevű program használatával. A kérdőív kitöltésére 2024.05.27. és 2024.06.19. között volt lehetősége a szolgáltatóknál és központoknál dolgozó válaszadóknak.

A kitöltött kérdések tisztítása és beérkezett adatok elemzése az IBM SPSS Statistics 22-es programmal történt. Az adatok elemzéséhez elsősorban leíró statisztikai eszközöket, így frekvencia táblákat, átlagvizsgálatokat, Mann-Whitney tesztet, illetve kereszt-táblás elemzést használtunk. Az elemzés során a szignifikanciaszint minden esetben $p < 0,05$ volt³.

A mintavétel során a teljes populáció elérésére törekedtünk: a Szolgáltatói Nyilvántartási Rendszerből (más néven Működési Engedélyes Riport, a továbbiakban: MŰKENG) 2024. 05. 07-re leszárt adatok alapján az összes család- és gyermekjóléti szolgálat és központ megkeresésre került. Így összesen 926⁴ székhely/telephelyet azonosítottunk (729 db család-, és gyermekjóléti szolgálat, 197 db család-, és gyermekjóléti központ), melyből 910⁵ intézményt tudtunk megkeresni, ezek alkották a végleges mintánkat. Az így kialakított listán szereplő potenciális résztvevők megkeresése e-mailen keresztül történt.

A 2023-as év során alkalmazott kérdőív alapját a korábbi években is alkalmazott mérőeszköz adta, mely a lehető legjobb összehasonlíthatóságot biztosította.

3 Az eredmények fejezetben minden olyan esetben, ahol különbségről beszélünk 0,05-es szignifikanciaszint alapján statisztikai különbségről beszélünk, statisztikai összefüggést látunk. Ahol a két csoportot (szolgálat és központ) nem kezeljük külön, ott a két csoport eredményei közti különbséget vizsgáló próba nem volt szignifikáns.

4 Az adatbázis eredetileg 941 címet tartalmazott, ám a központok esetében a duplikátumok ki lettek törölve, így egy 926 címet tartalmazó lista került a LimeSurvey rendszerébe

5 Ezek az intézmények rendelkeztek élő email címmel, amit össze tudtunk kapcsolni velük és a rendszer ki tudta küldeni részükre a kitöltési meghívót. Emellett néhány intézmény esetében a MŰKENG-ben szereplő bejegyzett szolgáltatás nem működött már, vagy nem a valóságnak megfelelő szolgáltatástípussal volt bejegyezve.

Az állandó kérdések mellett 2023-ban két, már 2022-ben is vizsgált kérdésblokk is szerepelt, melyek az orosz-ukrán háború és a gazdasági helyzetben bekövetkező változások (pl.: emelkedő infláció, lakhatási kiadások növekedése) feltételezett jelzőrendszerre gyakorolt hatásait vizsgálták. Az adatfelvételnél először jelent meg a 2023-as kérdőívben a kizárólag felnőttekkel kapcsolatban érkező jelzésekkel, ezek adminisztrációjával foglalkozó kérdésblokk, melyeknek eredményei kiindulásként szolgálhatnak majd a jövőbeli ilyen irányú kérdésfeltevéshez, új állandó kérdésblokk bevezetéséhez.

Az előző évekkel összehasonlító kérdésblokkokon és új változó kérdésblokk beemelésén túl számos kisebb változtatás történt a mérőeszközben kiegészítő vagy tisztázó céllal. A jelzőrendszeri felelős és tanácsadó munka során felmerülő nehézségekre irányuló kérdések közé bekerült egy, a lehetséges megoldási javaslatokra koncentráló kérdés. Változások és kiegészítések történtek ezen túl a jelzőrendszeri tagok összetételében. Ezek a 2023-as kérdőívben már a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény 64. § (2) bekezdésben rögzített veszélyeztetettséget és krízishelyzetet észlelő jelzőrendszer működésére, valamint a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásáról szóló 1997. évi XXXI. törvény 17. §-a szerinti gyermekvédelmi jelzőrendszerre is irányulnak, illetve az NSZI módszertani munkatársainak, valamint a Belügyminisztérium Szociális és Gyermekjóléti Szolgáltatások Főosztály javaslatait is tartalmazzák⁶.

Az adatfelvételnek a korábbi évekhez hasonlóan több olyan limitációja volt, mely miatt a kapott eredményeket bizonyos fenntartásokkal szükséges kezelni. A legfontosabb korlátok a következők:

- Több olyan intézmény is működött a 2023-as évben,

⁶Az előző évhez képest a következő kategóriák kerültek újonnan beépítésre: „jogi segítségnyújtó szolgálat (kormányhivatal)”, „hivatásos gondnok”, „Országos Kríziskezelő és Információs Telefonszolgálat”. Más kategóriákat megnevezését pontosítottunk. A „védőnő” kategóriából „védőnői szolgálat”, a „gyermekvédelmi és gyámügyi feladatkörében eljáró fővárosi és megyei kormányhivatal” kategóriából „gyermekvédelmi és gyámügyi feladatkörében eljáró fővárosi és vármegyei kormányhivatal”, a „pártfogó felügyelő szolgálat” kategóriából „pártfogó felügyelői szolgálat”, az „egyházi jogi személyek, alapítványok, egyesületek” kategóriából „egyházi jogi személyek, egyesületek, alapítványok, vallási közösségek”, a „foglalkoztatás felügyeleti hatóság” kategóriából „foglalkoztatás felügyeleti hatóság (korábbiakban: munkaügyi hatóság)” lett. A „közművelődési intézmények” kategóriát töröltük.

⁷ 86 intézményt érintett: 41 olyan kitöltő volt, akinek intézménye a MŰKENG nyilvántartása szerint központként szerepel, ám szolgálatként töltötte ki a kérdőívet; és 45 olyan, aki szolgálatként szerepel, ám központként töltötték ki a kérdőívet.

Eredmények

1. A jelzőrendszer működésének főbb jellemzői

1.1 Kitöltöttség:

Az adatfelvétel során 910 meghívó⁸ került kiküldésre székhelyek/telephelyek számára. Közülük összesen 782-en töltötték ki a kérdőívet, ami 85,9%-os kitöltési arányt jelent. A kitöltők között 595 család- és gyermekjóléti szolgálat (76,1%) és 187 család- és gyermekjóléti központ (23,9%) volt⁹.

Ahogy az a mintavétel fejezetben is olvasható, a 2023-as évben nem tudunk vármegyénként és szolgáltatástípusonként kitöltési hajlandóságot vizsgálni, hiszen a kitöltők több, mint 10%-a MÚKENG-ben nyilvántartottakhoz képest eltérő szolgáltatástípusként töltötte ki a kérdőívet, így vármegyénként több esetben 100% feletti kitöltési hajlandóságot produkálva.

1.2 Jelzőrendszeri felelősök és tanácsadók

A felmérés rákérdezett néhány, a központok jelzőrendszeri tanácsadóival és a szolgálatok jelzőrendszeri felelőseivel kapcsolatos információra.

Az eredmények alapján azt láthatjuk, hogy a válaszadó központokban túlnyomó részében dolgozik jelzőrendszeri tanácsadó (93%), nagyobb részt osztott munkakörben (87,9%). A szolgálatoknál ehhez képest nagyobb az olyan válaszadók aránya (24,2%), ahol nincs jelzőrendszeri felelős, ahol van (75,8%), ott pedig túlnyomó részt osztott munkakörben látja el feladatait (95,1%).

1.3 A jelzések száma és forrása

Összesen 138735 jelzés érkezett a válaszadókhöz 2023-ban, melyből 1887 jelzésnél volt szükség azonnali intézkedésre, mely az összes jelzés csupán 1,36%-a volt.

Ahogy a korábbi években, így 2023-ban is a legna-

gyobb arányban az „iskoláktól (köznevelési és szakképzési intézmények)”¹⁰, érkeztek jelzések (40,9%). Ezt a „rendőrségtől” (8,9%), a „személyes gondoskodást nyújtó szolgáltatóktól” (8,9%), és a „védőnőktől” (8,3%) érkező jelzések követték. A legkisebb arányban a betegjogi képviselőtől (0,002%) és az ellátottjogi képviselőtől (0,003%) érkeztek jelzések.

A legnagyobb emelkedés a 2022-es évhez képest a „közmujszolgáltatóktól” érkező jelzésekben volt tapasztalható (+270,2%).

1.4 Megkésett jelzések

Az időben történő jelzés alapvető fontosságú az időben történő beavatkozáshoz, így a jelzések száma mellett a kérdőív azt is vizsgálta, hogy a kitöltők meglátása szerint milyen gyakran fordult elő, hogy a jelzőrendszer valamely tagjának már korábban jeleznie kellett volna egy problémát. A kérdést problémátípusonként tettük fel. Minden problémátípus esetén négy, a gyakoriságra kérdező válaszlehetőséget lehetett megjelölni¹¹. A szolgáltatók és központok válaszai egy problémátípus kivételével („Szülők egészségügyi problémái”, 1. ábra) különbözőképpen alakult¹². Ezeket az 2. ábrán szemléltetjük.

Az 2. ábrán látható, hogy a legtöbb problémátípus esetében az „inkább nem fordult elő” válaszlehetőség dominál (min. 30%). Jellemző emellett a legtöbb esetben az „inkább nem fordul elő” és az „inkább előfordul” válaszlehetőségek is, és alacsonyan marad a „minden esetben előfordul” válaszlehetőség aránya. Fontos megjegyezni azonban, hogy ideális esetben a válaszok mind a „sose fordul elő” kategóriához tartoznának, hiszen ez biztosítaná, hogy a jelzések megfelelő időben érkeznek és adnak lehetőséget az időzítésben is megfelelő cselekvéshez. Ilyen szemmel nézve tehát fontos problémákra figyelmeztetnek azok az adatok, melyek szerint például a „szülők, család életvitele, életvezetési problémái” problémátípus esetén a válaszadó

8 A 2024.05.07. napi Működési Engedélyes Riport alapján 946 intézményt talált, melyek két fázisban (duplikációk szűrése és telefonos egyeztetések) tisztítottuk. Az így kapott 910 intézmény került ténylegesen megkeresésre.

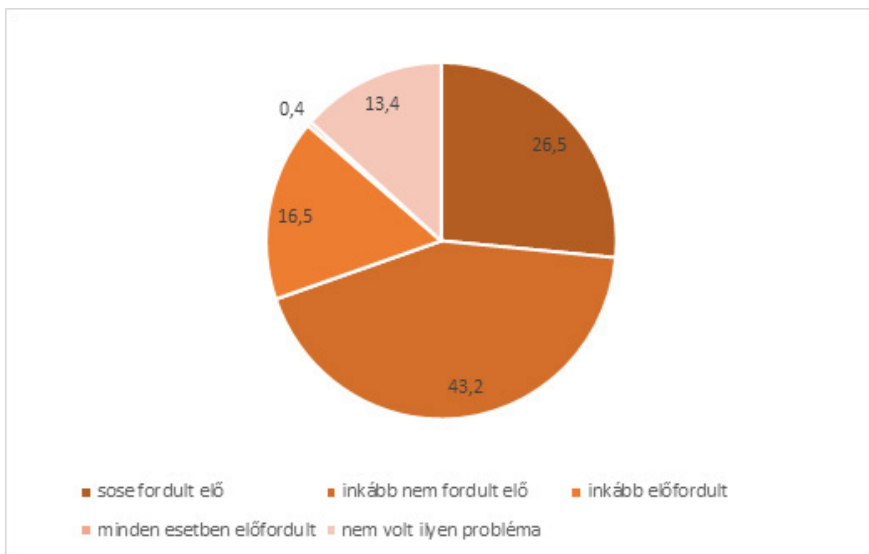
9 A kitöltők saját bevallása szerinti szolgáltatástípust figyelembe véve, kerekítve.

10 Az iskolai szociális segítő külön kategóriába tartozott, itt csak az iskolai dolgozók vannak a kategóriában.

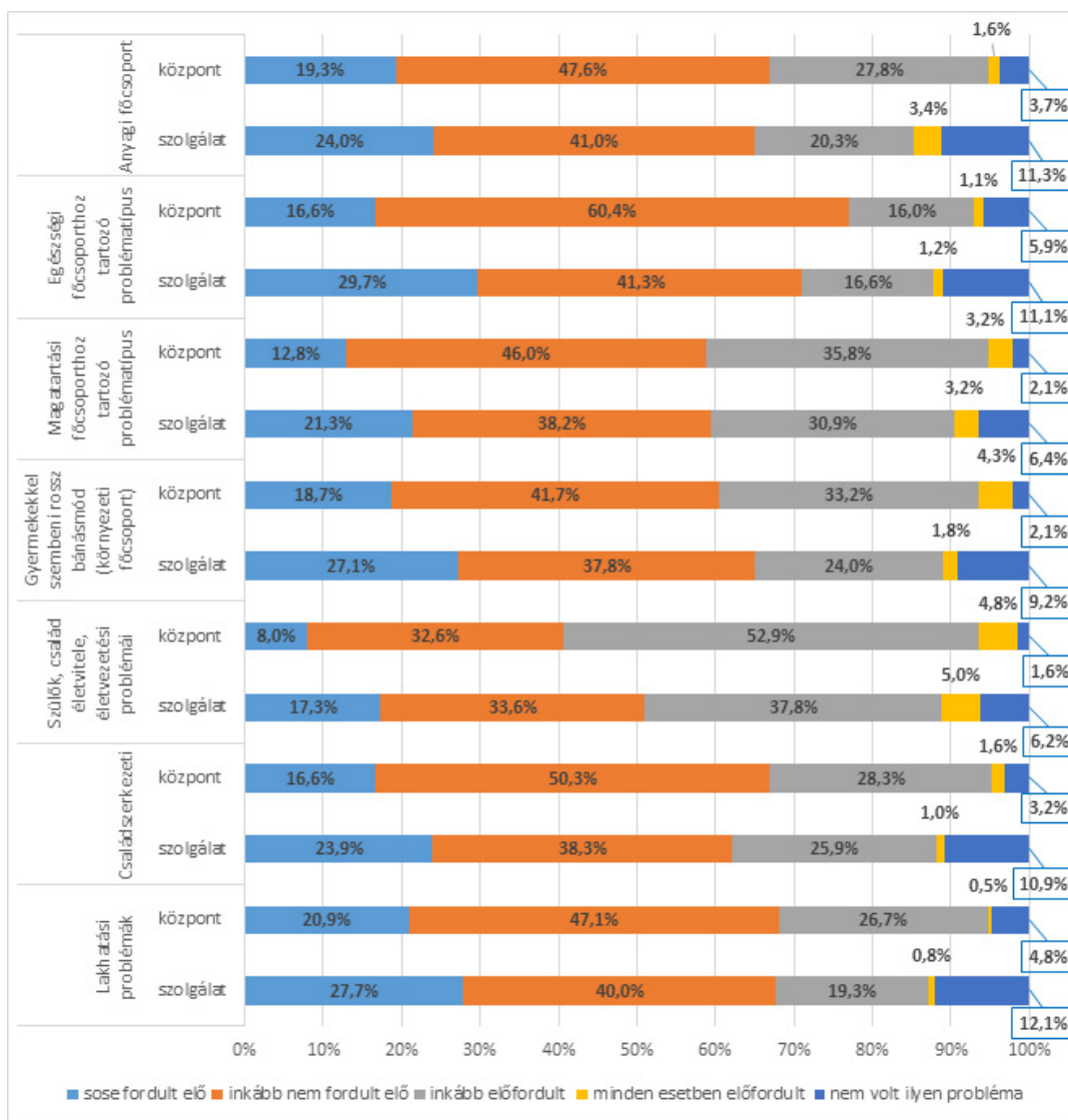
11 „sose fordul elő”, „inkább nem fordul elő”, „inkább előfordul”, „minden esetben előfordul”

12 Keresztábrás elemzés kritériumai alapján.

1. ábra: Megkésett jelzések: Szülők egészségi problémái (környezeti főcsoport) megoszlása (n=782)

2. ábra: a megkésett jelzések aránya problémacsoportonként és szolgáltatástípusonként megosztva (n=782)

szolgálatok 5%-a, míg a központok 4,8%-a jelezte azt, hogy „minden esetben” időn túl érkezik a jelzés.

Hasonlóképpen, fontos odafigyelni az „inkább előfordul” kategória arányaira is. A legmérsékeltebb esetben, az „egészségi főcsoportozó tartozó problémátípus” kapcsán is 16%-ban választották ezt a lehetőséget a válaszadó központok. A 20-30% közti átlagos arány mellett kiemelten érdemes megfigyelni, hogy a „szülők, család életvitele, életvezetési problémái” kapcsán a válaszadó központok több, mint fele (52,9%) jelezte, hogy „inkább jellemző” a megkésett jelzés.

1.5 Kapcsolatfelvétel módja

A válaszadó felelősöket és tanácsadókat arra kértük, hogy jelöljék, különböző problémátípusok esetében elsődlegesen milyen formában történt a kapcsolatfelvétel a 2023-as évben az érintett családokkal.

A különböző problémátípusok esetén jellemző kapcsolatfelvételi formák vizsgálata során a korábbi évekhez hasonlóan azt találjuk, hogy a személyes megkeresésre épülő formák domináltak. A személyes megkeresés két típusa („előre értesítés a személyes megkeresésről” és „személyes megkeresés a lakásán értesítés nélkül”) közül a „személyes megkeresés a lakásán értesítés nélkül” válaszlehetőség jelent meg legmagasabb arányban, problémátípustól függően minimum 40%, maximum 66%-ban. A személyes kapcsolat második formája bár sorban a második legjellemzőbb válasz, alacsonyabb arányban jelenik meg (17,9-30,6%).

A személyes megkeresés két típusán kívül több problémátípus esetében a harmadik legmagasabb gyakorisággal jelent meg az „értesítés, hogy fájadjon be az irodába” válaszlehetőség (3,5-15,2%).

Minden problémátípus esetében a „nem tudom” és az „online kapcsolatfelvétel” válaszokat jelölők aránya volt a legalacsonyabb (0,1-0,9%).

1.6 Visszajelzések

Ahogy a korábbi években, úgy 2023-ban is fontos kérdés volt, hogy a szolgálatok és központok a jelzőrendszeri tagoktól beérkező jelzések esetében visszajelznek-e a jelzést küldőnek, és amennyiben igen, milyen rendszerességgel teszik ezt? A visszajelzések megléte és gyakorisága fontos visszacsatolás lehet a jelzőrendszer tagjai számára is és akár pozitívan befolyásolhatja a későbbi időben történő jelzéseket. Az érintett kérdés felmérése minden jelzőrendszeri tagra vonatkozóan lekérdezésre került, akiknek az esetében a válaszadó egy korábbi kérdésben jelölte, hogy legalább 1 jelzés érkezett a vizsgált évben.

Az előző évekhez hasonlóan a jelzéseket követő visszajelzések¹³ aránya a jelzést tevő szakemberek felé magas. A legtöbb jelzőrendszeri tag irányába 90% feletti a „mindig visszajelző” vagy „rendszerint visszajelző” válaszadó.

Az összes jelzőrendszeri tag (38 tag) közül csupán 7 olyan tag volt, akiknek az esetében a mindig visszajelzők aránya nem érte el a 90%-ot. Ezek a „foglalkoztatás felügyeleti hatóság” (88,2%), „az állam fenntartói feladatainak ellátására a kormány rendeletében kijelölt szerve (SZGYF)” (88,5%), a „büntetés-végrehajtási intézet” (80%), a „büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelő” (81,3%), a „hivatásos gondnok” (87,5%), a „magánszemély/állampolgár” (68,9%), és az „ellátottjogi képviselő” (66,7%).

Csekély arányban, de megjelentek „nem visszajelző” vagy „rendszerint nem visszajelző” válaszadók. Elsősorban a „magánszemély/állampolgár” illetve „ellátottjogi képviselő” felé volt jellemző alacsonyabb visszajelzési arány.

Azokban az esetekben, amikor „rendszerint igen”, „rendszerint nem”, „nem” választ adták a kitöltők a visszajelzések gyakoriságára, válaszolniuk kellett arra a kérdésre, hogy mi az oka a nem rendszeres visszajelzésnek adott jelzőrendszeri tag felé. A visszajelzés elmaradásának okaként többek közt a következőket említették a válaszadók: túlterhelt-

¹³ Visszajelzésnek nevezzük, ha egy adott jelzés megküldését követően a jelzést fogadó intézmény vagy szakember visszajelzést küld a jelzést tevőnek.

ség és kapacitáshiány, szóbeli visszajelzés előnyben részesítése az írásbeli visszajelzés helyett, nehézkes kapcsolatfelvétel¹⁴.

1.7 A jelzőrendszer tagjaival való kapcsolat és annak rendszeressége

A kérdőívben rákérdeztünk, hogy melyek azok a jelzőrendszeri tagok, akikkel a kitöltők legalább egyszer munkajellegű kapcsolatba kerültek. A válaszok megoszlása néhány esetben hasonlóan, néhány esetben pedig különbözőképpen alakult a szolgálatok és központok csoportjaiban. Jelen gyorsjelentésben az összesített adatokat mutatjuk be, hiszen a fő trendek mind a két csoport esetében azonosak¹⁵.

A szolgálatok és központok eredményeit együttesen vizsgálva tapasztalható, hogy a válaszadók legnagyobb arányban az „iskolákkal” (99,5%), az „óvodákkal” (97,1%), a „védőnőkkel” (95,7%), illetve a „rendőrséggel” (92,1%) voltak legalább egyszeri kapcsolatban.

Fontos kiemelni, hogy a válaszadók 78,5%-a jelezte, hogy legalább egy alkalommal kapcsolatba került „magánszemélyek/állampolgárok”-al 2023-ban, mely 8,2%-os növekedés 2022-höz képest.

A kérdőív a kapcsolat megléte mellett a különböző jelzőrendszeri tagokkal való kapcsolat gyakoriságára is rákérdez.

A szolgálatok és központok összesített eredményei alapján látható, hogy a legjellemzőbb kapcsolattartási gyakoriság a „heti” rendszerességgű volt 2023-ban. Rendszeres, azaz „napi” vagy „heti” kapcsolatot az „iskolákkal”, „védőnőkkel”, „óvodákkal”, „személyes gondoskodást nyújtó szolgáltatókkal” és „magánszemély/állampolgárokkal” tartották a válaszadók, mely eredmény hasonlóan alakult az előző évek adatfelvételei során is. 2023-ban legritkábban (azaz „évente” egy alkalommal) a „betegjogi képviselővel”, „büntetés-végrehajtási intézettel”, illetve a „javítóintézetekkel” tartottak kapcsolatot a kitöltők.

14 A szabadszöveges válaszok esetében meg kell jegyezni, hogy az egyes jelzőrendszeri tagok esetében a nem mindig visszajelző válaszadók az indoklásnál több esetben mindegyik jelzőrendszeri tagnál ugyanazt az indokot írták le, mely részint megkérdőjelezi a nem visszajelzések okait vizsgáló kérdésre adott válaszok megbízhatóságát.

15 Fontos megjegyezni, hogy a két vizsgált csoport (szolgálatok és központok) elemszámai nagyságrendekkel különböznek, mely befolyásolhatja az eredmények megoszlását.

16 Mann-Whitney próba $p = 0,00$, ezért a teszt nullhipotézisét (a két változó átlaga egyezik) elutasítjuk, a két átlag eltérő

2. Tapasztalatok és észlelt kihívások

2.1 A jelzőrendszer működésével való elégedettség

A kitöltőket arra kértük, hogy egy 5 fokú Likert-skálán értékeljék, mennyire tartották a jelzőrendszert hatékonynak a vizsgált, 2023-as évben. A skálán 1-es értékkel jelölhették, amennyiben „nagyon elégedetlenek” voltak és 5-ös értékkel, amennyiben „nagyon elégedettek”. Az elmúlt évek eredményeihez hasonlóan a válaszadók átlagosan 3,99-re értékelték a jelzőrendszert. A szolgálatok által megadott 4,05-os átlag értékelés magasabb volt, mint a központok által megadott elégedettségi átlag, mely 3,79 volt.¹⁶ A 2022-es felméréshez képest csökkent mind a központok, mind a szolgálatok által megadott értékelés átlaga (3. ábra).

2.2 A legeredményesebbnek tartott munkaforma

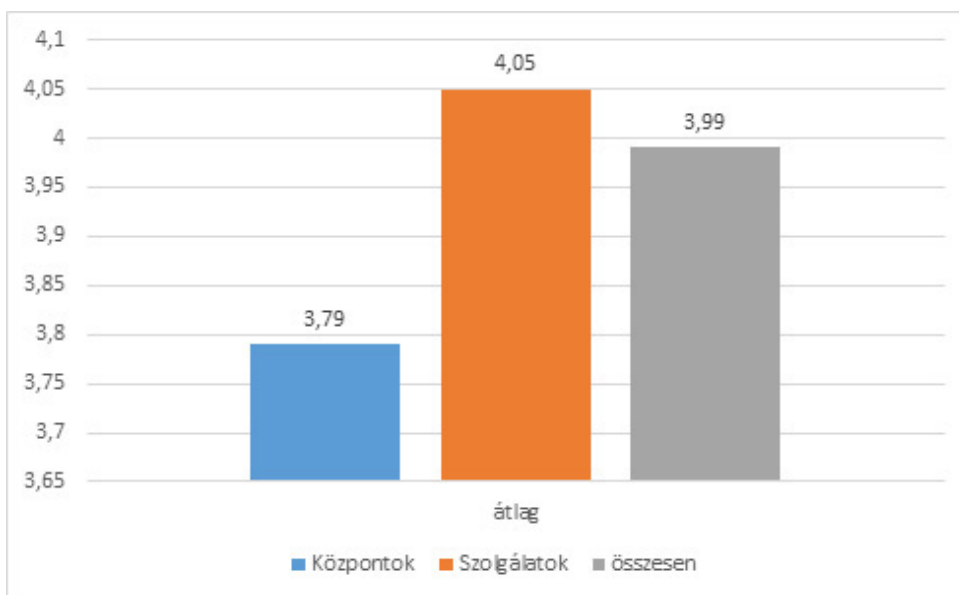
A válaszadóknak értékelni kellett, hogy szerintük melyik a legeredményesebb munkaforma a jelzőrendszeri tagokkal végzett együttműködés során. A kitöltés során a megadott munkaformák közül a három legeredményesebbet kellett kiválasztaniuk. A 4. ábra szemlélteti ennek eredményeit: láthatjuk, hogy a központok és szolgálatok hány százaléka jelölte az adott munkaformát az első három leghatékonyabb között.

A központok és szolgálatok a jelzőrendszeri tagokkal közös munkaformák közül az „esetkonferenciát” jelölték meg legnagyobb arányban a legeredményesebb munkaformának, emellett nagy arányban eredményesnek jelölték az „esetmegbeszélést” is. A legkevésbé eredményesnek az „éves szakmai tanácskozást” találták a válaszadók.

2.3 Nehézségek

Minden évben megkérjük a szolgálatokat és központokat, hogy adják meg milyen rendszeres nehézségeket tapasztaltak a munkájuk során az adott évben. A kérdésben előre megadott problémátípusok esetében kellett kivá-

3. ábra: A jelzőrendszer működésével való elégedettség (n=782) 3. ábra: A jelzőrendszer működésével való elégedettség (n=782)

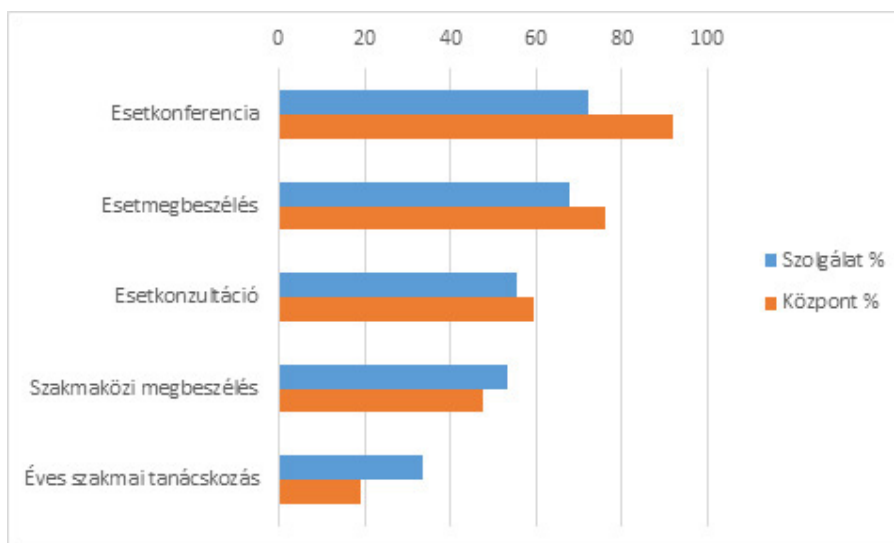

lasztani, hogy az mekkora mértékben jelent nehézséget. A 2023-as évre szóló adatfelvétel során finomítottunk a kérdésem annak reményében, hogy pontosabb képet kaphatunk a problémáról így azonban az előző évekkkel való összehasonlítás nehezebbé vált.

A központok és szolgálatok válaszai statisztikailag szignifikánsan különböznek¹⁷ (5. és 6. ábra). Összességében minden problémátípus esetén elmondható, hogy

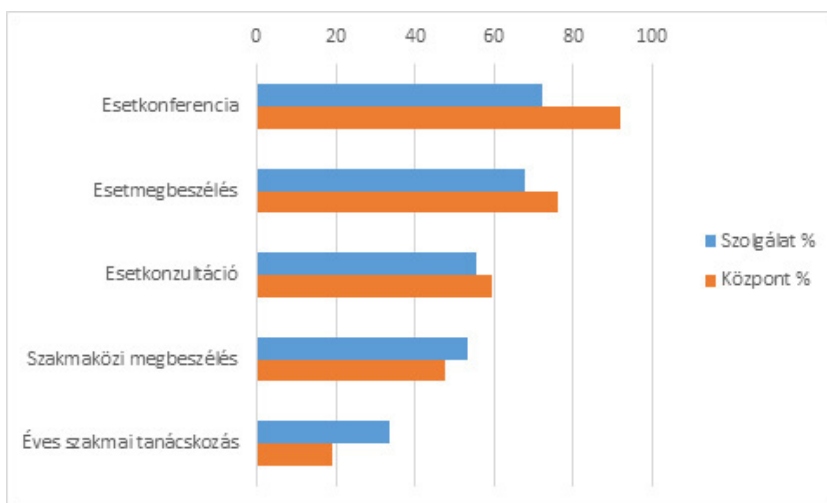
a központok esetében nagyobb arányban fordulnak elő a „gyakran problémát okozott” és a „mindig problémát okozott” válaszlehetőségek, mint a szolgálatok esetében. A szakmai munkával kapcsolatos nehézségeknél a szolgálatok a legnagyobb arányban a „gyakran okozott problémát” válaszlehetőséget a „jelzőrendszeri tagok szakemberének leterheltsége, időhiánya” problémánál jelölték (40%) (5. ábra), ugyanígy a központok is (52,4%) (6. ábra). Ugyanennél

4. ábra: A legeredményesebbnek tartott munkaforma - szolgálatok és központok válaszai (n=782)

17 chí négyzet próba, szignifikancia szint: 0,05.

5. ábra: A szolgálatok által jelzett munkájuk során tapasztalt nehézségek előfordulásának gyakorisága („%”)(n=595)

a problémátípusnál a „mindig problémát okozott” opciót a központok 9,6%-ban, a szolgálatok 13,9%-ban jelölték.

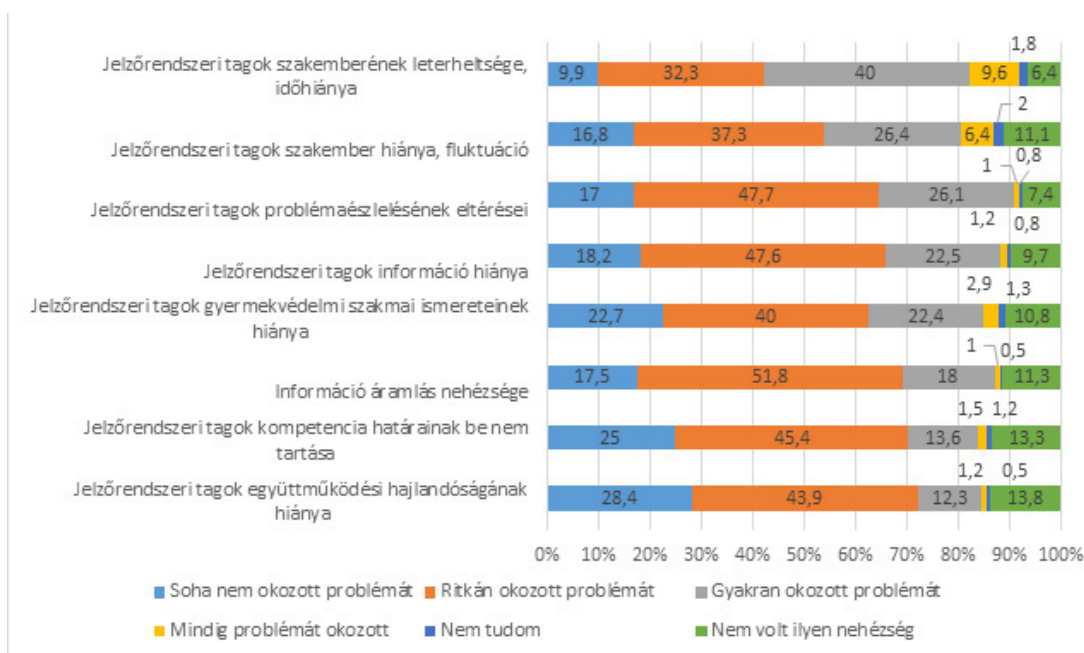
A központok és szolgálatok esetében is nagy arányban jelentett problémát továbbá a „jelzőrendszeri tagok szakember hiánya, fluktuáció” (k: 44,4% sz: 26,4%) és „jelzőrendszeri tagok problémaészlelésének eltérései” (k: 43,3% sz: 26,1%) is.

A kérdőívünkbe újonnan beépített megoldási javaslatokkal foglalkozó kérdésre a kitöltők 88,6%-a válaszol-

ta, hogy „nagyon fontosnak tartja”, hogy „több gyermek- és felnőtt pszichológus és pszichiáter” dolgozzon a területen. Míg 76,1%-uk hasonlóan vélekedik a „nagyobb megbecsülésről” is. A legkisebb arányban (28,9%) „tartják nagyon fontosnak”, hogy „erősebben legyen szankcionálva, ha valaki nem jelez”.

A korábbi évekhez hasonlóan a 2023-as adatokból is létre hoztunk egy index változót, amely azt írja le, milyen gyakran okoztak a felsorolt problémátípusok nehézséget a kitöltőknek. A válaszadók 1-36 közötti értékeket kap-

6. ábra: A központok és szolgálatok esetében fennálló problémák

hattak¹⁸, melyeket a könnyebb átláthatóság érdekében három kategóriába soroltunk. 9-18 értéket kaptak kerültek a „Kevés alkalommal/ritkán okoztak problémát a vizsgált nehézségek”, 19-27 közötti értékűek az „Alkalmanként problémát okoztak a vizsgált nehézségek” és a 28-36 értékűek a „Gyakran okoztak problémát a vizsgált nehézségek” csoportba lettek kategorizálva. A felosztás eredményeit az 7. ábrán láthatjuk.

A szolgálatok átlaga 16,33, míg a központok átlaga 18,95 volt. A szolgálatok esetében a válaszadók legnagyobb részének kevés alkalommal okoznak a felsorolt problémák nehézséget (70,9%), míg a központok esetében a válaszadók legnagyobb részének alkalmanként okoztak nehézséget a megjelölt problémák (62,9%).

3. Változó kérdésblokkok

3.1 Ukrajna

A kérdőív foglalkozik az orosz-ukrán háború jelzőrendszeri munkára gyakorolt hatásaival is. 2023-ban a válaszadók 19,7%-a jelezte, hogy megjelentek a jel-

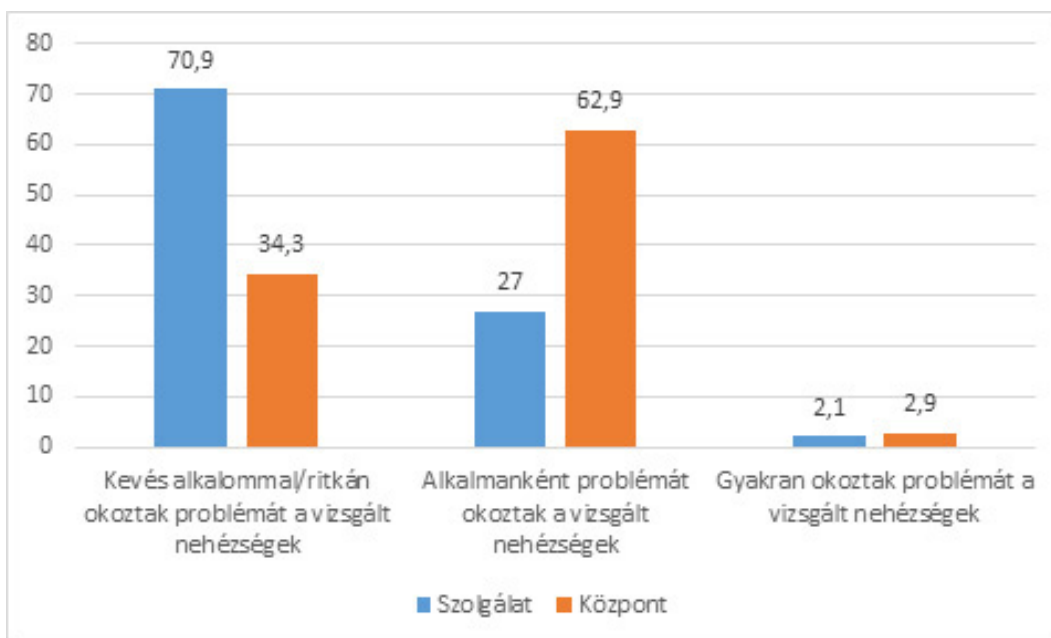
zőrendszerben a háború elől menekülő személyek/családok, ami csökkenést jelent a 2022-es adatfelvételben tapasztalt 35,5%-hoz képest.

A menekült személyekhez/családokhoz kapcsolódó jelzések legnagyobb arányban az „iskoláktól”, a „védőnői szolgálattól” és a „óvodáktól” érkeztek. Azok a válaszadók, akik jelezték, hogy megjelent menekült személy/család a jelzőrendszeri munkájuk során, leginkább „édesanya gyermekkel/gyermekkel” vagy „édesanya és édesapa gyermekkel/gyermekkel”, mint igénybevevők megjelenéséről számoltak be, ahogy a 2022-es adatfelvétel során is.

Ahol menekült személyek/családok jelentek meg a jelzőrendszerben, ott a válaszadók megadták azokat a problémátípusokat, melyek kapcsán az érintett személyek leggyakrabban segítséget kértek. A leggyakrabban megjelölt problémátípusok a „lakhatási problémák” és az „anyagi főcsoport” kapcsolódó problémák voltak.

A menekült személyekkel/családokkal folytatott munka során felmértük, hogy milyen nyelven zajlott a kom-

7. ábra A vizsgált nehézségekre adott válaszok alapján képzett csoportosított index változó szolgáltatástípusok szerinti megoszlás (%) (n szolgálat=595, n központ=187)

18 Az adatunkban a minimum érték 9 volt.

munikáció. A válaszadók több választ is megjelölhettek. Az eredmények alapján a szakemberek legnagyobb része a magyar nyelvet (is) használva kommunikáltak. Ezt követték azok, akik az ukrán nyelvet (is) jelölték, illetve azok, akik az angol nyelvet (is) használták.

3.2 Gazdasági helyzet

A 2023-as év folyamán az előző évhez hasonlóan továbbra is tapasztalhatóak voltak gazdasági változások (például erősödő infláció, lakhatási kiadások megnövekedése stb.), ezért indokoltnak tartottuk ezt a kérdésblokkot újra feltenni a kitöltőknek. A kérdésekben arra kértük a válaszadókat, hogy a 2022-es évhez hasonlítsák a 2023-as évben tapasztaltakat és az alapján válaszoljanak

A gazdasági helyzetből fakadó változásokról szóló kérdéseknél a megkérdezettek 38,11%-a válaszolta, hogy érzékelték változást a 2022-es évhez képest. Közülük 87,25% válaszolta, hogy ez a jelzések tartalmában/problématípusában (is) észrevehető volt és 47,32%, hogy a jelzések számában (is) érzékelték.

3.3 Kizárólag felnőttekre vonatkozó adatok

A jelzőrendszerrel foglalkozó felmérés 2023-as évre vonatkozóan először vizsgálta a kizárólag felnőttekre vonatkozó jelzéseket. A kérdőív kitért a kizárólag felnőtteket érintő jelzések előfordulására, azok adminisztrációjára, illetve az ilyen jelzések számára.

A 2023-ban bevezetett, kizárólag felnőttekkel foglalkozó kérdések alapján látjuk, hogy a központokhoz kisebb arányban (31,1%), míg a szolgálatokhoz nagy számban (79,2%) érkezett kizárólag felnőttekre vonatkozó jelzés. Ez alapján az összes válaszadót tekintve összesen 12616 kizárólag felnőttekre vonatkozó jelzés érkezett a kitöltő szolgálatokhoz és központokhoz. Azok a válaszadók, akikhez érkezett ilyen jelzés nagy arányban vezetnek adminisztrációt ezekről az adatokról (79,4%). Azonban sok, a mintában szereplő válaszadó gyakorlatáról nincs információnk a viszonylag magas nem-válaszolási arány miatt¹⁹.

¹⁹ A minta 30,09%-áról nem rendelkezünk információval, vagy azért, mert nem lett neki feltéve a kérdés (azt válaszolta korábban, hogy nem érkezik hozzá kizárólag felnőttekre vonatkozó jelzés), vagy nem válaszolt rá.

Összefoglaló

Az NSZI 2021 óta rendszeresen, minden évre vonatkozóan átfogó adatfelvételt végez a család- és gyermekjóléti szolgálatok, illetve család- és gyermekjóléti központok körében. Jelen gyorsjelentésben a 2023-as évre vonatkozó éves adatfelvétel legfontosabb eredményeit és következtetéseit foglaltuk össze.

Az adatfelvétel eredményei jelen gyorsjelentésben három alfejezetben kerültek bemutatásra. Az első, **„A jelzőrendszert működésének főbb jellemzői”** alfejezetben olyan eredmények szerepelnek, melyek a jelzőrendszer működésének különböző aspektusairól leíró jellegű adatokkal szolgálnak. Ezeknek a legfontosabb eredményei a következők:

A kitöltöttségi arányokat tekintve láthattuk, hogy a kérdőívet a megkeresett válaszadók 85,9%-a töltötte ki.

A jelzőrendszeri felelősök és tanácsadók vonatkozásában láthattuk, hogy a központok túlnyomó részében dolgozik jelzőrendszeri tanácsadó, nagyobb részt osztott munkakörben. A szolgálatoknál ehhez képest nagyobb volt az olyan válaszadók aránya, ahol nincs jelzőrendszeri felelős. Ahol van, ott pedig túlnyomó részt osztott munkakörben látják el feladataikat.

2023-ban összesen 138735 jelzés érkezett a központokhoz és szolgálatokhoz. Ebben az évben is az „iskoláktól (köznevelési és szakképzési intézmények)” (40,9%) érkezett a legtöbb jelzés. Őket követően a „rendőrségtől” (8,9%), a „személyes gondoskodást nyújtó szolgáltatóktól” (8,9%), és a „védőnőktől” (8,3%) érkeztek a legnagyobb arányban a jelzések. A legnagyobb emelkedés a 2022-es évhez képest a „közműszolgáltatóktól” érkező jelzésekben volt tapasztalható (+270,2%).

A szolgálatok és központok eredményeit együttesen vizsgálva tapasztalható, hogy a válaszadók legnagyobb arányban az „iskolákkal”, az „óvodákkal”, a „védőnőkkel”, illetve a „rendőrséggel” voltak legalább egyszeri kapcsolatban. A legjellemzőbb kapcsolattartási gyakoriság a „heti” rendszerességű volt 2023-ban.

Rendszeres kapcsolatot az „iskolákkal”, „védőnőkkel”, „óvodákkal”, „személyes gondoskodást nyújtó szolgáltatókkal” és „magánszemély/állampolgárokkal” tartották a válaszadók, az előző évekhez hasonlóan.

A különböző problémátípusok esetén jellemző kapcsolatfelvételi formák vizsgálata során a korábbi évekhez hasonlóan azt találjuk, hogy a személyes megkeresésre épülő formák domináltak. Az előző évekhez hasonlóan a jelzéseket követő visszajelzések aránya a jelzést tevő szakemberek felé magas. A legtöbb jelzőrendszeri tag irányába 90% feletti a „mindig visszajelző” vagy „rendszerint visszajelző” válaszadó.

A vizsgált problémátípusok esetén a válaszadók valamivel nagyobb része érezte úgy, hogy „nem”, vagy „inkább nem” fordult elő megkésett jelzés. Fontos látni azonban, hogy ideális helyzetben a válaszok túlnyomó, és nem csak valamivel nagyobb része tartozna ezekbe a kategóriákba.

A második, **„Tapasztalatok és észlelt kihívások”** alfejezet a kitöltő tanácsadók és felelősök a jelzőrendszer működésével kapcsolatos véleményével, tapasztalataival foglalkozik.

A szolgálatok és központok képviselői összesítve nézve a jelzőrendszer működését egy 5-ös skálán átlagosan 3,99-re értékelték. Az elmúlt évek eredményeihez hasonlóan a szolgálatok képviselőinek átlag értéke magasabb, mint a központok képviselőinek elégedettsége. A 2022-es felméréshez képest csökkent mind a központok, mind a szolgálatok által megadott értékelés átlaga.

A központok és szolgálatok képviselői a jelzőrendszeri tagokkal közös munkaformák közül az „esetkonferenciát” jelölték meg legnagyobb arányban a legeredményesebb munkaformának, emellett nagy arányban eredményesnek jelölték az „esetmegbeszélést” is. A legkevésbé eredményesnek az „éves szakmai tanácskozást” találták a válaszadók. A szakmai munkával kapcsolatos nehézségeknél a szolgálatok a legnagyobb arányban a „gyakran okozott problémát” válaszlehetőséget a „jelzőrendszeri tagok szakembe-

reinek leterheltsége, időhiánya” problémánál jelölték, ugyanígy a központok is. A központoknál még nagy arányban jelentett problémát a „jelzőrendszeri tagok szakember hiánya, fluktuáció” és „jelzőrendszeri tagok problémaészlelésének eltérései” is.

A harmadik, **„Változó kérdésblokkok”** alfejezet a nem állandó kérdésekre adott válaszokat dolgozza fel, melyek évente módosulnak annak függvényében, hogy aktuálisan milyen problémakörök, nehézségek érintik a terepet.

A 2023-ban bevezetett, kizárólag felnőttekkel foglalkozó kérdések alapján látjuk, hogy a központokhoz kisebb arányban (31,1%), míg a szolgálatokhoz nagy számban (79,2%) érkezett kizárólag felnőttekre vonatkozó jelzés. Ez alapján az összes válaszadót tekintve összesen 12616 kizárólag felnőttekre vonatkozó jelzés érkezett a kitöltő szolgálatokhoz és központokhoz. Azok a válaszadók, akikhez érkezett ilyen jelzés, nagy arányban vezetnek adminisztrációt ezekről az adatokról, azonban sok, a mintában szereplő válaszadó gyakorlatáról nincs információnk a viszonylag magas nem-válaszolási arány miatt.

2023-ban a válaszadók 19,7%-a jelezte, hogy megjelentek a jelzőrendszerben a háború elől menekülő személyek/családok, ami csökkenést jelent a 2022-es adatfelvételben tapasztalt 35,5%-hoz képest. A menekült személyekhez/családokhoz kapcsolódó jelzések legnagyobb arányban az „iskoláktól”, a „védőnői szolgálatoktól” és a „óvodáktól” érkeztek, elsősorban „lakhatási problémák” és az „anyagi főcsoport” kapcsolódó problémák kapcsán. A szakemberek nagyobb része a magyar nyelvet (is) használva kommunikáltak a menekültekkel. Ezt követték azok, akik az ukrán nyelvet (is) jelölték, illetve azok, akik az angol nyelvet (is) használták.

A gazdasági helyzetből fakadó változásokról szóló kérdéseknél a megkérdezettek 38,11%-a válaszolta, hogy érzékelték változást a 2022-es évhez képest. Közülük 87,25% válaszolta, hogy ez a jelzések tartalmában/problémátípusában (is) észrevehető volt és 47,32%, hogy a jelzések számában (is) érzékelték.

Szalay-Bobrovniczky Vince

A két világháború közötti magyar szociálpolitika mérleg: Eredmények és hiányosságok

A két világháború közötti Magyarország megítélése számos alkalommal vált ki napjainkban is politikai vitákat, ill. a szakmai közvélemény sem egységes több kérdés megítélésében.¹ A politika világában megjelenő, gyakran radikálisan eltérő vélemények nem meglepőek, hiszen a második világháború óta napjainkig világnézetükben, ideológiájukban nagyon különböző rendszerek, kormányok követték egymást. Mindegyikük esetében nagyon fontos legitimizációs alap volt a múlthoz való viszonyulás kérdése. Tovább árnyálja ezt a helyzetet, hogy mind Magyarországon, mind az egész régióban a politikai diskurzusokban és a közbeszédben is a történelmi kérdések nagy intenzitással vannak jelen, számos alkalommal heves indulatokat gerjesztenek. A rendszerváltás előtti évtizedekben az aktuálpolitikai elvárások erősen meghatározták a történettudományi kutatás lehetőségeit és irányait, beleértve egy-egy korszak, ill. személyiség értelmezését. Az önálló tudományosság mozgásteret idővel bővült. „Az egyes narratívák közötti küzdelem jelentős mértékben függött az aktuális politikai erőviszonyoktól. Attól, hogy a hatalom tolerálta-e a különféle narratívák létezését, és ha igen, mekkora teret engedett a közöttük folyó vitának.”²

Mivel Magyarországon az elmúlt bő száz évben a különböző politikai berendezkedések általában a megelőző tagadásaként definiálták magát, nagy szerepet játszott a múlthoz való viszonyulásukban a negatív legitimizáció, így a hatalomváltásokat kö-

vetően gyakran újrafogalmazódott egy-egy történelmi korszak és személyiség megítélése. Mások lettek a hivatkozott, példaképnek tekintett történelmi szereplők, másoknak állítottak szobrokat.

A Horthy-korszakhoz kötődő évfordulók, szobrok, emlékművek felavatása, vagy annak csak felvetése gyakran válik a politikai viták színterévé, és ilyenkor minden szereplő általában a történetstársadalomtól vár állásfoglalást, mintegy a polémiák eldöntését. A történész azonban a tudomány módszerével és elsődlegesen írott forrásokra való hivatkozásokkal foglal állást, de korántsem játszhat bírói szerepet a viták eldöntésében.

A két világháború közötti magyarországi szociálpolitika megítélése korábban sem és napjainkban sem vált ki olyan feszült vitákat a politika világában, vagy a történetstársadalomban, mint pl. Horthy szerepvállalása bizonyos történelmi helyzetekben, az ország második világháborús részvételének megítélése, vagy a zsidóság tragédiája stb., látható véleménykülönbségek azért kimutathatók. „Miközben az irodalom kimerítően ábrázolta a két világháború közötti szegénység nagy mértékét, a jóléti intézményrendszert nem vizsgálta megfelelő mélységben.”³ A közfelfogással ellentétben a „hárommillió koldus országa” kifejezés nem az 1945 utáni időszakban terjedt el, bár ezekben az évtizedekben, csaknem a rendszerváltozás koráig a Horthy-korszakot sommásan minősítő, elítélő toposzok leggyakrabban idézett

1 Lásd bővebben Turbucz Dávid: *A magyar történettudomány Horthy-képe (1945-1989)*. In: *Történelmi Szemle*, 56. évf. (2014) 4. sz. 663-688.

2 Uo. 663.

3 Tomka Béla: *Szociálpolitika. Fejlődés, formák, összehasonlítások*. Budapest: Osiris Kiadó, 2015. 44.

elemévé vált.⁴ A két világháború között is gyakran használták a rendszert elítélő megjelölésként a közbeszédben, ill. bizonyos akkori ellenzéki pártok propagandájának, rendszerbíráló jelszavainak, választási szlogenjeinek leggyakrabban idézett elemévé vált. A kifejezés abszurditását és statisztikai képtelenségét érdekes módon egy Népszavában megjelent cikk is elítélte. „Az ellen meg egyenesen tiltakoznak, hogy nálunk hárommillió koldus volna! Hamis a statisztika, amely hárommillió koldusról beszél, nyíltan csak demagóg okokból és ennek véget kell vetni.”⁵ A cikk indulatos megfogalmazásának hátterét az adja, hogy a 30-as évek második felében a radikális jobboldali mozgalmak, pártszerveződések egyre nagyobb teret nyertek a városi munkásság és a vidéki szegényparasztok soraiban, melyek korábban a hagyományos munkásmozgalmak, pl. a szociáldemokrácia természetes társadalmi bázisát képezték. A parlamenti választások eredményei megmutatták a harmincas években, hogy céljaik elérése érdekében a szociális kérdések, ha kellett a szociális demagógia kiélezett módon való felhasználása eredményeket hozhat az elnyert mandátumok alapján. Ez ellen kívánt fellépni a szociáldemokrata mozgalom is, de értékelve az 1939-es választási eredményeket, megállapíthatjuk, hogy nem sok sikerrel, sőt a baloldali munkásmozgalom jelentős pozíciókat veszített.

A korai húszas években a magyarországi szociálpolitika előtt jelentős feladatok álltak. Számos megoldatlan problémát örökölt a dualista időszakból, amit a világháború és következményei, a forradalmak, valamint a területi veszteségek és következményei tovább mélyítettek.⁶ Gazdasági szempontból stabil, kiszámítható viszonyokra, amit a szociálpolitikai lehetőségeknél mindig figyelembe kell venni, csak rövid időszak adatott, mivel a korai húszas évek konszolidációja után a nagy világgazdasági válság és hatásai igen hamar, szociális szempontból pedig rendkívül mélyen

érintették az országot. 1928-tól már agrártúlkínálat mutatkozott az egész világon, ami a magyar külkereskedelem helyzetét, az agrárexport lehetőségeit és így a vidéki népesség életszínvonalát jelentős mértékben rontotta. Ráadásul, ahogy egész Európa, úgy Magyarország is a húszas években nagyban függött a kedvező tengeren túli, azaz amerikai hitelektől, melyek már a válság megjelenése előtt csaknem ellehetetlenültek, ugyanis megindult az amerikai hitelek folyamatos kivonása Európából. Az első világháború és a Trianon jelentette sok utáni konszolidáció, az új valuta megteremtése, az importpótló iparosításai politika finanszírozása, majd a hosszan elnyúló agrárpiaci problémák a válság éveiben behatárolták a szociálpolitikai törekvések megvalósításának pénzügyi alapjait. Ez alapjaiban determinálta a politika, és általában a politikai szereplők viszonyulását a társadalmi, szociális kérdések irányában. A tanulmány célja, annak bemutatása, hogy ilyen feltételek között hogyan értékeljük eredményeiben és hiányosságaiban a két világháború közötti magyarországi szociálpolitikát.

A szociálpolitikai törekvések érvényesülését a korszakban segítette az a körülmény, hogy a társadalmpolitikai kérdések politikai támogatottsága jelentősen megnövekedett. „Bár Magyarországon a modern tömegpolitika kiépülése előtt továbbra is fontos akadályok álltak, annak egyes jellemzői – mint a választójog bővülése, a politikai mobilizáció – megjelentek, s ezek javították a szociálpolitika bővítésében érdekelt rétegek politikai érdekérvényesítő képességét.”⁷ Ennek többek között az is a hátterét jelentette, hogy egész Európában a két világháború között a két legégetőbb kihívás, korgondolat, ami mögé új típusú pártok és mozgalmak szerveződtek a nemzeti és a szociális kérdés volt. Ezek olyan erővel és társadalmi figyelemmel jelentek meg, hogy a politika korábbi szereplői és pártjai is jelentősen megnövelték a szociális problémák iránti fogékonyságukat, bár sokan a kihí-

4 Lásd példaként Mód Aladár: *Marx és a magyar történelem*. In: Társadalmi Szemle, 11. évf. (1953) 3. sz.

309. tanulmányában a következő sorokat: „A különbség a régi, a négyszázezer munkanélküli és hárommillió koldus Magyarországa, valamint a Sztálinvárost építő, a mezőgazdaságban is a szocializmus alapjait lerakó új ország között alig felmérhető.”

5 *Hát mégis hárommillió koldus!* Népszava, 1937. október 3. 1.

6 Lásd bővebben: Papp Dezső: *Magyar szociálpolitika a világháborúban*. Budapest: Grill Károly Könyvkiadó vállalata, 1934.

7 Tomka Béla: *Szociálpolitika Magyarországon a világháborúk korában*. In: Korunk, 23. évf. (2012) 11. sz. 46.

vások felismerésén túl jelentősen továbblépni a gyakorlati megvalósítás irányába már voltak képesek.⁸ A szociális kérdések fontosságát a korszakban jól szemlélteti Bonczos Miklós belügyi államtitkár 1938-ban elhangzott előadásának egyik meghatározó gondolata. „Minden századnak megvolt a maga uralkodó eszméje. Ennek a századnak az uralkodó eszméje a szociális gondolat, a nagy tömegek boldogulásának biztosítására való törekvés.”⁹ Magyarországon is minden politikai szereplő, a különböző pártok, ill. olyan jelentős hagyományokkal rendelkező intézmények, mint pl. az egyházak többé-kevésbé felismerték a szociális helyzet okozta kihívások kezelésének szükségességét.

A forradalmak és az ország teljes önállóságának visszanyerés után szükségessé vált a kormányzati intézmények újjászervezése. Ezeket a lépéseket az 1920. évi I. törvénycikk „Az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről” valósította meg.¹⁰ Az Országos Törvénytárból törülte a forradalmak idején hozott ún. néphatározatokat és néptörvényeket, beleértve a szociális jellegűeket is.¹¹ A Tanácsköztársaság bukását követően 1922-ig hét különböző politikus látta el a népjóléti miniszteri teendőket. A korszak mozgalmas és egyúttal bizonytalan politikai közállapotait, a kormányzati stabilitás hiányát ez a körülmény is jól mutatja. 1922-ban Vass József lett a minisztérium vezetője, aki ezt a funkciót 1930-ig töltötte be, valamint a Bethlen-korszak szociálpolitikájának legfontosabb irányítója volt. A miniszterek között is nagy volt a súlya, mivel Bethlen távollétében gyakran ő volt miniszterelnök-helyettes.¹²

A keresztény szociálpolitika lényegét a következőkben látta. „Minden szociálpolitikai elgondolás alapja csak ember mivoltunk azonosságának elismerése lehet. Ugyanazok az emberek vagyunk: kicsiny vagy nagy, a társadalom élén masírozó, vagy a társadalom elesettje.”¹³

Áttekintve a két világháború közötti szociálpolitikai intézkedéseket láthatjuk, hogy jelentős előrelépés az ipari munkásság és az állami alkalmazottak körében történt. Már 1912-től rendszeres családi pótlékot kaptak az állami alkalmazottak, míg az iparban, kereskedelemben, bányászatban dolgozók csak 1939-től. Az agrárszférában tevékenykedők végig kimaradtak ebből a juttatásból.

A munkásság szociális biztonságára vonatkozó törvényi szabályozásban megfigyelhető egy hátrázott fejlődési tendencia. „Először rendszerint az ipari baleset-biztosítást teremtették meg, ezt pedig általában a betegségbiztosítás, majd a nyugdíjbiztosítás követte.”¹⁴ A szociális kérdések területén a leglátványosabb eredmények a társadalombiztosítás területén valósultak meg. A magyar társadalombiztosítási rendszer a kiépülésében a bismarcki időszakra visszamenő német példát követte. A nyugat-európai régióval szemben nálunk a munkavédelmi intézkedések és a munkásbiztosítási törvények nem párhuzamosan, hanem időben egymást követve jelentek meg.¹⁵ A szociálpolitika fontos feladatának gondolta a lehetséges társadalmi konfliktusok megelőzését, melyet a korszak Magyarországa már több alkalommal is megtapasztalt.

8 Lásd erről bővebben: Egresi Katalin: *Szociálpolitika Magyarországon. Nézetek, programok és törvények 1919-1939.* Budapest, Napvilág Kiadó, 2008.

9 Idézi Petrás Éva: *Utószó Kovrig Béla: Magyar társadalompolitika (1920-1945) című művének új kiadásához.* In. Kovrig Béla: *Magyar társadalompolitika (1920-1945).* Budapest, Gondolat Kiadó, 2011. 326.

10 <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92000001.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D38> (letöltve 2026. február 5.)

11 Ezekre lásd Tóth Tibor: *Társadalmi problémák a vidéki Magyarországon és szociálpolitikai viták a törvényhozásban az 1930-as években.* Budapest: Gondolat Kiadó, 2018. 19-24.

12 Vass József (1877-1830) római katolikus pap, kalocsai nagyprépost. A Teleki-kormány idején már különböző miniszteri pozíciókat töltött be. Lásd bővebben: Móricz Pál: *Vass József élete-munkája.* Budapest: Vass József élete - munkája Kiadóhivatala, 1931.

13 Idézi Egresi Katalin: *Szociálpolitika Magyarországon. Nézetek, programok és törvények 1919-1939.* i. m. 29.

14 Tomka Béla: *Szociálpolitika. Fejlődés, formák, összehasonlítások.* Budapest: Osiris Kiadó, 2015. 42.

15 Cora Zoltán: *Kovrig Béla és a produktív szociálpolitika: korszakváltás vagy „korforduló”?* In. 195. Buhály Attila, Reszler Gábor, Szoboszlai György (szerk.) *Falak és választóvonalak a történelemben. Nyíregyháza, A Nyíregyházi Főiskola Történettudományi és Filozófia Intézete kiadása, 2014. 195.*

A tanulmányban nem kívánjuk bemutatni a korszak összes szociálpolitikai intézkedését, mivel célunk az értékelés és az összehasonlító elemzés, ezért azokat emeljük ki, melyek jól visszatükrözik a társadalompolitikai törekvések főbb jellemzőit, de egyúttal rámutatnak azok hiányosságára, ellentmondásosságára is. Ha kronologikusan tekintjük át a két világháború közötti időszak szociális alapú törvénykezését, akkor láthatjuk, hogy a legjelentősebb intézkedések mind hatásában, mind a célzott társadalmi csoportok nagyságát tekintve az 1927 és 1931 közötti parlamenti időszakban születtek meg. Az 1930-as évek második felében elfogadott jogszabályok elsődlegesen a vidéki népeiséget célozták meg, érthető politikai okok miatt. Alapvető változásokat azonban a paraszti társadalom szociális biztonságában nem hoztak, ezért is látott az egyre markánsabban megjelenő radikális jobboldal térnyerési lehetőséget a vidéki társadalom körében¹⁶

A szociális jellegű törvényi szabályozásokban végig jelen van a városi és a vidéki népesség helyzetében való lényeges eltérés, ami a két világháború közötti magyarországi szociálpolitika legnagyobb problémáját, azaz hiányosságát jelentette, ami megteremtette a szociális gondoskodással szembeni elmarasztaló korabeli és a későbbi évtizedekben, azaz mindmáig jelen lévő elmarasztaló bírálatok alapját. A húszas évek végére a városi munkásság 80-90%-a rendelkezett kötelező biztosítással, ami a vidéki népességre azonban nem terjedt ki.¹⁷ „A baleset ellen biztosított mezőgazdasági dolgozók száma 1938-ban még mindig csak 355 ezer főt tett ki, a mezőgazdaságból élő összes keresőnek kevesebb, mint 20, a földtelenekek pedig kevesebb, mint 40%-át.”¹⁸

Az 1919. szeptember 30-i szabályozással 20 hétre 1 évre növelte meg a táppénz, betegállátás, a

családtagoknak járó juttatások idejét. Növelte a táppénz arányát is 50%-ról 60, illetve 75%-ra, bevezette a terhelességi segélyt, és növelte a gyermekágyi segély összegét. Vass József időszakában a szociális tartalmú törvények meghozatala fellendült. Az 1922. évi XII. tc. módosította az 1884. évi iparörvényt, de alapvető változást nem hozott.¹⁹ Az 1923. évi XV. tc. a sütőipari munkásokról, ill. munkakörülményeiről, foglalkoztatási feltételeikről szólt. Ezen a munkaterületen először mondta ki a 14 éven aluliak foglalkoztatási tilalmát, de a 18 évet be nem töltöttek esetében is szabályokat állított fel. „2. § Tizennyolc évesnél fiatalabb személyt az 1. §-ban említett üzemekben az ott megjelölt munkálatokra akár tanoncként, akár más minőségben alkalmazni csak abban az esetben szabad, ha hatósági vagy munkásbiztosítópénztári orvos bizonyítványával igazolja, hogy egészséges és a szóban levő munkára testileg alkalmas. Az orvosi vizsgálatra és a bizonyítványra vonatkozó közelebbi szabályokat a kereskedelemügyi miniszter a népjóléti és munkaügyi miniszterrel egyetértve állapítja meg.”²⁰ Az 1928. évi V. tc. „Az iparban, valamint némely más vállalatban foglalkoztatott gyermekek, fiatakorúak és nők védelméről” rendelkezett. Szabályozta a gyermek, női, fiatakorú és várandós, ill. kisgyereket ápoló anyák munkakörülményeit. Ezek a jogosultságok sem terjedtek ki azonban az agrárszférára. „2. § Ennek a törvénynek rendelkezései nem vonatkoznak: 1. a mezőgazdasági és erdei termelésre, az állattenyésztésre, a halászatra, a kert- és szőlőművelésre, a selymészetre és méhészetre.”²¹

Hasonlóan kimaradt az agrártársadalom az 1938. évi XXXVI. törvénycikkből, mely az iparban (kereskedelemben), valamint a bányászatban és a kohászatban alkalmazott munkások gyermeknevelési

16 Erről lásd bővebben Tóth Tibor: *Társadalmi problémák a vidéki Magyarországon és szociálpolitikai viták a törvényhozásban az 1930-as években*, i. m.

17 Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest: Osiris Kiadó, 2010. 133.

18 Uo. 132.

19 <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92200012.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?keyword%3D1921> (letöltve 2026. február 5.)

20 <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92300015.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D39> (letöltve 2026. február 5.)

21 Uo.

pótlékáról rendelkezett.²² „1. § Az iparban (kereskedelemben), valamint a bányászatban és a kohászatban foglalkoztatott napszámosnak, munkásnak, szolgának (altisztnek), továbbá - a kereskedősegéd kivételével - iparossegédnek és más hasonló alkalmazottnak mind a saját, mind a házastársa törvényes, törvényesített, örökbefogadott és házasságon kívül született gyermeke után, ha a gyermek eltartásának kötelezettsége terheli és a tartásáról gondoskodik, gyermeknevelési pótlék jár. ... Gyermekevelési pótlék jár az unoka eltartására kötelezett nagyszülőnek is, ha az unoka eltartásáról gondoskodik. ... Ugyanaz után a gyermek után ugyanarra az időre csak egy jogosult igényelhet gyermeknevelési pótlékot, éspedig a házastársak együttélése esetében elsősorban a férj.”²³ A már többször említett aránytalanság a vidéki és a városi társadalom szociális ellátottsága között, amit minden szakirodalmi megállapítás is a rendszer legnagyobb hiányosságaként kezel, megnyilvánult a szociális célú pénzügyi támogatások látványos különbségében is. „Az 1927-1928-as és az 1937-1939-es szociálpolitikai törvények következtében az ipari alkalmazottakra eső szociális célú kiadások éves fejkvótája 1938-ban elérte a 27 pengőt. A mezőgazdasági munkásokra eső fejkvóta ugyanekkor 0,36 pengőt tett ki. Némi változást ebben az aránytalanságban az 1938. évi XII. tc. hozott, amely a mezőgazdasági munkavállalókra is kiterjesztette az öregségi biztosítást.”²⁴

Az agrárszféra és az agrárnépesség mind a kormányzati politika, a szükséges szociálpolitikai lépések elmaradása, mind a két világháború között agrárium általános állapota, valamint a már említett agrárexportot súlyító kedvezőtlen piaci hatások miatt is különösen válság sújtotta területnek számított.²⁵ A Nagyatádi nevéhez kötődő földreform valójában belpolitikai célokat, a parasztság megnyerését szolgálta,

a rendszer jellegéből adódóan radikális birtokrendezésre, a tulajdonviszonyok gyökeres átformálására nem volt lehetőség. „Bár mint minden törvénynek, úgy ennek az esetében is sok múlott a végrehajtáson, azt már az alapelvek sejtetni engedték, hogy a magyar társadalom legnagyobb problémáját, a föld- és parasztkérdést ez a törvény esetleg enyhítheti, de véglegesen megoldani biztosan nem fogja.”²⁶ A korabeli társadalompolitikai értekezletek – pl. az 1926-os²⁷ -, a népi írók kiadványai, alapos és hiteles tényfeltárásai a vidéki Magyarország állapotáról, életkörülményeiről, a gazdag szociográfiai tényfeltárások sokat elmondtak a földkérdés szociálpolitikai összefüggéseiről, de kormányzati szinten kellő súlyú és radikális előrelépés nem történt. A teljesség kedvéért meg kell említeni, hogy a szomszéd országokban egyszerűbben ment egy radikális földreform végrehajtása, hiszen ott a kisajátított nagybirtokok tulajdonosai jelentős részben elmenekültek, pl. Magyarországra, így a szociális, társadalmi konfliktusok kezelésénél az új hatalom az etnikai ellentéteket is fel tudta használni. Hasonló módon történt a határon túli magyar egyházak tulajdonának elkobzása, külön kiemelve az egyházi fenntartású oktatási intézmények területén elszenvedett károkat. Annak ellenére, hogy a jogalkotás területén a földkérdésben jelentős előrelépés nem történt, a kérdés mind a politikai közbeszédben, mind a pártprogramok szintjén folyamatosan jelen volt.²⁸ Meg kell azonban jegyezni, hogy esetleges radikális földreform önmagában nem oldotta volna meg a vidéki népesség összetett problémáit, csak akkor, ha azok széles körű szociális, egészségügyi, kultúrpolitikai, oktatáspolitikai intézkedésekkel egészültek volna ki. Ezek teljes körű végrehajtásához a kormányzati szándék hiányzott, ráadásul a parasztság alsóbb rétegeinek politikai érdekképviselete is hiányzott.

22 <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=93800036.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D42> (letöltve 2026. február 5.)

23 Uo.

24 Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. i. m. 134.

25 Erről lásd bővebben Kerék Mihály: *A magyar földkérdés*. Budapest: Mefheosz Könyvkiadó, 1939.

26 Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. i. m. 91.

27 Erről lásd bővebben Egresi Katalin: *Szociálpolitika Magyarországon. Nézetek, programok és törvények 1919-1939*, i. m. 52-61.

28 Tóth Tibor: *Társadalmi problémák a vidéki Magyarországon és szociálpolitikai viták a törvényhozásban az 1930-as években*, i. m. 87-149.

Az állami szociálpolitikai intézkedések mellett fontos szerepet játszottak a különböző magánkezdemenyvezések, karitatív célzatú szerveződések. A vallási meggyőződésen alapuló szociális mozgalmaknak az 1931-es Quadragesimo anno enciklika jelentős bátorítást, lelki támaszt biztosított. Országos méretekben a 30-as évek közepére a különböző ideológiai gyökerű szociális munkát folytató szervezetek száma megközelítette az ezret.

Az országos lefedettségű szociálpolitikai intézmények és jogi szabályozások mellett fontos szerepet játszottak a korszakban az ún. regionális szociálpolitikai kezdeményezések.²⁹ Ezek sorában kiemelkedik az ún. Pécsi Norma, ami Esztergár Lajoshoz, Pécs polgármester-helyetteséhez kötődik. 1938-ban felmérte a törvényhatósági városokban a szociálpolitikai intézkedések gyakorlati hatásait, valamint ezek következtében jelentős szervezeti előre lépések is történtek. Közjóléti előadókát neveztek ki a törvényhatóságokhoz, valamint szociális tanácsadókat delegáltak a főispánok mellé. Maga Esztergár a szociális munka szerepét a következőkben látta. „A szociálpolitika nem osztogató rendszer, hanem módszeres munka. A szükséges eszközöket használatba adja, beállítja azokat a termelőmunkába és ezzel lehetővé teszi, hogy a munkaképesek munkájukkal részt vegyenek a javak előállításában, s így a javak számának emelésében megnyíljék a lehetőség a javaknak egy-egy fejre eső nagyobb juttatására.”³⁰ Esztergár által javasolt szempontokat más vármegyék is követték.

A szociális problémák megoldására számos karitatív célzatú, magánkezdemenyvezés is született. Ezek sorában a legismertebb P. Oslay Osvald³¹ egri ferences rendfőnök nevéhez kötődő a ún. egri norma, melyet 1927-ben dolgozott ki. „Rendszerbe foglalta az adománygyűjtést, a rászorultak körét, a segítyezé-

si formákat és azok szükséges nagyságát. Kívánatosnak vélte a különböző intézmények és a társadalom együttműködését a kérdésben. Jól látta, hogy a szegénygondozást a koldulás, vagy annak adminisztratív szabályozása nem oldja meg. A szegénygondozásban nemcsak az anyagi javakkal való ellátottságot látta, hanem a lelki gondozás szerepét is fontosnak vélte. Oslay rendtestvérei személyesen keresték fel a rászorulókat. Nemcsak felmérték azok körét, hanem aktív segítőmunkát végeztek.”³²

Már a második világháború kitörése után 1939 novemberében nyújtotta be a Teleki-kormány a korszakunk utolsó legjelentősebb szociálpolitikai kezdeményezését az Országos Népi- és Családvédelmi Alapról. A háború és következményei azonban minden korábbi szociálpolitikai elképzelést, megoldási javaslatot felülírt.

A két világháború közötti magyarországi szociálpolitikai lépésekről a rendszerváltozás előtti évtizedekben meglévő egyoldalú és politikailag motivált látásmódot, ahogy magának a Horthy-korszak egészének is általános megítélését jól szemlélteti az 1978-ban megjelent Magyarország története tíz kötetben c. kiadványsorozat látásmódja, mely kiadvány más kérdésekben jelentős előrelépést hozott a Horthy-korszak általános megítélésében az 50-es, 60-as évekhez képest. „A munkásosztály életviszonyait nem csupán a tényleges kereset alacsony szintje, de a szociális törvényhozás kezdetlegessége is meghatározta. ... Mindenesetre jellemző, hogy a szociális törvényhozás csakis akkor lendült mozgásba, amikor a háborús előkészületekkel összefüggésben a szociális demagógia eszközeként és a munkásmozgalom ellen irányuló kormányintézkedések keretében alkalmazták.”³³ A XX. századi magyar történelmet bemutató egyik meghatározó monográfia szerzője szerint azonban „a városi munkásság és a szegényparasztság hely-

29 Ezekre lásd Tóth Tibor: *Társadalmi problémák a vidéki Magyarországon és szociálpolitikai viták a törvényhozásban az 1930-as években*, i. m. 150-161.

30 Esztergár Lajos: *A szociális munka útján*. Pécs, Kultúra, 1939. 11.

31 Eredeti nevén Oslay József (1879-1962): ferences szerzetes, tartományfőnök

32 Tóth Tibor: *Társadalmi problémák a vidéki Magyarországon és szociálpolitikai viták a törvényhozásban az 1930-as években*, i. m. 41.

33 *Magyarország története 1918-1919, 1919-1945*. Ránki György (főszerk.), Hajdu Tibor, Tilkovszky Loránt (szerk.), Budapest: Akadémiai Kiadó, 1978. 802.

zete közötti különbséget fokozta, hogy előbbieket munkakörülményei a Horthy-korszakban is gyorsabban javultak.³⁴ A szociálpolitika történeti előzményeinek, összefüggéseinek vizsgálata az 1980-as évek előtt a hazai társadalomtörténet kutatásában alig szerepelt. Ha a két világháború közötti Magyarország megítélésében a tudományosság szempontjait kívánjuk érvényesíteni, abban az esetben a korabeli szociálpolitikai kérdéseket is kellő súllyal és összefüggéseiben látva kell kezelnünk.

A két világháború közötti magyarországi szociálpolitikai gyakorlatot alapvetően meghatározták a korabeli külföldi példák, meglévő gyakorlati formák, különösen érvényes ez a 30-as évekre. Ha ezek eredményességét kell megítélni, akkor Gyáni Gábor véleményét szükséges alapul vennünk. „Az 1930-as évek második felének hazai törvényes munkásvédelme még így is szerény utánpótlás csupán a nyugat-európai jóléti demokráciák és a fasiszta rendszerek szociális biztonságát garantáló közpolitikai fejleményeinek.”³⁵ Eszmei hátterét, különösen a hivatalos ideológiai kurzus és a katolikus egyház szociális tanítása szempontjából meghatározó volt kezdetben a *Rerum novarum*, korszakunkban pedig a már említett *Quadragesimo anno* szociális enciklikák. Külön ki kell emelni a keresztényszociális gondolkodást és az ezen alapuló különböző szerveződéseket, melyek eszmei hátterét a korban Prohászka Ottokár és Giesswein Sándor teremttették meg.³⁶

A Horthy-korszak legjelentősebb szociálpolitikusa mind gyakorlati, mind elméleti, szaktudományi szempontból Kovrig Béla volt.³⁷ „Kovrig Béla modern szociális államhoz kapcsolódó átfogó érvelésében – a társadalombiztosítás fejlődő területe mellett – a „produktív szociálpolitika” és az ehhez kapcsolódó mun-

kaviszonyokat szabályozó javaslatok a hivatásrendi társadalom megszervezésének szükségszerűségével kapcsolódtak össze. A társadalmi harmónia és gazdasági hatékonyság egysége Kovrig elgondolása szerint hosszú távon csak úgy lehet sikeres, ha a szociálpolitika erkölcsi nevelésen alapul. Továbbá a szociálpolitikának a család és nemzet „védelmét” kell ellátnia, azaz a társadalmilag „érdemeseket” kell szolgálnia, mert ők járulnak hozzá leginkább a nemzeti közhasznúsághoz és közjóhoz.”³⁸ 1924-ben megalapította a Munka-nélküliség Elleni Küzdelem Magyarországi Egyesületét, 1927-től a Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium munkatársa, számos szociális alapú jogi szabályozás előkészítője. Jól látta a szociális kérdések kezelésében megmutatkozó ideológiai különbségeket. „Szociálpolitika annyiféle lehet, ahány világnézet, mindenki csak a maga világnézetének szociálpolitikájáról szólhat.”³⁹

A korszak szerepét a szociálpolitika kialakulásának és fejlődésének folyamatában hangsúlyosan fogalmazza meg Gyáni Gábor, aki szerint „az 1920 és 1944 közötti negyedszázad a modern magyar szociálpolitika születésének és kibontakozásának a hőskora.”⁴⁰ A korábbi időszakhoz képest szerinte sokkal jelentősebb előre lépések történtek: „a szociális jogok összefüggésében valóságos áttörésre került sor ez időben a dualizmus kori merev (doktriner) liberalizmus-hoz képest.”⁴¹

A két világháború közötti szociálpolitikai törekvések egyik fontos célja a meglévő belső társadalmi konfliktusok kezelése, semlegesítése. Szükséges hangsúlyozni, hogy a korszak társadalma nem pusztán az első világháborús tragédiák sokaságát, a frontról hazatért katonák visszailleszkedésének kihívásait, és a trianoni sokkot hurcolta magával, hanem két forradalmat is átélt, azaz egy lehetséges társadalmi robbanás

34 Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. i. m. 133.

35 Gyáni Gábor: *Szociálpolitika és jóléti viszonyok a két világháború közötti Magyarországon*. In: Szilágyi Csaba (szerk.): *Szociális kérdések és mozgalmak Magyarországon 1919-1945 - Agóra 6*. Budapest: Gondolat Kiadó, 2008. 19.

36 Egresi Katalin: *Szociálpolitika Magyarországon. Nézetek, programok és törvények 1919-1939*. i. m. 21-35.

37 Kovrig Béla (1900-1962) szociológus, szociálpolitika, egyetemi tanár. Egykoron Bethlen István személyi titkára, számos vezető szerepet töltött be az Országos Társadalombiztosítási Intézetben, a korszak egyik meghatározó társadalompolitikai szakértőjeként több szociálpolitikai törvény kidolgozója. A második világháború alatt a kolozsvári egyetem rektora.

38 Cora Zoltán: *Kovrig Béla és a produktív szociálpolitika: korszakváltás vagy „korforduló”?* i. m. 202.

39 Idézi Egresi Katalin: *Szociálpolitika Magyarországon. Nézetek, programok és törvények 1919-1939*. i. m. 31.

40 Gyáni Gábor: *Szociálpolitika és jóléti viszonyok a két világháború közötti Magyarországon*. i. m. 11.

41 Uo. 15.

elkerülése nagyon is reális lehetőségnek tűnt. „A Horthy-rendszer megszületésével szinte egy időben állami szociálpolitika a jelzett okok folytán kezdettől arra volt, lett volna hivatva, hogy semlegesítse a modern városi (főként budapesti), valamint a vidéki társadalmi rebelió társadalmi forrásait. S ily módon törésmentesen beépítse mindezen erőket a trianoni Magyarország hatalmilag hatékonyan uralt társadalmi szerkezetébe.”⁴² Gyáninak különösen fontos az a megállapítása, hogy a korszak eredményei a szociális területen átalakította az egyén és az állam viszonyát, az állam szociális feladata, kötelessége új értelmet nyert a társadalmi gondoskodás területén, ahogy a szociálpolitikai is egyre inkább elkülönült, mint állami feladat a korábbi időszakok karitász tevékenységétől. A két világháború közötti szociálpolitikai lépések így, hosszabb időszakban vizsgálva, mindmáig kiható következményekkel bírnak. „E reformok eredményeként folyamatosan elnyert szociális jogok előbb-utóbb legitim (az egyéntől

elidegeníthetetlen) szociális jogokként kezdtek feltűnni a politikai döntéshozók szemében éppúgy, mint a kedvezményezett állampolgárok előtt. S mint ilyenek visszavonhatatlannak, magától értetődő jogosultságnak számítottak a továbbiakban, amelyek akár meg is könnyíthetik újabb és további szociális jogok megszerzését és elismertetését az állammal.”⁴³

A két világháború közötti időszak szociálpolitikai intézkedéseit és azok megítélését több szempontból is érdemes nemzetközi összefüggéseiben megvizsgálni. A társadalombiztosítás területén hozott szabályozásokat akkor tudjuk reálisan értékelni, ha azokat nem pusztán önmagában látjuk, hanem nemzetközi relációban, a korabeli európai államok viszonylatába is helyezzük. „Így a magyarországi társadalombiztosítási programok bevezetésének időpontjai lényegében megfeleltek a nyugat-európai tendenciáknak. Egyezést láthatunk abban is, hogy a társadalombiztosítás vált a szociális rendszer közpon-

Ország	Balesetbiztosítás		Betegségbiztosítás		Nyugdíjbiztosítás		Munkanélküli-biztosítás	
	Önkéntes	Kötelező	Önkéntes	Kötelező	Önkéntes	Kötelező	Önkéntes	Kötelező
Egyesült Királyság	1897	1946	-	1911	1908	1925	-	1911
Franciaország	1898	1946	1898	190	1895	1910	1905	1967
Hollandia	-	1901	-	1929	-	1913	1916	1949
Belgium	1903	1971	1894	1944	1900	1924	1920	1944
Írország	1897	1966	-	1911	1908	1960	-	1911
Németország	1871	1884	-	1883	-	1889	-	1927
Ausztria	-	1887	-	1888	-	1927	-	1920
Svájc	1881	1911	1911	-	-	1946	1924	1976
Svédország	1901	1916	1891	1953	-	1913	1934	-
Dánia	1898	1916	1892	1933	1891	1922	1907	-
Finnország	-	1895	-	1963	-	1913	1934	-
Norvégia	-	1894	-	1909	-	1936	1906	1938
Olaszország	-	1898	1886	1928	1898	1919	-	1919
Lengyelország	-	1883	-	1889	-	1889	1924	-
Csehszlovákia	-	1887	-	1888	-	1889	1921	-
Magyarország	-	1907	-	1891	-	1928	-	1957

42 Uo. 16.

43 Uo. 17.

ti elemévé, s területei a nyugat-európaihoz hasonló fokozatos bővülésen és differenciálódáson estek át.”⁴⁴

A nemzetközi összehasonlítást jól illusztrálja Tomka Béla táblázata a különböző társadalombiztosítási programok bevezetéséről az európai országokban⁴⁵

A különböző társadalmi juttatások bevezetése Magyarországon nagy általánosságban megfelelt az európai tendenciáknak, különösen, ha regionális összehasonlításba helyezzük. Legnagyobb lemaradás a munkanélküli biztosításban mutatkozott, mivel a két világháború között ezen a területen nem volt előre lépés.

A nemzetközi összehasonlításban informatív adat, hogy a jóléti kiadások a bruttó hazai termékben belül milyen arányt képviselnek. Tomka Béla számításai szerint „Magyarországon a szociális biztonságra fordított kiadások 1930-ban a GDP 5,2%-át tették ki, ami nemzetközi összehasonlításban egyenesen magasnak számított - igaz, ez az állami alkalmazottak (köztisztviselők, tanárok, vasutasok stb.) nyugdíjkiadásait is tartalmazta.”⁴⁶

A legnagyobb probléma Magyarországon - Tomka Béla adatait tovább gondolva - nem is a szociális területre fordított összegek nagyságában rejlik, hanem azok nemzetközi relációban is rendkívül egyenetlen eloszlásában. Míg a városi népesség – munkások, állami alkalmazottak – szociális ellátottságának szintje közeledett a nyugat-európai szinthez, a vidéki népesség esetében jelentős lemaradás mutatható ki.

Ha összegezni kellene a két világháború közötti magyarországi szociálpolitika helyzetét, eredményeit és hiányosságait nemzetközi összefüggésekben is vizsgálva, akkor Tomka Bélával érthetünk egyet, amit alapvetően a korszak társadalmpolitikai kérdésekkel foglalkozó kutatók is osztanak, ahogy ez a tanulmány hivatkozásaiból is kiderül. „Így a két világháború időszakának jóléti rendszerét hangsúlyos ellentmondás jellemezte Magyarországon. Ez azért keletkezett, hogy egyfelől az ipari alkalmazottak nagy aránya részesült betegség-, majd baleset, végül nyugdíjbiztosításban, s a nekik nyújtott juttatások színvonala is magas volt nemzetközi összehasonlításban. Az állami alkalmazottak szintén viszonylag bőkezű szociális ellátáshoz jutottak. Ezzel szemben a lakosság nagyobbik hányadát kitevő mezőgazdasági népesség szociális jogai a korban lényegében mindvégig alacsony színvonalon maradtak.”⁴⁷

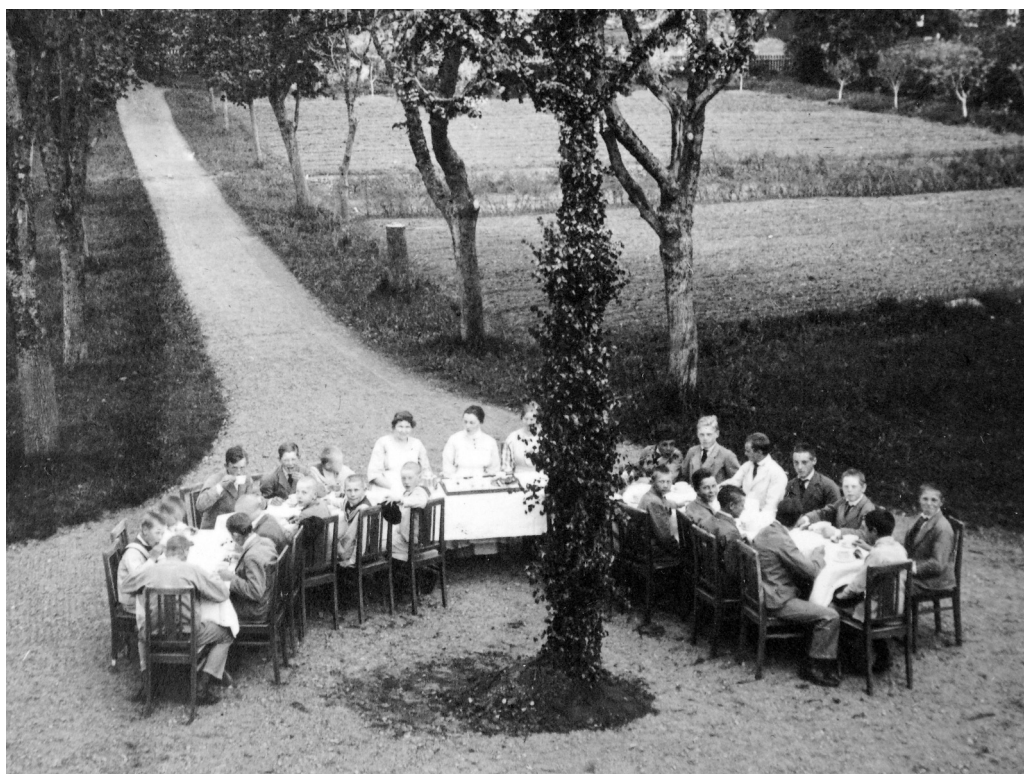
Minden történelmi kérdésnél, különösen azoknál, amelyek magukban rejtik a politikai, vagy érzelmi alapú elfogultság veszélyét, tudományosan megalapozott hiteles és tényszerű értékelést csak akkor fogalmazhatunk meg, ha bármiféle előfeltételezésektől, preconcepcióktól, politikai beállítottságtól mentesek vagyunk. Ha az adatokat, tényeket korabeli hazai és nemzetközi összefüggéseiben, tendenciáiban vizsgáljuk, felismerve és helyesen értelmezve, elemezve a folyamatok mögött rejlő okokat és következményeket.

44 Tomka Béla: *Szociálpolitika Magyarországon a világháborúk korában*, i. m. 49.

45 Tomka Béla: *Szociálpolitika. Fejlődés, formák, összehasonlítások*, i. m. 39.

46 Tomka Béla: *Szociálpolitika Magyarországon a világháborúk korában*, i. m. 47.

47 Uo. 54.

Gizella-telep, OTI szanatórium parkja. (Fortepan 11925/Kurutz Márton)

Farkas Péter^X

Ép, egészséges és boldog családokból álló közösségekre épülhet erős nemzet

I. Az ember közösségi természete

Az a környezet, ahol az embertárs szeretete és önmagunk helyes szeretete egyszerre megszületik, kibontakozik, az az emberi közösség. Közösségi lénynek lenni, közösségben élni annyit jelent, mint képesnek lenni, mint elkötelezve lenni a szeretetre. A személy belső lényegét tekintve társas lény. Az ember egyedi létében másokhoz kapcsolódva talál választ szükségleteire, azaz szabad és felelősségteljes lényként, aki felismeri az embertársaival való integráció együttműködés szükségességét, s képes arra, hogy a megismerés és a szeretet rendjének megfelelően lépjen velük közösségre.¹

„A társadalom azon személyek együttese, akiket szervesen összeköt az egység olyan alapelve, amely az egyének felett áll. Az ilyen egyszerre látható és szellemi közösség léte időben maradandó: örököse a múltnak és előkészítője a jövőnek.”² Az ember én-tudatra és emberségre csakis a másik személy által tud eljutni. Az ember legbensőbb lényét tekintve közösségi létező. Rá van utalva a másikra, illetve másokra, hogy a velük való kapcsolat nélkül sem személyileg nem tud élni, sem képességeit nem tudja kifejleszteni. Az én-te között a kapocs szeretet, mely nem más, mint igény és megszólítás, hogy az ember kinyíljk másik felé önközlésben, s elfogadja a másik önközlését.

Az ember társas lény mivolta nem vezet automatikusan a személyek közösségéhez, az önátadáshoz. Az ember gögje és egoizmusa elvezethet a közösségel-

lenes, individualista bezárkózáshoz, a másik elnyomásához. „Bármely közösség, amely méltó e névre, akkor tud csak megmaradni az igazságban, ha valamennyi tagja önmaga és a többiek javát keresi. Az ok, amely embereket tartós, a közjó megteremtését célul kitűző csoportokká egyesít: önmagunk javának és a másik javának szeretete. Maguknak a csoportoknak szintén szolidaritáson, közösségiségen és együttműködésen alapuló kapcsolatokra kell lépniük egymással az ember és a közjó szolgálatában.”³

Az ember társas lény mivolta nem egyformaságot jelent, hanem sokféleképpen fejeződik ki. A közjó ugyanis a társas lét egészséges pluralizmusának függvénye. Az ember egyetemes méltósága alapján azonban bórszíntől, rassztól, nyelvtől, vallástól, társadalmi helyzettől, nemtől függetlenül mindenki felé kötelesek vagyunk megélni a jóakarátú szeretetet. Egyenrangúak vagyunk, de nem egyformák és nem egyenlők: az erő tekintetében, a szellemi, az érzelmi és erkölcsi képességekben különbözőek vagyunk, de épp ezért vagyunk képesek közösségre lépni egymással. Amúgy pedig a személyes talentumok többre köteleznek.

Az ember nem önmagáért van, és önmagában nem tud teljessé válni. A személyt, akit a kereszténység szabadnak és autonómnak hirdet, egyúttal társas lénynek is tartja, olyannak, aki nemcsak másoktól születik és mások segítségével tanul bele a világba, hanem aki saját teljességét és boldogságát is csak mások teljesebbé és boldogabbá tétele útján képes

X Farkas Péter szociológus, a katolikus teológus, a Slachta Margit NSZI volt tudományos tanácsadója.

1 ETTK 149., SZIT 12., SZIT, Bp., 2007.

2 KEK 1879., SZIT, Bp., 1994.

3 Szent II. János Pál: Sollicitudo rei socialis kezdetű körlevele 26, SZIT, Bp., 1987.

elnyerni. Az emberi méltóságot csak közösségben lehet megvalósítani és megőrizni, szemben egyfelől az individualizmussal, az önzéssel és az emberek elszigetelődésével, elmagányosodásával, másrészt a kollektívizmussal, az egyéni és kisebbségi jogok feláldozásával, a többség vagy a hatalom érdekében.

II. A szeretet közössége

A család az új emberi élet bölcsője, amelyben testi- és szellemileg ki tud bontakozni az emberi személy, ahol a gyermek képességei kifejlődhetnek a szeretetben való életre. A család adja át az értékeket és a hagyományokat. A családból kiindulva épül fel újra és újra az egész emberi közösség. A legerősebb védő és torlasztó gát is a tömeggé válás pusztító áradata ellen. A leghatékonyabb ellenmérge az elmagányosodás és az individualizmus önzésével szemben. Nemhiába tekintenek ellenségesen a család természetes közösségére az individualizmus és a marxizmus képviselői.⁴

A családi közösség a legjobb garancia minden individualista vagy kollektivistá befolyás ellen, mert benne a személy mindig úgy áll a figyelem középpontjában, mint cél, és sohasem úgy, mint eszköz. A közösségen belül erős és szilárdan elkötelezett családok nélkül a népek erejüket veszítik. A család a társadalmi szolidaritás iskolája.⁵ A család elsőbbséget kell, hogy élvezzen a az államhoz képest. A társadalom és az állam van a családért. családdhoz való viszonyukban a szubszidiaritás elvéhez tartani családban a különböző generációk egymást segítve növekednek és abban, hogy az egyének jogait összhangba hozzák egyéb elvárásaival. A családnak és a társadalomnak egymást kiegészítő funkciójuk van minden személy és az emberiség javának védelmében és a fejlődésben.

A család szeretetközösségét jellemzi az egymás elviselni tudása. El kell tudni viselni a másik másmi-

lyen voltát. Az elfogadás így együtt jár a jó kompromisszum megkötésével. A család fészek-meleget kell, hogy sugározzon. Az anya az ősbiztonság, aki férjéért és gyermekeiért tud élni, testi-lelki kapcsolatban egyaránt. Az apa a jó feltételeket adó és megszabó szeretet: (Gyökössy kifejezésével) olyan korlát, amely nemcsak korlátoz, hanem kapaszkodót lehet benne találni, illetve támaszkodni lehet rá.

Az ember viszonyrendszerét a családban sajátítja el. Itt tanuljuk meg azt, hogy az *én-te* viszonyt, azt, hogy a másik nemmel, illetve a választott társal hogyan lehet békében együttműködni, hogyan lehet egymással kiengesztelődni stb., mindezt a szülők egymás iránti kapcsolatának a mintája közvetíti számunkra. A családban sajátítjuk el az *én-ők* viszonyt: az emberekkel való kapcsolattartás alapvető formáit, melyek végső soron a világban levő magatartásunknak a biztonságát és alapját adják. S ez egyszerűen annyiból áll, hogy lassan belenövünk szüleinknek és a világnak a viszonyrendszerébe.

A családdal jön, hogy megismerjük az *én-világ* viszonyt: a tárgyak és az értékek használatát, a szabadidőtöltés magatartásmintáit. Családban kapjuk *én-ő* viszonyt. Keresztény családban, ahogy szüleink életében látjuk és felfedezzük az imádságot, a Biblia fontosságát, a vallásos életforma elemeit, úgy növekedünk a természetes hitérzékben, amely a személyes hit kialakításának fundamentává válik.⁶ A keresztény családnak négy feladat betöltésére irányul a hivatása: 1. személyek közössége, 2. az élet szolgálata, 3. részesedés fejlődésében, 4. részt vállalás az Egyház küldetéséből.⁷

1. Személyek közössége: A szülők, gyermekek, rokonok olyan életközösségben, amely otthonukat megalapozza, s melyben az örömök, a gondok teljesen megoszlanak. E keretben az a keresztény család hivatása, hogy a természetfeletti közösséget is alakítsák ki, és őrizték meg, a természetes közösség mellett.

4 Häring, Bernhard CSR: Krisztus törvénye, Erkölcssteológia III, Róma—Budapest, Pannonhalma, Bp., SZIT, 2015, 102.

5 KEK 2224, Bp., 1994

6 Tarjányi Zoltán: Pedagógia 111, Bp., SZIT, 1999, 90-91.

7 Szent II. János Pál: Familiaris Consortio kezdetű körlevél, SZIT, Bp., 1987, 50—52

2. Az élet szolgálata: A szülők ezáltal vesznek részt a teremtői hatalomban. A családtervezés a szülők joga és kötelessége, de benne kell lennie a keresztény gondviselésre hagyatkozásnak és áldozatvállalásnak is. Természetesen a gyermekeket a szülőknek fel is kell nevelniük.

Részesedés a társadalom fejlődésében: A család a szeretet, a szociális igazságosság s a különféle közösségi erényeknek az első iskolája, mely illetően nevelésével kifejezetten hasznára van a társadalomnak. Ebből fakadóan a családnak vannak alapvető jogai is, melyeket a társadalomnak, az államnak feltétlenül tiszteletben kell tartania.

4. A család részt kap az Egyház küldetéséből: Épp azért, hogy a család az Egyház kegyelmi eszközeivel beleszövődik a Krisztusról tanúskodó életbe, ezzel prófétai feladatot lát el (mert evangelizált és evangelizáló közösségként) a világban megéli és megvalósítja az Evangéliumot, s egyben a család gyermekeinek így teremt alapot a hívő gondolkodásban és életmódban. A család papi feladatot is ellát: megszentelődik és megszentel, hiszen az imádsággal és az áldozathozatallal önmagát folytonosan felajánlja és Isten akarata alávetésével megvalósítójává teszi. S végül a család királyi funkciót is betölt: irányít és vezet, s ezt a családon belül és kívül egyaránt megéli. Mindezek alapján mondhatjuk, hogy a család valóban olyan feladatokat lát el, mint az Egyház, következtetésképpen a család nem más, mint „kis egyház”, „ecclesiola”.

III. Egyén, család és közösség

Manuel Castells szerint kettős világ feszültségében élünk, s ez a kettősség csak erősödött a XX. században.⁸ Egyrészt mindnyájan individualistákká válunk, ugyanakkor növekszik igényünk a szövetségek (csoportok és hálózatok) iránt. Valaha zártabb közösségekben éltek az emberek. Nagyjából azonos szálak szőtték össze a családi közösségeket, azonosak voltak a gyökereik is. A nép, a törzs ugyanazt a nyelvet be-

szélte, közös szertartásaik és hagyományaik voltak. Azonos életmódot folytattak és valamennyien ugyanazt a tekintélyt ismerték el. Összetartoztak. Az összetartozás egyrészt a test és vér közösségéből eredt, másrészt azért is össze kellett tartozniuk, hogy élet-szükségletüket kielégítsék, és védekezni tudjanak az ellenséges szomszédok támadásai, valamint a természeti csapások ellen. A közösséghez tartozó emberek egysége tudatalatti mélységekben gyökerezett.

Megváltoztak az idők. A modern társadalom a természetes, nagy családi közösségek szétesésével jött létre. Akik ma helyileg közel laknak egymáshoz, már nem tartoznak zárt jellegű csoportba. A család leszűkül a szülőkre és a gyermekekre. Ez a helyzet gyakran az ember elmagányosodását eredményezi. Az ember nem képes önmagában, egyedül valami pusztán szigetén élni. Szüksége van társakra, akikkel megosztja életét, világszemléletét, eseményeit. Újra megnőtt az igény a természetes kisközösségek iránt. A szociológiai vizsgálatok szerint ebben három tényező játszott fontos szerepet.

A társadalmi struktúrák fokozódó nyomása, mely az egyén szabadságát és személyes kapcsolatait erősen korlátozta. A városi életforma nyomán fellépő elszemélytelenedés, a fogyasztás és termelés állandó versenyfutása, mely társadalmi elidegenedést okoz. A gyors iparosodás és városiasodás csak fokozták azt, és az emberekben felkeltették a vágyat áttekinthetőbb, kisebb közösség iránt, melyben nagyobb szerepe lehet a személyes tettek és felelősségtudatnak. Másik ok az ún. „közbülső csoportok” gyengülése. A hivatásbeli és politikai organizációk a közösségi kísérletezésnek kevés helyet adtak. Az egyedek közötti kapcsolatok viszont az új társas formák kikísérletezéséhez túlságosan alkalmiak, túlságosan funkcionálisak. A modern ember olyan új társadalmi formát keres, mely garantálja az egyén harmóniáját, társakat keres, kik a szellemileg szétesett világban ugyanazt a felfogást vallják, mint ő.

A makro- és mikrotársadalom alappillérei a közösségek. Ezek sokszínű és sokszintű hálózata nélkül részekre hullhat, képtelen az egyéni érdekek, értékek

⁸ Castells, Manuel: *Cities and Social Theory*, Blackwell Publ, Oxford, 2002.

és törekvések sokféleségét társadalmilag hatékony csoportterdekké felerősíteni, egymással szembesíteni, s ezzel szerves fejlődéssé formálni.⁹ Demokratikus társadalmak közösségi formációk bonyolult hálózata nélkül, közösségek, egyéniségek hiányában, individuumok közössége nélkül aligha alakulhatnak ki. A közösség fogalmát sokan, számosféle módon határozták meg. Eltérően látta H. Spencer, A. Comte és M. Weber, illetőleg E. Durkheim és F. Tönnies vagy R. Dahrendorf. Izgalmas meglátásaikat hely hiányában nem ismertetjük. Kiemelve a sokféle megközelítésből csak párat ismertetünk.

A Chicagói iskola a közösséget nem állította szembe a társadalommal (mint például Tönnies). A közösség felfogásuk szerint egymás megértésén és kölcsönös figyelembevételén alapuló személyes kapcsolatok hálózata, mely képes kommunikációs mintázatot új egyedekre és csoportokra áthagyományozni.¹⁰ A szocializmus évtizedei alatt csak Makarenko kollektivistá, „eszményi” közösségről esett szó. Eközben a demokrácia nélküli ál-közösségiség során meglapultak az azonos világtértelemezést, értékeket és normákat közvetítő hagyományos közösségek. S bár a modern társadalmak sokszor közösség hiányosak, a miénk még a többinél is inkább az, mert nálunk a szovjet érában kialakult egy sajátos „individualizmus”, amely a közösségiség gátjává vált. Ezt regisztrálja Hankiss Elemér 1979-ben megjelent cikke a közösségek válságáról és hiányáról, melyet a *Diagnózisok* című művében rögzített és pár évvel később kibontott:¹¹ „közösségnek az emberek olyan együttesét nevezem, amelyet a következő négy tényező köt össze: közös érdek, közös cél, közös értékrend és a fenti három tényező meglétének tudata, vagy más szóval a „mi tudat”. Álljon itt végül a fogalom meghatározás zárásaként az *Encyclopedia Britannica* magyar kiadásának (1998) definíciója a szociális értelemben vett közösségről: az emberek azon csoportja, amelyet azonos célok, ugyanazon hit és szokásrendszer köt össze, valamint ugyanazon területen él.

⁹ Tibor Tímea — T. Kiss Tamás: *Közösségformációk*, Bp., IJMK, 2000.

¹⁰ Varga A. Tamás — Vercseg Ilona: *Közösségfejlesztés*, Bp., MMI, 1997.

¹¹ Hankiss Elemér: *Diagnózisok 1—11*, Bp., Gondolat Kiadó, 1981—83

¹² Buda Béla: *A közösség szerepe*, in: *Mentálhigiéne gyakorlati alkalmazása*, Bp. Anima Kiadó, 1998.

A XX. században növekvő társadalmi mobilitás együtt járt az emberek izolációjával. A kapcsolatok élesen elválnak személyes, családi és formális relációkra, megszűnőben vannak a szomszédsági és ismerősi viszonyok, mintegy elveszőben van a közösség. A közösségi formák felbomlása, illetve átalakulása leginkább a közösségek kompenzáló funkciójának elhárításában mutatkozik meg. A magára maradt, bajban lévő, egészségügyi vagy szellemi hátránnyal induló emberek mindinkább csak rokonaik segítségére számíthatnak, ha elvesztik intim kapcsolatukat, magukra maradnak és bajuk csak súlyosbodik, nem ritkán veszélybe kerülnek. Ilyenkor a társadalom külön intézményeinek kell beavatkozniuk.

A közösségek funkciói¹²

- Hagyományos lakóhelyi közösségekben felnőtt ember számára az identitás, a társadalmi önbesorolás alapja.
- Sajátos a közösség a gyermek számára. A család után a szocializációban a kortárs csoportok, az intézmények, a lakóhelyi közösségek szerepe is meghatározó.
- A közösség a társadalmi kontroll szerepét is betölti. A hagyományos közösségekben az ismerősi viszonyok miatt a társadalmi kontroll természetesen erősebb. Másrészt a tradicionálisabb közösségekben a személyiség közvetlenül kapta önmagáról a visszajelzést helyeslés vagy „megszólás” alakjában.
- Az információs igényt és a felszínes kapcsolatok igényét is a közösség elégíti ki.
- Még a legridegebb, -legszemélytelenebb kultúrákban is egy idő után sokat megtudnak egymásról az emberek, és ez számukra fontos. Emellett az a formális szereppartnerekkel való

viszonyban is ambicionálja, hogy egyedileg kezeljék, igényeit respektálják, sajátosságait figyelembe vegyék.

- A közösség adja a személyek számára általában a referenciapontot. Ami a személyiség számára hasonlónak tűnő csoport egészével történik, az számára természetesnek, elfogadhatónak látszik akkor is, ha rossz élmény. közösség ismerős alakjai jelentik azt a mércét, amelyhez az emberek vetületben önmagukat mérik.

- A közösség baráti kapcsolatokat is segít alakítani. A létrejövő kiscsoportok személyiségformáló referenciapontként működhetnek, melyek a szomszédsági és ismerősi viszonyokból kialakulhatnak. Különösen a serdülők referenciacsoportjai szerveződnek ilyen módon. Gyakran deviáns kiscsoportok töltik be ezt a funkciót. Új lakótelepeken gyakran megfigyelhetők a serdülők és fiatal felnőttek galeryszerű, szoros és személyiségre nagy hatást gyakorló csoportkötelékei.

- A közösség kölcsönös és segítő interakciós sémákat is kialakít. Nagy jelentősége van, egy-egy segítőakció tényleges értékén messze túlmegegy a szimbolikus jelentés; az a tény, hogy valaki volt, aki utánanézett, hogy egy rég látott magányos vagy idős ember beteg-e, vagy volt, aki gondjaiban, segédkezet nyújtott. Harmonikusan fejlődő közösségek szervezett segítőakciókra is képesek. Ilyen módon a közösség bizonyos mértékig pótolni, kompenzálni képes az intim szféra zavarát, hiányát.

IV. A helyi társadalom esélyei

A globalizáció a posztindusztriális társadalmat jellemző általános társadalmi, amelynek során a világ gazdasági, társadalmi, kulturális és politikai folyamata zajlik. E folyamat alternatívájaként felerősödnek a

helyi törekvések, a lokalizáció, amelyek meg akarják állítani a globalizációt. Globalizáció tehát nem létezik lokalizáció nélkül. Felerősödtek a társadalom közösségei iránti igényei, valamint értékeinek és kapcsolatainak megőrzésére és védelmére tett erőfeszítései. Az elmúlt 10–20 évben egyértelművé vált, hogy a helyi társadalom nemcsak védelmet nyújthat egy-egy település polgárainak ahhoz, hogy megőrizhessék értékeiket és közösségeiket, hanem szerves része a polgárosodás és demokratizálódás folyamatának, ugyanis az állampolgár elsősorban lakóhelyének társadalmában sajátíthatja el a polgári értékeket, szocializálhatja a demokrácia játékszabályait.¹³

A szükséges polgári értékek:

- identitás a lojalitással és a helyi társadalommal való azonosulás,
- empátia a lakótársak iránt,
- szolidaritás, a tradicionálisabb mechanikus és a modernebb organikus szolidaritás a lakótársakkal és a település egészével
- adaptációs képesség, azaz a változtatásokhoz való megfelelő alkalmazkodás,
- innovációs hajlam, az újra való fogékonyság.

IV. A.) A helyi társadalom és az integráció:

Böhm Antal alapos meghatározása szerint¹⁴ a helyi társadalomban az individuum elsősorban nem munkásként vagy értelmiségiként van jelen, hanem családok, érdekcsoportok, szövetségek tagjaként vagy esetenként marginálisan. Csak a helyi társadalomból kilépve válik rá jellemzővé foglalkozása, munkacsoportja, azaz osztály- és réteghelyzete. A helyi társadalom védelmet nyújthat a külső hatásokkal szemben, az esetleges külső veszélyeket kompenzálhatja, de fel is erősítheti a „nagytársadalom” hatásait. Mindez a helyi társadalom strukturáltságától, fejlettségi fokától, integráltságától és nem utolsósorban integritásá-

¹³ Lányi András: A hely helyreállítása, in: Schneller István: Az építészeti tér minőségi dimenziói, Bp., Liberarius KKT, 2003

¹⁴ Böhm Antal: *Helyi társadalom, civil társadalom, településfejlesztés*, Bp., Agroiinform Kiadó, 2002.

tól függ. Ezért helyi társadalomnak nevezzük azt az egy-egy településen kialakult mezo-csoportot, amely az individuuum és a társadalmi egész között a primer csoportokon keresztül érdekeket, értékeket, ideológiákat közvetít, tradíciókat őriz és autochton strukturálódás lehetőségét nyújtja.

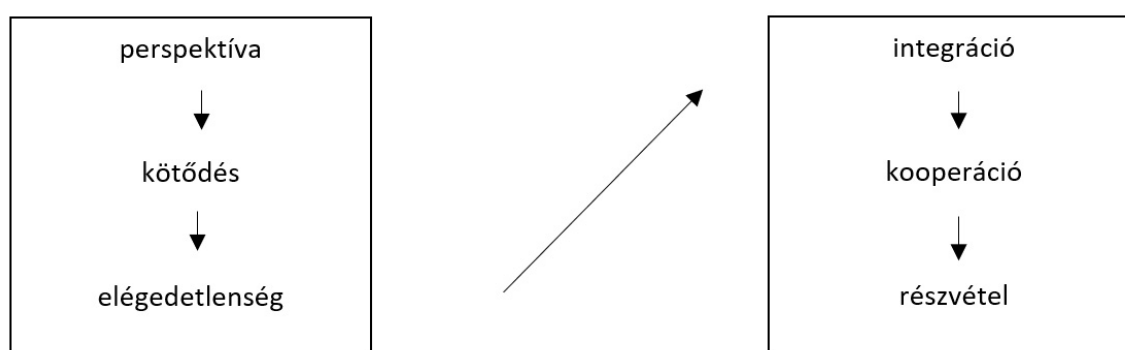
A fel- és leépülés által szüntelenül mozgásban levő társadalmi egység hierarchikusan tagolt csoportjai a strukturálódás különböző fázisait reprezentálják, az integrálódás, a kohézió és az identitás fokozatai alapján.¹⁵ Vagyis akkor képez védelmező és/vagy mentálhigiéné szempontjából biztonságos közeget a helyi társadalom, ha integráltságának, strukturáltságának foka nagy!

akadályozzák a közös célok megvalósítását.

Merton¹⁶ a társadalmi kohézió alábbi fokozatait különbözteti meg:

1. közös normákból és értékekből származó kulturálisan ösztönzött kohézió;
2. szervezetenként ösztönzött kohézió, amikor a csoporttagok tevékenységei egymástól kölcsönösen függenek, és ennek révén valósíthatók meg a célok;
3. strukturális összefüggések által ösztönzött kohézió: a csoportok közötti szembenállás, verseny alakítja ki.

Merton fokozatai fejlődési szintek szerint különböznek egymástól, egyszersmind funkcionális különb-

Az egyén és a helyi társadalom kapcsolata (Forrás: Böhm Antal: A helyi társadalom)

Az ábra azt szemlélteti, hogy az egyén milyen fokozatokon keresztül válik a helyi társadalom alkotótagjává: ha elégedett a településen zajló folyamatokkal, akkor kötődni fog lakóhelyéhez, és a jövőjét befolyásolni szeretné. Ekkor lép be a helyi társadalomba, részt vesz a közös döntésekben, és a többi hasonló személlyel együttműködve létrehozzák a helyi érdekeket artikuláló integrációt, a település belső humán magját. E köré újabb alanyok szerveződhetnek, bővíthet, erősödhet az összefogás, de csak akkor, ha a megfelelő kommunikációs csatornák rendelkezésre állnak és tiszták. Tiszták, vagyis személyes vagy pártos ellentétek nem

seégeket is érzékeltetnek. Böhm Anta¹⁷ munkájában megjegyzi azt is, hogy mai viszonyaink között a lakóhelyhez ragaszkodás, a lokálpatriotizmus igen fontos. Egyre erőteljesebben lehet alapozni a polgárok városszeretetére annak fejlesztése érdekében, mely a civil szerveződések erősödésével továbbfejlődik.

Magyarország 3200 településére sokkal inkább a közösségképződés természet adta formái, esetenként a véd- és dacsövetség jellegű társulások jellemzőek, s nem a tudatosan kiépített, belülről vezérelt települési közösségek. A magyar társadalom jelentős mértékben közösségihiányos társadalom. Ennek okai vi-

¹⁵ Böhm: i. m.

¹⁶ Merton, Robert: Társadalomelmélet és társadalmi struktúra, Bp., Gondolat Kiadó, 1980.

¹⁷ Böhm: i. m.

szont nem csupán a mában keresendők, ez az egyik történelmi örökségünk. Röviden felelevenítve az eseményeket, könnyen kimutatható, hogy a magyar társadalom polgári középosztálya alig indult fejlődésnek a kiegyezést követő rövid periódusban, máris katasztrófák söpörtek végig a nemzeten. Két ízben emésztette fel hazánk energiáit világháború, a nemzettest is szétszakadt, majd pedig egy sokkal veszedelmesebb tendencia gyakorolt hatást: a kommunizmusban erőszakkal termelték újjá az alattvalói tudatot. Vagyis az organikusan kifejlődő polgári identitás mértéke elégtelen. Ennek baljós következménye pedig, hogy a megfelelő életstratégiák és értékrendszer nélküli társadalomra nagyon rövid idő leforgása alatt zúdult rá a szelektálatlan nyugati „kultúrelegy”.

IV. B.) A fenntartható helyi társadalom igénye

A fenntartható fejlődés gondolata az ökológiai- és ökonómiai mellett megköveteli a szociális fenntarthatóság szempontjait is. Az alapvető emberi szükségletek biztosításán túl az emberi élet minősége, a társas kapcsolatok, a szellemiség fejlődésének szükségessége is megfogalmazódik. Szintén lényeges kritérium az erőforrások felhasználásában minden ember igazságos részvétele, szociális normáinak érvényesítése. A társadalmi fenntarthatóság fontos kritériuma a civil kezdeményezések erősödése. A fenntarthatóság társadalmi feltételei: szabadságvágy, autonómiaigény, öntevékenység.¹⁸ Ezen feltételek sokszínű közösségekben valósulhatnak meg. A fenntartható közösségben a szolidaritás és esélyegyenlőség intézményei is léteznek. Az autonómia, a saját forrásokból való optimális gazdálkodás megadja a részleges szuverenitást, az önrendelkezés lehetőségét is, csökkentve a kiszolgáltatottságot és növelve a szabadság fokát. Ennek feltétele s egyzersmind megerősített eredménye a közösségi identitás léte vagy kialakulása.

A közösségfejlesztés koncepciója érintkezik a fenntartható fejlődés fogalmával. A kicsi, a hagyományokhoz, a tapasztalatokhoz kapcsolódó helyi és lehetőleg közösségi megoldásokban hiszünk, s amelyekben szükséges a korábbi tudások továbbfejlesztése, a művelődés, a nyitott gondolkodás és a cselekvő életforma.¹⁹ A közösségfejlesztés számára a legfőbb érték a közösségiség, amelyben a szükségletek feltárása és kielégítése, az ehhez szükséges készségfejlesztés, az együttműködés, az egymásért érzett felelősség és szolidaritás valósul meg a helyi cselekvésen keresztül. Leegyszerűsítve úgy is mondhatjuk: cselekvésközösségben.

A fogyasztói társadalom hívei szerint a demokrácia és a szabadság nem más, mint hogy bármit megvásárolhatunk, amit csak akarunk. A fogyasztás állandó növelésére irányuló törekvés egy bizonyos szint fölött már nemcsak az emberi jólétet nem szolgálja, hanem — a bioszféra véges eltartó képessége miatt — hosszú távon fenntarthatatlan társadalmi-gazdasági berendezkedéshez vezet. Ma számosan választják az önkéntes egyszerűséget, de az ember teljességéhez szükség van spirituális gyökereire is. E gyökerek az ember társas, kulturális, természeti és vallási szükségleteit jelentik. Egy ember — vagy közösség — teljességéhez szükséges gyökereinek építése és a fogyasztói társadalomba ágyazottsága között fordított irányú a kapcsolat.²⁰ Az önkéntes egyszerűsítő a materialista alapú fogyasztói társadalmat erőteljes kritikával illetik. Az önkéntes egyszerűséggel kapcsolatban öt, szorosan összefüggő alapértéket emelnek ki: az anyagi egyszerűség, az emberi lépték, az önállóság, az ökológiai tudatosság és a személyes gyarapodás. Amint azt E. F. Schumacher: A kicsi szép²¹ című művében kifejtette, az élet- és munkakörülményeket, valamint a támogató intézményeket a lehető legnagyobb mértékben decentralizálni kell, hogy ezzel áttekinthetőbb és kezelhetőbb egységek jöjjenek létre. Minden ember számára világos-

¹⁸ Vásárhelyi Judit: Közösségek identitása, autonómiája, In: Vissza vagy hová? Bp., Tertia Kiadó, 2002.

¹⁹ Varga — Vercseg: i. m.

²⁰ Elgin, Daniel: Voluntary Simplicity, Toward a Way of Life That Is Outwardly Simple, Inwardly Rich, New York, 1993.

²¹ Schumacher, E.F.: A kicsi szép, Bp., Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1991.

nak kell lennie, hogy mivel járul hozzá az egészhez, mekkora felelősség terheli, s hogy a javakból mekkora rész illeti meg. Az életünk nem attól lesz gazdagabb, amit birtoklunk, hanem attól, amivé válunk!

IV. C.) Területi identitás, közösségi településfejlesztés

A szociológia és antropológia a társadalmi szerveződés térbeli kereteit keresve az etnikai-kulturális, szellemi-tudati összetartozásra teszi a hangsúlyt.²² Így a régió fogalmát P. Bourdieu az identitás és a reprezentáció fogalmaival párosítja, ahol a régió nem stabil kategória, hanem dinamikus társadalmi jelenség.²³ Hazánkban ilyen (kulturális) régió a történelmi Magyarország öt nagy térsége a Dunántúl, az Alföld, a Felvidék, a Délvidék és Erdély. A térbeli identitás szakirodalmában azok a szociológiai vizsgálatok a dominánsak, amelyek az egyén és a kollektívumok térhez kötődését, annak kulturális, emocionális és kognitív tartalmát és megnyilvánulásait elemzik, s amelyek többnyire a lokalitásra, kisebb terekre irányulnak.²⁴ A helyi (és civil) társadalom is részt vesz a települések fejlesztésében. A hagyományosabb részvétel, mikor a helyi társadalmi szervezetek a településfejlesztéssel kapcsolatban:

- szervezik a helyi társadalmat a fejlesztési tervezésben és végrehajtásban való részvételre;
- kifejezik a helyi társadalom egyes csoportjainak véleményét;
- elősegítik a fejlesztési koncepciók, programok és tervek konszenzusos kialakítását; -
- társadalmi, lakossági ellenőrzést gyakorolnak a fejlesztések felett;
- befolyásolják a helyi közösségfejlesztést.²⁵

Az ennél újabb, s egyben mélyebb közösségi tervezés (vagy participatív tervezés) kulcseleme a helyi érintettek, közösségek aktivizálása és bevonása egy közös jövőképzés stratégia kialakításába, oly módon, hogy az valóban visszatükrözze a közösség szükség-

leteit, igényeit és szempontjait.²⁶ Tulajdonképpen a bölcs településszervezés- és fejlesztés azon a belátáson alapul, hogy a jövőt elsősorban nem az anyagiak, hanem az itt élő emberek tudása, innovációs képessége, hite és összekapaszkodása határozza meg!²⁷

A közösségfejlesztés elsősorban a települések, térségek, szomszédságok közösségi kezdeményező- és cselekvőképességének fejlesztését jelenti, amelyben kulcsszerepe van a polgároknak és azok hálózatainak, valamint a közösségfejlesztőknek is, akiknek bátorító-ösztönző, informáló, kapcsolatszervező munkája életre segítheti vagy kiegészítheti, megerősítheti a meglévő közösségi erőforrásokat.

A közösségi tervezés közvetlen előnyei:²⁸

- a tervezés értékválasztást tükröz;
- integrált és komplex nézőpontot közvetít;
- innovatív megoldásokat nyújt;
- valós igényű, releváns fejlesztést jelent;
- minimalizálhatja a konfliktusokat, azaz konszenzust tükrözhet;
- elkötelezheti a helyi szereplőket, kötődést kialakítva;
- nyertes-nyertes megoldást eredményez;
- erősödik a társadalmi tőke, növekszik az emberek jóléte.

V. A civil társadalom

A civil szervezetek mibenlétéről, társadalmi szerepéről viták folynak. A civil társadalomnak nincs olyan átfogó és tömör meghatározása, amely minden társadalomtudomány számára kezelhető kate-

22 Bourdieu, Pierre: A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése, Bp., General Press, 2. kiadás, 2008.

23 Bourdieu, Pierre: Az identitás és reprezentáció, Szociológiai Szemle, 1989/2.

24 Éger György: Regionalizmus, Osiris Kiadó, Bp., 2000.

25 Széman Zsuzsa — Harsányi László: Halak és hálók. Bp., Nonprofit kutatások 8, 1999. 27-28.

26 Sain Mátyás: Segédlet a közösségi tervezéshez, Területfejlesztési füzetek (1.), Bp., 201C).

27 Beke Pál: Méltóságkereső, Bp., EPL Kiadó, 2001.

28 Sain: i. m.

góriát csinálhatja belőle. Egyik lába a filozófiában van: az ideális társadalmi szerződés egyik eleme. A másik az empirikus szociológiában, amiben hol politikai mozgalomként kezelik, hol a nonprofit egyesületekkel és alapítványokkal azonosítják. Talán mégis megemlíthető egy közös nevező: az autonómia, az államhatalomtól való függetlenség eszméje és társadalmi konkrétuma. John Keane, a téma neves kutatója, aki szerint a civil társadalom nyílt vitákat, szembenállást és megértést, gyámkodás alatt nem álló önállóságot, határozott sokféleséget és az egyének, illetve csoportok önmagára visszaható dinamikáját jelenti — egyfajta társadalmi területet az állam, a gazdaság és a magánszféra között.²⁹ Másként értelmezték a civil társadalom fogalmát az eszmetörténet különböző korszakaiban. Eredetileg a társadalom és az állam nem-fogalma, a „politikai társadalom” szinonimája. A civil társadalom kifejezés (a latin *societas civilis*ből) 1400 körül került be az európai szóhasználatba, kapcsolódva azokhoz a jelentésekhez, amelyekkel Cicero gazdagította a fogalmat. Nemcsak az egyes államokra utalt, hanem a kellően fejlett, tehát városokat magába foglaló, saját jogi kódexszel (*ius civile*) bíró politikai közösségek életviszonyaira is, melyekhez hozzátették a civilizáltságot és urbanitást (a barbárok és a preurbánus kultúrák nem számítottak civil társadalomnak), a polgári társas viszonyt — vagyis hogy az élet a polgári joghoz igazodjék — valamint a „civil élet” és a „kereskedelmi mesterségek” kifinomultságait.

A szerződés-elvű politikai gondolkodás, közelebbről Locke, a „politikai vagy civil társadalmat” az atyai tekintéllyel és a természeti állapottal állította szembe. Az alapfeltevés az volt, hogy a pénzgazdaság, az akadálytalan csere — melynek a szabadpiac ad keretet a civilizált és értelmes emberek kényelmes és tisztességes életet nyújtó fejlődése és a törvénytisztelő politikai rend együttese biztosítja az emberi viszonyok kielégítő és progresszív állapotát. Hegel és Marx visszajára fordította ezt az implicit erkölcsi ítéletet. A civil társadalom (*bürgerliche Gesellschaft*) a haladóbb népek

addig elért fejlődési állapotát jelentette, amely azonban kapzsi és haszonleső társadalom, hiányzik belőle a primitív társadalom melege és erkölcsi összetartása. A szó itt egy olyan gazdasági és társadalmi rendet jelöl, amely saját elveit követi, függetlenül a jog és a politikai társulás követelményeitől. A Hegel és Marx hagyományait követő szerzőknél a civil társadalom végső soron az államtól különváltan elgondolt, modern nyugati, ipari-tőkés társadalmat jelenti. A mai általános szóhasználatban a civil társadalomnak már nincs morális felhangja, a szó egyszerűen a fennálló társadalmi rend nem politikai vonatkozásaira utal, tehát lehet például arról vitatkozni, vajon illeszkedés vagy egyenetlenség jellemzi-e a civil társadalom és az állam viszonyát.

Hankiss Elemér a *Diagnózisok 2.* kötetében a magyar (akkori) civil társadalom jellegzetességeit elemzi, amelyeket a második társadalom, második nyilvánosság, második tudat kategóriáival jellemez.³⁰ Manapság a civil szervezeteket mint nonprofit és non-governmental organizations (NGO) definiálják.³¹ E koncepciónak megfelelően a társadalmi tevékenység három jellegzetes szférája: a gazdaság, a politika és a civil társadalom jól elkülönült egymástól, általában és az egyes ember tevékenységében is. A gazdaság döntő célja a profitszerzés. Ebben a világban a profit a meghatározó, minden más ennek a függvénye. A politika világában a hatalom megszerzéséért konkurrálnak egymással a politikai pártok, a döntő tehát a hatalom birtoklása. A civil társadalom világában az állampolgárok sajátos formális és informális csatornákon keresztül tevékenykednek autonóm célokat követve, önmagukat közösséggé szervezve, s öntevékenyen szolgálva saját érdekeiket.

V. A.) Civil szervezetek történeti perspektívában

A magyar civil társadalom előzményeihez tartozik, hogy a polgári fejlődést megszakítotttság jellemezte, a társadalomfejlődést széttöredezettség, az államha-

²⁹ Keane, John: *Civil társadalom*, Bp., Typotex Kiadó, 2004.

³⁰ Hankiss: i. m.

³¹ Böhm : i. m.

talmat pedig paternalizmus.³² A modernizációs folyamat elsősorban az iparosodásban és az urbanizációban fejeződött ki. A városok helyi társadalmában jelentek meg a civil társadalom kellékei: az egyesületek, egyletek és más polgári társaságok. A XX. század kataklizmái — világháborúk, forradalmak, diktatúrák — széttördelték a polgárosodás folyamatát. A szocializmus évtizedeiben elvetették a polgári értékeket, betiltották vagy perifériára szorították a civil szervezeteket. Az erősen centralizált pártállam mindenütt jelen akart lenni, mindent ellenőrzött. Amikor a tervek gazdaság tartalékai kimerültek és elkezdett működni a második gazdaság, egy sajátos „szocialista kispolgárosodás” ment végbe. A 80-as évek végére már több ezer civil szervezet működött Magyarországon. A rendszerváltás pedig a civil társadalomfejlődés előtt is utat nyitott.³³ A civil szervezetekben azonban tovább élt az átpolitizáltság, illetve a központi és helyi támogatástól való függés. A mai túlpártosodott országban fontos a civil társadalom erősödése, mely demokratikus kontrollt jelenhet, erősítve a pluralista demokráciát!

Az elmúlt pár évben új civil társadalmi szereplők váltanak ki vitákat a hazai politikai életben. Nevezetesen a külföldi pénzből élő, külföldi szervezetek által támogatott hazai civil aktorok szerepe. A kormányzati oldal jogszabálmódosítással meg kívánja teremteni e civil szervezetek jobb átláthatóságát, ellenőrzését. Velük kapcsolatban a következők fogalmazhatók meg. Egyrészt demokrácia nincsen honpolgárok nélkül, akik a választásokon való részvételükkel automatikusan bekapcsolódnak a közéletbe. Minden állampolgár joga a közéleti aktivitás. Arisztotelészi értelemben zoon politiconok, francia szóval citoyenek joga a közjó szolgálata. Ugyanakkor a civilek és pártok közötti alapvető különbség, hogy a pártok tevékenysége a hatalom megszerzésére és megtartására irányul. Bár a civilek sem semlegesek politikai értekeik alapján, de ez az utóbbi nem jellemezheti őket.

Szerepük a pártok katalizálása bizonyos ügyekben és kontrollja, de nem a konkrét „hatalom csinálás”. A külföldről pénzelt szereplők azonban nem átlátható politikai érdekeket képviselnek, őket hazai politikológiai műhelyek szerint lobbistaként kellene számon tartani. (Ld. Századvég kutatása 2017. március: *Az NGO-k mint politikai szereplők.*)

V. B.) A polgárok lehetőségei, a társadalmi részvétel

A társadalmi részvételnek teret adó mozgalmak szereplehetőségeit két alapvető feladatkör között kell kijelölni.³⁴

1. A tudomány a maga objektivitásigényével és kritikai funkciójával feltárja a problémák forrását (diagnózis), és igyekszik megoldási javaslatához segíteni (terápia).
2. A politika feladata ezek lehetséges figyelembevételével a problémamegoldás keretfeltételeinek, eszközeinek, stratégiájának kidolgozása és megvalósítása.

Az aktív állampolgár, a társadalmi mozgalom nem veheti át és nem helyettesítheti a hivatásos kutató és politikus feladatait. Viszont kiegészítheti, továbbfejlesztheti tevékenységüket a hatékonyság és demokrácia szempontjából. Ha az intézményes politika nem funkcionál megfelelően, akkor a társadalmi tevékenység visszacsatolása informálhatja a politikai rendszert. A társadalmi aktivitás a politika számára mintegy katalizátorfunkciót lát el. Elősegítheti a szakmapolitikák megújulását, így innovatív funkciót is teljesít. Emellett a társadalmi aktivitás segíti a demokratizálódást, vagyis azt, hogy a döntések nem csupán a szakmai és politikai elitek körében szülessenek meg, hanem társadalmi beleszólással és részvétellel. Ahogy már e fejezet elején rögzítettük, a civil társadalom a „politikai társadalom” szinonimája volt. Az újkorban a jelentése a „nem állami”, magánszféra képviselőivé változott. A cél az lenne, hogy a civil

³² Hankiss: i. m.

³³ Böhm : i. m.

³⁴ Szabó Máté: Globalizáció, civil társadalom és jogvédelem, In: Csefkó F. — Horváth Cs. (szerk.): Magyar és európai civil társadalom, Pécs, 1999.

szféra a polgárosodás erjesztőjeként szolgálja a közjóért felelős polgár újra megjelenését, ahol a (helyi) közéletbe mindenki belekapcsolódik, mert felelősnek érzi magát közösségeiért, azok sikereiért.

VI. Összegzés

A globalizált és individualista, „fejlett” világon belül Magyarország is bajban van. A házasság és a család intézménye nincs válságban, noha a társadalom válságjelenségei hatnak rá. A kiút a családok és közösségek megerősítésében, a civil társadalom építésében és a történelmi egyházak erkölcsformáló szerepének helyreállításában rejlik. A család kifogyhatatlan erőforrás, mert ereje a szeretetből és a szolidaritásból fakad. Ha erősek a családok, erős a nemzet. A családok képezik a társadalom gazdasági, humán és szociális tőkét, ezért különösen fontos értékteremtő tevékenységük méltó elismerése. A családok mellett közösségeinket kell erősítenünk. Csak ép és boldog családokból álló közösségekre épülhet erős nemzet! Az ember közösségi lény, nem élhet csoport és közösség nélkül. A közösség az emberek azon csoportja, amelyet azonos célok, ugyanazon hit és szokásrendszer köt össze, mely képes kulturális és kommunikációs mintázatait, morális rendszerét új egyedekre és csoportokra áthagyományozni. A közösséget alapvetőnek és meghatározónak tekintjük az egyes ember fejlődésében, ugyanis az egyént születése pillanatától élete végéig közösségi formációk építik, alakítják, kényszerítik vagy készítetik.

A legtermészetesebb közösség a család. A közösség számos funkciót lát el: identitást biztosít, a társadalmi kontroll szerepét tölti be, információs igényt elégít ki, szocializál, referenciacsoportként működik, valamint kölcsönös és segítő interakciós sémákat alakít ki. A közösségfejlesztés elsősorban a települések, térségek, szomszédságok, közösségi kezdeményező- és cselekvőképességének fejlesztését jelenti, amelyben kulcsszerepe van a polgároknak és azok hálózatainak, valamint a helyi szükségletek mértékében a közösségfejlesztőknek is, akik bátorí-

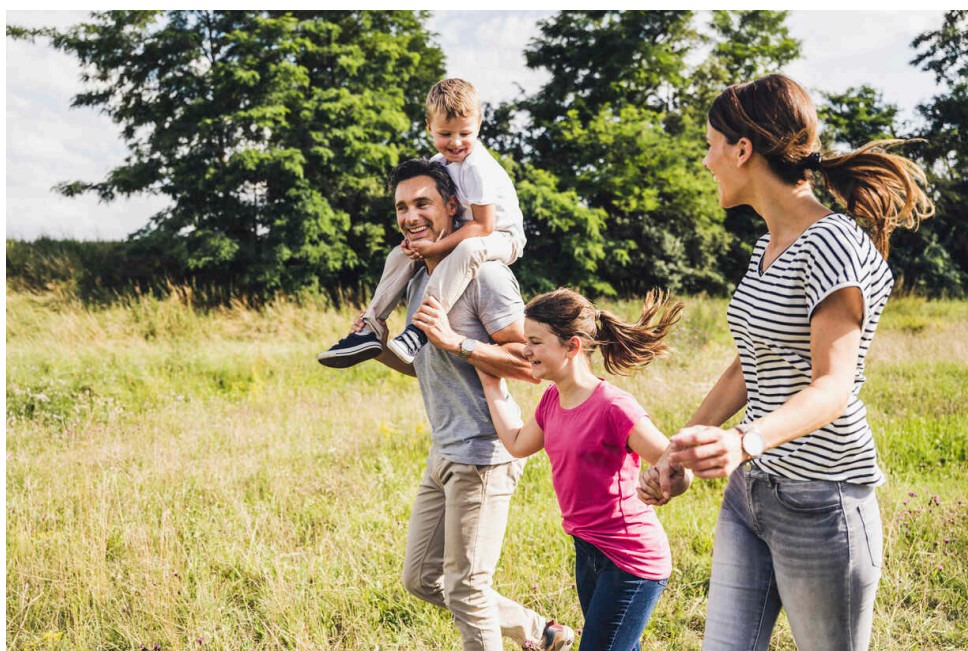
tó-ösztönző, informáló, kapcsolatszervező munkája életre segítheti vagy kiegészítheti a meglévő közösségi erőforrásokat. Tulajdonképpen a bölcs település-szervezés- és fejlesztés azon a belátáson alapul, hogy a jövőt elsősorban nem az anyagiak, hanem az itt élő emberek tudása, innovációs képessége, hite és összekapaszkodása határozza meg. A civil társadalom eredetileg a politikai társadalom szinonimája volt. A közjóért felelős szabad polgárok közössége, akik átérzik etikai felelősségüket. Az újkortól a civil társadalom a nem állami, nem direkt politikai szerveződések jelenti. Az egyik legnagyobb feladat, hogy a közösségek erősítése révén visszaadjuk a civil társadalom eredeti jelentéstartalmát, a közjóért felelős közösségi magatartást. A családok és közösségek megerősítéséért sokat tehetnek a történelmi egyházak, család- és közösség pasztorációjuk révén. Az ép és boldog családok, az erős és öntudatos közösségek és a közjóért felelős polgári értékeket megvalósító civil társadalom létrejötte fontos előfeltétele a demokráciának; a demokratikus intézményrendszer léte pedig előfeltétele a közösségek létrejöttének és tartós fennmaradásának.

Irodalomjegyzék

- A Katolikus Egyház Katekizmusa, SZIT, Bp., 1994.
- Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma, SZIT Kézikönyvek 12. Bp., SZIT, 2007.
- A boldogabb családokért, MKPK, SZIT, Bp., 1999.
- A. GERGELY András: Identitás és etno-regionalitás, Bp., MTA PTI, 1996.
- ALSZEGHY Zoltán (szerk.): Kereszténység és közösségek, Róma, Teológiai Kiskönyvtár, 1981.
- ANGELUSZ Róbert — Tamás Róbert: Társadalmak rejtett hálózata, Bp., MKI, 1991.

- Arno Anzenbacher: Keresztény társadalometika, Bp., SZIT, 1999.
- Arisztotelész: Politika, Bp., Gondolat Kiadó, 1984.
- Aquinói Szent Tamás: Summa Theologiae—III, Gondolat Kiadó, Bp., 1996—98. Augustinus: De Civitate Dei, Kairosz Kiadó, Bp., 2006—2008.
- BARTAL Anna Mária: Nonprofit elméletek, modellek, trendek, Századvég Kiadó, 2003.
- Beke Pál: Méltóságkeresői Bp., EPL Kiadó, 2001.
- BEKE Pál: Településfejlesztésifüzetek 14, Bp., BM, 1995.
- IBÓ István: Válogatott tanulmányok 1—11, Bp., Gondolat Kiadó, 1995.
- BERAN Ferenc — LENHARDT Vilmos: Az ember útja, Bp., SZIT, 2012.
- BOLBEITZ Pál: Relatív és abszolút, Éghajlat Kiadó, Bp., 2012.
- BOURDIEU, Pierre: A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése, Bp., General Press, 2. kiadás, 2008.
- BOURDIEU, Pierre: Az identitás és reprezentáció, Szociológiai Szemle, 1989/2.
- BÖHM Antal: Helyi társadalom, civil társadalom, településfejlesztés, Bp., Agroinform Kiadó, 2002.
- BUDA Béla: A közösség szerepe, in: Mentálhigiéne gyakorlati alkalmazása, Bp. Animula Kiadó, 1998.
- CASTELLS, Manuel: Cities and Social Theory, Blackwell Publ. Oxford, 2002.
- CSEFALVAY Zoltán: Globalizáció 1-11. MTK, Bp., 2004.
- CSEFKÓ Ferenc — Horváth Csaba: Magyar és európai civil társadalom, Dialóg Campus, Pécs, 1999.
- CSEH-SZOMBATHY László — Tóth Pál Péter: Népesedés és népesedéspolitika, Bp., Akadémiai Kiadó, 2002.
- DAHRENDORF, Ralph: A modern társadalmi konfliktus, Bp., Gondolat Kiadó, 1994.
- DURKHEIM, Emile: A társadalmi tények magyarázatához, Bp., Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1978.
- ÉGER György: Regionalizmus, Osiris Kiadó, Bp., 2000.
- ELGIN, Dániel: Voluntary Simplicity: Toward a Way of Life That is Outwardly Simple, Inwardly Rich, New York, 1993.
- FARKAS Péter: Egymásba kapaszkodva, Bp., L'Harmattan Kiadó, 2005.
- FARKAS Péter: A szeretet civilizációjáért, Bp., L'Harmattan Kiadó, 2012.
- FARKAS Péter: A szeretet közössége, Bp., L'Harmattan Kiadó, 2014. II. kiadás
- FERGE Zsuzsa: Elszabaduló társadalmi egyenlőtlenségek, Bp., ELTE, 2000.
- Ferenc pápa: Evangelii gaudium kezdetű apostoli buzdítás, Bp., SZIT, 2014.
- Ferenc pápa: Amoris laetitia kezdetű apostoli buzdítás, Bp., SZIT, 2016.
- FROMM, Erich: Birtokolni vagy létrehozni, Bp., Akadémia Kiadó, 1994.
- GOJÁK János: A szubszidiaritás értéke a társadalom érdekében, Bp., Adenauer Stiftung, 1999.
- HANKIS Elemér: Diagnózisok I-II., Bp., Gondolat Kiadó, 1981-83.
- HARING, Bernard CSR: Krisztus törvénye, Erkölcsötológia III., Róma-Budapest, Pannonhalma, Bp., SZIT, 2015.
- HORVÁTH-SZABÓ Katalin: Házasság és család, Bp., Új Ember Kiadó, 2008.
- HUNGTINGTON, Stephan Paul: A civilizációk összecsapása és a világtrend alakulása, Bp., Európa Kiadó, 2003.
- Szent II. János Pál pápa: Familiaris Consortio kezdetű apostoli buzdítás, Bp., SZIT, 1987.
- KEANE, John: Civil társadalom, Bp., Typotex Kiadó, 2004.
- KOCSIS Tamás: Gyökereink, Bp., Ursus Libris, 2003.
- KOPP Mária-SKRABSKI Árpád: A boldogságkeresés útjai és útvesztői a párkapcsolatokban, Bp., Heti Válasz Kiadó, 2016.

- LÁNYI András: A hely helyreállítása, in: Schneller István: Az építészeti tér minőségi dimenziói, Bp., Lierarius KKT, 2003.
- MAGAGNOTTI, Paolo: A kisegítés (szubszidiaritás) elve az egyház társadalmi tanításában, Pécs, 1993.
- MERTON, Robert: Társadalomelmélet és társadalmi struktúra, Bp., Gondolat Kiadó, 1980.
- NAGYNÉ Varga Ilona (szerk.): Közösségi munka a családsegítésben, Debrecen, Szociotéka, 2011.
- PARSONS, Talcott: Structure and Process in Modern Society, New York, Glencoe Press, 1960.
- PARSON, Talcott-Bales, Robert: Family, New York, Glencoe Publ., 1956.
- SAIN Mátyás: Segédlet a közösségi tervezéshez, Területfejlesztési füzetek (1), Bp., 2010.
- SIMMEL, George: Válogatott társadalomtudományi tanulmányok, Bp., Gondolat Kiadó, 1967.
- SOMLAI Péter: Társas és társadalmi, Bp., Napvilág Kiadó, 2008.
- SCHUMACHER, E.F.: A kicsi szép, Bp., Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1991.
- SZABÓ Máté: Globalizáció, civil társadalom, regionalitás, Bp., Osiris Kiadó, 2004.
- SZABÓ Máté: Globalizáció, civil társadalom és jogvédelem, In: CSEFKÓ F. — HORVÁTH Cs, (szerk.): Magyar és európai civil társadalom, Pécs, 1999.
- SZÉMAN Zsuzsa — HARSÁNYI László: Halak és hálók. Bp., Nonprofit kutatások 8, 1999.
- TARJÁNYI Zoltán: Pedagógia 111, Bp., SZIT, 1999.
- TIBOR Tímea — T. KISS Tamás: Közösségformációk, Bp., LJKM, 2000.
- UTASI Ágnes: A bizalom hálója, Bp., Rejtjel Kiadó, 2002.
- VARGA A. Tamás — Vercseg Ilona: Közösségfejlesztés, Bp., MMI, 1997.
- VANIER, Jean: A közösség, Bécs, OMC, 1986.
- VÁSÁRHELYI Judit: Közösségek identitása, autonómiája, In: Vissza vagy hová? Bp., Tertia Kiadó, 2002.
- VERCSEG Ilona: Közösségfejlesztő leckék kezdőknek és haladóknak, Bp., Parola füzetek, 2004.
- VERCSEG Ilona: Közösségelmélet, Tantárgyi összefoglaló, Bp., ELTE TÁTK, Közösségi és civil tanulmányok szak, 2014.
- WEBER, Helmut: Speciális erkölcszociológia, Bp., SZIT, 2015.
- WEBER, Max: Gazdaság és társadalom, Bp., Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1997— 2004.

Dr. Dobó Marianna^x

Települési stratégia a társadalmi válságból való kilépéshez

[Sarud, egy Tisza-tavi „zsákfalu” példája]

Absztrakt

Magyarország településföldrajzát vizsgálva számos olyan település található, amely a periférikus helyzetből fakadó társadalmi és gazdasági hátrányok tipikus jellemzőit hordozza. A tartós munkanélküliség, az elvándorlás és a közösségi szolgáltatások fokozatos leépülése együttesen rontják az életminőséget és gyengítik a helyi társadalmi kohéziót. Sarud Heves vármegyében, a Tisza-tó partján fekvő, közel ezer fős állandó lakossággal rendelkező kistelepülés, ahol a rendszerváltást megelőzően a mezőgazdaság biztosította a megélhetést. Az 1990 utáni gazdasági átalakulás következtében a munkahelyek megszűnése, az ipari lehetőségek hiánya és a közösségi funkciók visszaszorulása jelentős népességcsökkenéshez és elöregedéshez vezetett. A település fejlődési pályája azonban az elmúlt években markáns fordulatot vett, és a korábbi stagnálást egy tudatosan alakított, erőteljesebb fejlődési irány váltotta fel.

Az utóbbi időben az Élmenyfalú projekt révén a település ismét a figyelem középpontjába került, amely munkahelyeket teremtett, infrastrukturális fejlesztéseket indított el, és új lakosságot is vonzott a faluba. A fejlődés részeként a település kulturális programokkal – például helyi fesztiválokkal, hagyományőrző eseményekkel – erősítette közösségi identitását, miközben gasztronómiai kínálata országos elismerést nyert, több rangos díjjal is jutalmazták a helyi termékeket és ételkülönlegességeket. Tevékenysége következtében a turisztikai időszakokban nemcsak a látogatók száma emelkedik meg, hanem az időszakosan a településen élők aránya is, ami a helyi társadalom szerkezetében, a közösségi kapcsolatokban és az ellátórendszerek terhelésében egyaránt érezhető társadalmi hatásokat generál.

Tanulmányom célja annak bemutatása, hogyan ala-

kulhatott ki Sarudon a win-win helyzet a település – a vállalkozás – helyi társadalom relációjában, és vajon lehet-e tartósan sikeres egy ilyen kitörési kísérlet, mennyiben lehet akár egy vállalkozásra építeni a szociális ellátó rendszer elsődleges kiegészítését? A tervezési folyamatokat hogyan módosította ez a helyzet?

Kulcsszavak: településfejlesztés, szociálpolitika, tervezés, döntési folyamatok, méltányosság és hatékonyság

Bevezető

Magyarország mindenkori településszerkezetét a természetföldrajzi adottságai, a történelmi események, a politikai döntések, valamint számos társadalmi reagálás és gazdasági folyamat alakította. (Beluszky, 2003). Mindezek alapján a településhálózat térbeli mintázattal rendelkezik, amely folyamatosan változik, mivel nagymértékben függ a fent említett jellemzők alakulásától, vagyis nem tekinthető statikusnak.

A települések térbeli eloszlása Magyarországon jelentős regionális különbségeket mutat. A Dunántúl és Észak-Magyarország egyes térségeiben sűrűbb településhálózat alakult ki, ami részben a tagolt domborzati viszonyokkal magyarázható. Ezekon a területeken történetileg több, kisebb település jött létre, gyakran aprófalvas szerkezetben. Ugyanakkor a településsűrűség alakulását nem kizárólag a felszínformák határozták meg. Fontos szerepet játszottak a gazdasági és társadalmi tényezők, például az ipari fejlődés vagy a történelmi birtokviszonyok. Az Alföldön ezzel szemben általában ritkább a településhálózat, ami a nagy kiterjedésű határokkal rendelkező mezővárosok kialakulásával függ össze. A tanyás településforma sajátos térszerkezetet eredményezett, amely eltér a

^x Dr. Dobó Marianna PhD, szociológus, politológus, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem docense, a Gondoskodáspolitikai szakirányú továbbképzési szak szakfelelőse.

dunántúli és észak-magyarországi mintázattól. Mindezek alapján a magyar településhálózat térbeli képe összetett, és több természeti valamint társadalmi tényező együttes hatásának eredménye. (Beluszky, 2003. Enyedi, 2010).

Az aprófalvak és a zsákfalvak problémakörének elemzése a magyar településföldrajz és a társadalomföldrajz központi témája. Enyedi György, Beluszky Pál, Rechnitzer János, Probáld Ferenc kiindulópontjai eltérőek. (Enyedi, 2010; Beluszky 2003; Rechnitzer 1998; Kőszegfalvy, 2012). Az aprófalvak a magyar településhálózat kis lélekszámú települései, míg a zsákfalvak elsősorban közlekedésföldrajzi szempontból különböznek, egyetlen irányba nyitott kapcsolatrendszerrel. Beluszky Pál szerint a két típus részben átfedi egymást: a zsákfalvak többsége rendszerint aprófalva is. (Beluszky, 2003.) Enyedi György értelmezésében mindkettő a centrum–periféria viszony periférikus térségeiben található, ahol tartós hátrányok alakulnak ki, különösen a gazdasági területeken: alacsony állandó foglalkoztatottság, kevés vállalkozás és magas munkanélküliség jellemző. (Enyedi, 2011).

Kőszegfalvy hangsúlyozta a települések egyediségének fontosságát, ugyanakkor kiemelte a térségi együttműködések szerepét a funkciók reális elosztásában. A helyi lakosság számára gyakran nehezen elfogadható, hogy a korlátozott erőforrások miatt a települések szerepe mérsékelt, és a szolgáltatások csak alapvető szinten biztosíthatók (Kőszegfalvy, 2012). Rechnitzer szerint a kiút a térségi szemlélet alkalmazásában rejlik, elsősorban a gazdaságfejlesztésben, közlekedésben és szolgáltatásszervezésben, valamint az aprófalvak kitörési pontjainak keresésében, helyben vagy a város–vidék kapcsolatokban (Rechnitzer, 1998). Bogárdi Tünde (2015) regionális statisztikai adatok felhasználásával elemezte a Dél-Hevesi térség lakosságában bekövetkezett változásokat, összevetve azokat a regionális és országos trendekkel, a térség sajátosságainak feltárása érdekében.

Az aprófalvak és zsákfalvak periférikus helyzete, a lakosság elöregedése, a gazdasági lehetőségek korlátozottsága, valamint a munkaerőpiaci kihívások olyan speciális tervezési szempontokat igényelnek, ame-

lyek a közszolgáltatások és a szociális ellátások hatékony, ugyanakkor méltányos biztosítására irányulnak. A szociálpolitikai tervezés így szoros összefüggésben áll a településszerkezeti adottságokkal, a helyi demográfiai és gazdasági jellemzőkkel, valamint a társadalmi igényekkel, és lehetőséget teremt a kistelepülések hosszú távú stabilitásának és társadalmi kohéziójának megalapozására (Kovács, 2002; Péteri, 1998).

A helyi szociálpolitika sikeressége azon múlik, hogy az önkormányzat képes-e összehangolni a jogszabályi kötelezettségeket, a pénzügyi lehetőségeket és a helyi társadalom valós szükségleteit. A szociálpolitikai tervezés így nem csupán adminisztratív kötelezettség, hanem a helyi társadalom hosszú távú stabilitását és társadalmi kohézióját megalapozó stratégiai eszköz. A helyi szociálpolitika alapjait a Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény (Mötv.) és a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény (Szt.) határozza meg, amelyek egyértelműen az önkormányzatok feladatává teszik a szociális biztonság helyi szintű garantálását. Kistelepülési környezetben ez a feladat különösen összetett, mivel a korlátozott pénzügyi, intézményi és humán erőforrás-kapacitások mellett kell reagálni a gyakran koncentráltan megjelenő társadalmi problémákra.

Egyértelmű tehát, hogy a kistelepülési önkormányzatok szociálpolitikai feladatellátása nem csupán adminisztratív kötelezettség, hanem komplex tervezési folyamat, amely során a jogszabályi keretek (Mötv., 2011; Szt., 1993), a pénzügyi lehetőségek és a helyi közösség valós szükségletei egyaránt érvényesülnek. A településszerkezet, a periférikus elhelyezkedés és a társadalmi-gazdasági adottságok tehát alapvetően meghatározzák a tervezési lépéseket, az ellátórendszer kialakításának módját, valamint a szolgáltatások fenntarthatóságának és méltányosságának biztosítását.

A kistelepülési önkormányzatok számára szintén kötelező tervezési eszköz a Helyi Esélyegyenlőségi Program (HEP), amely az egyenlő hozzáférés és a hátrányos helyzetű csoportok – különösen a gyermekek,

idősek, fogyatékossgal élők és romák – helyzetének javítását célozza. A HEP elkészítése során hangsúlyos szerepet kap a társadalmi egyeztetés és a helyi szereplők bevonása, ami erősíti a döntések legitimitását és a helyi közösség bizalmát. A tervezésben megjelenő méltányossági szempontok gyakran konfliktusba kerülnek a költségvetési hatékonyság elvével, különösen a korlátozott források miatt.

A helyi szociálpolitika tervezése során az önkormányzatnak éves és középtávú költségvetési terveket is készítenie kell, amelyek biztosítják az ellátások pénzügyi fedezetét. A költségvetési tervezés során a hatékonyság kérdése kiemelt jelentőségű, ugyanakkor Stone (2002) nyomán a hatékonyság önmagában nem értelmezhető, csak értékválasztásokhoz és társadalmi célokhoz kötve. A kistelepülések esetében a tervezés során gyakran a fenntarthatóság és a minimális ellátási szint biztosítása válik elsődleges céllá.

A szociálpolitikai tervezési folyamat része a partneriségek kialakítása is. A társulásos feladatellátás, a civil szervezetekkel és egyházi intézményekkel, vállalkozásokkal való együttműködés lehetővé teszi a szolgáltatások költséghatékonyabb megszervezését, miközben erősíti a helyi társadalmi beágyazottságot (Péteri, 1998). A hálózatos együttműködések különösen fontos ott, ahol az önkormányzat önálló intézményfenntartásra nem képes.

A tervezés és végrehajtás folyamatos monitorozást és visszacsatolást igényel. A jogszabályok előírják a szociálpolitikai kerekasztalok működtetését, amelyek feladata az ellátások értékelése és a szükséges korrekciók kezdeményezése. Ez a gyakorlat hozzájárul ahhoz, hogy a döntéshozatal rugalmasabbá és alkalmazkodóbbá váljon, növelve az önkormányzat rezilienciáját (Ansell – Gash, 2008).

Vizsgált település térségi jellemzői

Sarud Heves vármegyében a Tisza-tó partján fekvő község, életét 1973 előtt a Kis-Tisza, utána a Tisza-tó közelsége határozta meg. A település térbeli pozíciója kettős karaktert eredményez, mivel a tó jelenléte turisztikai és rekreációs funkciókat erősít, míg a kör-

nyező sík táj továbbra is elsősorban a mezőgazdasági hasznosítás a jellemző. (Sarud település hivatalos honlapja, <https://www.sarud.hu/>)

Sarud gazdasága 1990 előtt elsősorban a mezőgazdaságra épült, a helyi lakosság nagy része szántóföldi növénytermesztéssel és állattenyésztéssel foglalkozott. A rendszerváltást követően a korábbi termelőszövetkezet megszűnt, helyére kisebb családi gazdaságok léptek, amelyek azonban csak részben voltak piacképesek. Ipari tevékenység szinte nem volt, a kisebb kézműves és helyi kisipari vállalkozások mellett a szolgáltató szektor is szerényen jelent meg, elsősorban az alapellátásra korlátozódva. A Tisza-tavi turizmus kezdetleges formában volt jelen, főként horgászhelyek és üdülőtelkek révén, a vendéglátás és rekreáció lassan kezdett fejlődni.

Munkanélküliség tekintetében a település a kis méretéből és gazdasági szerkezetéből adódóan továbbra is kihívásokkal küzd. Bár az országos munkanélküliségi ráta csökkent, Észak-Magyarország és Sarud környéke továbbra is a régiós átlagnál kedvezőtlenebb foglalkoztatási mutatókkal rendelkezik. A korlátozott helyi munkaerőpiaci lehetőségek miatt a lakosság egy része a turizmus és a szolgáltatások, illetve a közeli városokban történő munkavállalás révén biztosítja jövedelmét. Összességében Sarud gazdasága a turizmus- és szolgáltatásorientált fejlődés, valamint a helyi gazdasági aktivitás bővítése felé mozdult el, miközben a mezőgazdasági hagyományok és a fenntartható fejlődés is meghatározó szerepet játszanak a település életében.

1. fotó: A Kis-Tisza és a Tisza-tó találkozási pontja, együttélése a település látképével (Forrás: Élmenyfaló gyűjtéséből)

2. fotó: Falumúzeum (Forrás: Saját fotó)

3. fotó: Felújításra várva (Forrás: Élményfalu gyűjtése)

2010 után azonban a település gazdasága fokozatosan diverzifikálódott, de igazi áttörés nem jelentett. A turizmus és a szolgáltató szektor vált meghatározóvá, a tóparti infrastruktúra fejlesztésével nőtt a vendégforgalom, és megjelentek a szálláshelyek, vendéglá-

tóhelyek és sport-szabadidős szolgáltatások. A mezőgazdaság továbbra is jelen van, de már nem egyedüli fő bevételi forrás, és a helyi vállalkozásoknak is nagyobb szerepük lett a gazdasági életben. Összességében Sarud gazdasága 2014 után a turizmus- és szolgáltatásorientált fejlődést, valamint a helyi gazdasági aktivitás bővítését célozta, miközben a Tisza-tó természeti értékei fenntartható módon hasznosíthatóvá váltak. Igazi áttörést 2014 után egy vállalkozás megjelenése hozott.

Kutatási háttér

Ebben a környezetben egy turisztikai vállalkozás hirtelen megjelenése jelentős fordulópontot hozott: munkahelyeket teremtett, hozzájárult a közbiztonság javulásához, részben átvállalt önkormányzati feladatokat (szociális támogatások, közösségi rendezvények, kulturális programok szervezése, közterület-fenntartás), és hosszabb távon új lakosokat is bevonzott. Mindez azonban nem konfliktusmentesen zajlott: a hirtelen változás kezdetben gyanakvást keltett a helyiekben, a betelepülők és az őslakosok között pedig feszültségek alakultak ki.

A vizsgálat esettanulmányra épül, három fő dimenzióban.

- **Gazdasági hatásvizsgálat:** foglalkoztatottsági mutatók, jövedelmi viszonyok és helyi gazdasági kapcsolatok elemzése. („előtte – utána”)
- **Társadalmi hatásvizsgálat:** interjúk és fókuszcsoportok révén a közbiztonság, a társadalmi kohézió és a

4. fotó: Múlt és jelen – a folyamatos felújítás, épületmentés (Forrás: Élményfalu gyűjteményéből)

régi–új lakosság közötti viszony feltárása. (Mi az „új”?)
- **Önkormányzati feladatok átvállalása:** dokumentumelemzés és interjúk alapján annak vizsgálata, hogy a vállalkozás milyen közösségi, szociális, kulturális és infrastrukturális szerepeket vett át.

Kutatás elméleti háttere és gyakorlati elemei

A kistélepülési önkormányzatok működésében a szociálpolitikai tervezés, a helyi gazdasági tevékenységek, valamint a társadalmi igazságosság és hatékonyság kérdései szoros összefüggésben állnak egymással. A következő fejezetben bemutatom, hogyan szervezik a helyi önkormányzatok a szociális ellátórendszert, milyen lépcsőzetes tervezési folyamatok mentén biztosítják a közszolgáltatások fenntarthatóságát, valamint hogyan érvényesítik a méltányossági szempontokat. Kiemelt figyelmet kap a turizmus helyi társadalomra gyakorolt hatása, különös tekintettel a foglalkoztatásra, a közösségi kohézióra és a kulturális identitás megőrzésére. Az elemzés során vizsgálom a hatékonyság és a méltányosság közötti kapcsolatot, valamint azt, hogy ezek a dimenziók miként integrálódhatnak az önkormányzati döntéshozatalba és a helyi gazdasági folyamatokba. Emellett feltárom a turizmus és a közszolgáltatások piaci szereplőkkel való összefonódásának előnyeit és kockázatait. A cél, hogy átfogó képet adjak arról, hogyan lehet a gazdasági racionalitást, a társadalmi igazságosságot és a közösségi értékeket egyensúlyban tartani a helyi fejlesztések és szolgáltatások tervezésében.

a. Szociálpolitikai tervezések, dokumentumok

A települések minőségi fejlődésének legfontosabb eleme a helyi szinten kialakuló együttműködési formák léte, az önkormányzatok civil szektorral kialakított, kölcsönös érdekekre épített kapcsolatának megalapozása, és a tapasztalatok egymásnak történő átadása (Kákai, 2004). A gondoskodáspolitikai a szociálpolitika olyan megközelítése, amely a társadalmi jólétet nem kizárólag jövedelmi transzferek vagy

formális ellátások biztosításán keresztül értelmezi, hanem a kapcsolati hálók, az intézményi kapacitások és a társadalmi részvétel minőségéhez köti. E szemlélet jelentős közpolitikai fordulatot képvisel, mivel a jólétet komplex, többdimenziós jelenséggé ragadja meg. Középpontjában a hatékonyság és a méltányosság közötti egyensúly áll: a társadalmi erőforrások felhasználása akkor tekinthető eredményesnek, ha az nemcsak költséghatékony működést biztosít, hanem egyúttal hozzájárul a társadalmi egyenlőtlenségek mérsékléséhez és a szolgáltatásokhoz való hozzáférés igazságosabbá tételéhez is.

A gondoskodás ebben az értelmezésben nem kizárólag az állam redisztributív feladata, hanem megosztott társadalmi felelősség, amelyben az állam és az önkormányzatok egyre inkább szolgáltató és koordináló szerepben jelennek meg. Feladatuk nem pusztán az ellátások közvetlen nyújtása, hanem olyan intézményi és szabályozási környezet kialakítása, amely lehetővé teszi a gazdasági szereplők, civil szervezetek és helyi közösségek bevonását a gondoskodási funkciók ellátásába (Tronto, 2013, Daly, Lewis 2000).

A falusi térségekben a gondoskodáspolitikai szemlélet különösen releváns, mivel ezek a területek egyszerre jellemezhetők strukturális sérülékenységgel – mint a munkaerőhiány, elvándorlás és elöregedő népesség – és erős, de gyakran láthatatlan informális gondoskodási hálókkal. A hagyományos szociálpolitikai eszközök itt gyakran alacsony hatékonysággal működnek, míg a helyi erőforrásokra építő, partnerségen alapuló megoldások képesek lehetnek mind a méltányosság, mind a szolgáltatásnyújtás hatékonyságának javítására. A turizmus – megfelelő intézményi és kormányzási keretek között – olyan gazdasági és társadalmi eszközzé válhat, amely megerősíti vagy újraszervezi a helyi gondoskodási kapacitásokat, miközben csökkenti az állami ellátórendszerre nehezedő nyomást.

A település irányításában a Helyi Esélyegyenlőségi Program (HEP) a települési értékrendszerek, célok, stratégiák, döntések és programok egymásutánosságát tükrözi. A program elkészítése jogszabályi kötelezettség, és a településeknek rendszeresen felül kell vizsgálniuk annak tartalmát, összhangban a korábbi alap-

elvekkel. A HEP mellett a Bűnmegelőzési Programok és az Ifjúsági Cselekvési Tervek is az esélyegyenlőség biztosítását szolgálják, kiegészítve a korcsoport-specifikus igények figyelembevételével. A programok közös alapelve az egyenlő bánásmód, az esélyegyenlőség, a közszolgáltatásokhoz való azonos hozzáférés, a diszkrimináció- és szegregációmentesség, valamint a foglalkoztatás, szociális biztonság, egészségügy, oktatás és lakhatás területeinek kezelése.

A tervezés több szakaszból áll, és minden fázisban fontos a társadalom bevonása. A települési önkormányzat munkacsoportja partneri kapcsolatrendszer alakít ki, bevonva az állami és nem állami intézményfenntartókat, civil szervezeteket, valamint a helyi munkáltatókat. A program kommunikációja nyitott, a tervezési folyamat során az elemzések, helyzetelemzések és intézkedési tervek a település többi dokumentumával összehangoltan készülnek, biztosítva az adatok, információk és szereplők folyamatos használatát. A HEP kiemelten foglalkozik a foglalkoztatás, a munkaerőpiaci integráció, a jövedelmi és vagyoni helyzet, a lakhatás és a közszolgáltatásokhoz való hozzáférés problémáival, külön figyelmet fordítva a mélyszegénységben élőkre és a romák helyzetére. Összességében a HEP a település hosszú távú esélyegyenlőségi stratégiáját szolgálja, elősegítve a társadalmi részvételt, a diszkriminációmentes hozzáférést és a helyi fejlesztések integrált tervezését.

A társadalmi egyeztetés a tervezési folyamat egyik kulcseleme, mivel a lakosság és a helyi szereplők bevonása hozzájárul a konfliktusok megelőzéséhez és a már meglévő érdekellentétek gyorsabb, biztonságosabb feloldásához. Az önkormányzati tapasztalatok szerint ez a gyakorlat jobban érvényesíti a helyi társadalom érdekeit, és erősíti a civil szféra problémákat jelző szerepét. A jogszabályi háttér egyértelmű alapelveket és szigorú formai követelményeket határoz meg a HEP elkészítéséhez. Az elektronikus rendszer rögzíti a bevonandó szereplők körét és az alkalmazandó módszertant, különösen a helyzetelemzés és az intézkedési terv esetében. A tervezés során érintettek a nemzetiségi önkormányzatok, valamint állami, egyházi és civil szervezetek is. A folyamat egészét

és eredményeit a helyi társadalom számára is elérhetővé kell tenni. Ennek eszközei a lakossági fórumok, a hirdetőtáblák és a település honlapja.

A 2016. évi LXVII. törvény módosította a szociális igazgatásról szóló 1993. évi III. törvényt, amelynek értelmében 2017. január 1-jétől a 2000 fő feletti településeknek kötelező települési szociálpolitikai kerekasztalt létrehozniuk. A kerekasztal feladata elsősorban a szolgáltatástervezési koncepcióban meghatározott célok megvalósulásának folyamatos nyomon követése. A testület évente legalább egy alkalommal ülésezik, tagjai az önkormányzat, a szociális intézmények fenntartói, valamint civil és egyéb helyi szervezetek képviselői. A pontos tagságot az önkormányzat rendeletben határozza meg, ezért településenként eltérő lehet.

A kerekasztal működése szorosan kapcsolódik a Szolgáltatástervezési Koncepcióhoz, amely két évente felülvizsgálendő operatív terv. Ez a dokumentum a szociális ellátások fejlesztését és biztosítását szolgálja, különös tekintettel a gyermekekre, idősekre, fogyatékos személyekre, mélyszegénységben élőkre és más hátrányos helyzetű csoportokra. A járványhelyzet idején a kerekasztalok szerepe felértékelődött: aktívan részt vettek a helyi védekezésben, a szociális ellátás koordinálásában és az önkéntes tevékenységek szervezésében. (bővebben Dobó 2021)

b. Turizmus hatása a helyi társadalomra – „Egy projekt” élete

A turizmus napjaink egyik legdinamikusabban fejlődő gazdasági ágazata, amely nem csupán gazdasági, hanem jelentős társadalmi hatásokat is gyakorol a fogadó térségekre. Ezek a hatások egyszerre lehetnek pozitívak és negatívak, rövid és hosszú távon pedig alapvetően befolyásolják a helyi közösségek életminőségét, társadalmi struktúráját és kulturális identitását. A turizmus társadalmi dimenziójának vizsgálata ezért elengedhetetlen mind hazai, mind nemzetközi kontextusban.

A turizmus nem pusztán gazdasági tevékenységként

5. fotó: Nyáresték a parton (Forrás: Élményfalu gyűjteményéből)

értelmezhető, hanem összetett társadalmi jelenségként is, amely érdemben befolyásolja a helyi közösségek életminőségét, kulturális mintázatait, munkaerőpiaci pozícióit és társadalmi struktúráit. A turizmus társadalmi hatásainak vizsgálata a turizmuskutatók meghatározó területévé vált, különös tekintettel a fogadó közösségek mindennapi életére, a helyi lakosság attitűdjeire, valamint a kulturális változások és alkalmazkodási folyamatok elemzésére. Puczko (2005) hangsúlyozza, hogy a turizmus hatásai túlmutatnak a jövedelemtermelésen, és közvetlenül érintik a társadalmi kapcsolatrendszereket és a közösségi kohéziót is. Fontos, további kutatások metszete lehet annak a vizsgálata, hogy a turizmus egyszerre lehet a társadalmi megújulás és a feszültségek forrása, attól függően, hogy a helyi közösségek mennyiben vesznek részt a fejlesztési folyamatokban, illetve mennyire érvényesülnek a méltányossági szempontok.

A turizmus társadalmi hatásai a szakirodalomban alapvetően kettős természetűként jelennek meg: miközben jelentős mértékben hozzájárulhat a helyi közösségek gazdasági és társadalmi megerősödéséhez, egyidejűleg olyan folyamatokat is elindíthat, amelyek hosszabb távon társadalmi feszültségekhez és az életminőség romlásához vezetnek (Hall – Page, 2014). A hatások értelmezése ezért elválaszthatatlan a térségi adottságoktól, a turizmus intenzitásától és a helyi társadalom alkalmazkodóképességétől.

A turizmus egyik leggyakrabban hivatkozott pozitív társadalmi hatása a foglalkoztatás bővülése, különösen a szolgáltató szektorban. A szálláshely-szolgáltatás, a vendéglátás, a programszervezés és a közlekedés területén létrejövő munkahelyek jellemzően alacsonyabb belépési küszöbvel rendelkeznek, ami lehetőséget teremt alacsonyabb iskolai végzettségű, tartósan munkanélküli vagy periférikus helyzetű társadalmi csoportok munkaerőpiaci integrációjára (Sharpley, 2002). Ennek következtében a turizmus különösen vidéki és gaz-

6. fotó: Aratóünnep (Forrás: Sarud település honlapja)

7. fotó: Sarudi lakodalma (Forrás: Saját fotó, illetve Sarud település honlapja)

daságilag elmaradott térségekben járulhat hozzá a társadalmi mobilitás erősödéséhez. A foglalkoztatás bővülése nem csupán az egyéni jövedelmi helyzetet javítja, hanem közvetett módon a közösségi kohéziót is erősítheti, mivel a munkavállalás révén növekszik az egyének társadalmi részvétele, csökken a szociális ellátórendszerre való ráutaltság, és erősödnek a helyi társadalmi hálózatok (Getz – Page, 2016).

A turizmus további jelentős társadalmi hozadéka a kulturális csere és az identitásformálás elősegítése. A turisták és a helyi lakosok közötti interakciók lehetőséget teremtenek a kulturális értékek, hagyományok és életformák bemutatására és újraértelmezésére, ami hozzájárulhat a helyi identitás megerősödéséhez. Különösen igaz ez azokban az esetekben, amikor a helyi közösség aktív szereplőként vesz részt a turisztikai kínálat kialakításában, és nem pusztán elszenvedője a fejlesztéseknek. „A hagyományos kézműipar, a népművészet és a kulturális turizmus élénkülése gyakran a turisztikai kereslet hatására indul meg vagy erősödik

fel, ami a kulturális örökség gazdasági értékévé válásán keresztül ösztönözheti annak megőrzését és intézményes védelmét (World Tourism Organization [UNWTO], 2018)

A pozitív társadalmi hatásokkal párhuzamosan a turizmus számos negatív következménnyel is járhat, különösen akkor, ha a látogatószám növekedése meghaladja egy térség társadalmi és infrastrukturális teherbíró képességét. A helyi terek funkciója is átalakulhat: a mindennapi élethez kapcsolódó szolgáltatásokat fokozatosan a turisták igényeit kiszolgáló üzletek váltják fel, ami az életminőség romlásához és a helyi közösség térvészteséhez vezethet. Ezek a folyamatok különösen erőteljesen jelennek meg olyan térségekben, ahol a turizmus fejlődése nem társul megfelelő társadalmi szabályozással.

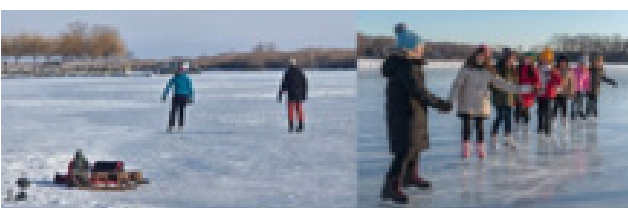
A fenntartható vendéglátás a helyi termelőkkel való együttműködésen és a rövid ellátási láncok alkalmazásán keresztül nemcsak a környezeti terhelést csökkenti, hanem érdemben hozzájárul a helyi gazdaság

és közösségek megerősítéséhez is. Egy vidéki térségben működő vendéglátóhely így a turizmuson keresztül komplex társadalmi-gazdasági fejlesztési szerepet tölthet be (Misik.T, Nagy.Z, 2025).

A társadalmi fenntarthatóság kérdése a turizmusban gyakran háttérbe szorul a gazdasági és környezeti szempontok mögött. A turisztikai vállalkozások fenntarthatósági gyakorlata sok esetben elsősorban a költséghatékonyságra és a környezeti terhelés csökkentésére koncentrál, miközben a munkavállalók jóléte, a helyi közösségek bevonása és a lakhatási hatások kezelése kevésbé kap hangsúlyt. Ez hosszabb távon gyengítheti a vállalkozások társadalmi legitimitását és a helyi közösségek támogatását. A turizmus emellett a társadalmi normák és fogyasztói magatartás átalakulására is hatással van. A fogyasztási minták, közlekedési szokások és lakhatással kapcsolatos elvárások gyakran a turisták igényeihez igazodva módosulnak, ami feszültséget teremthet a helyi életforma és a turisztikai logika között (Urry, 2002). Különösen érzékeny ez azokban a térségekben, ahol a helyi identitás és mindennapi gyakorlatok nehezen illeszthetők a tömegturizmus működési rendjéhez.

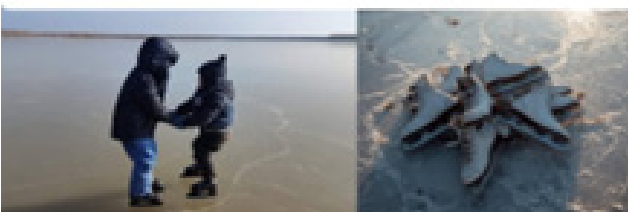
Az Élményfalu születése

Az Élményfalu létrejötté hangsúlyozottan nem egyetlen attrakcióhoz, hanem egy átfogó fejlesztési koncepcióhoz kötődik, amely a település turizmusát, közösségi életét és gazdaságát egyszerre kívánja erősíteni. A projekt legfontosabb elemei – az Élménystrand, a bemutatókert, a vendéglátás, a családi és sportprogramok, valamint a szálláshelyek – együttese olyan komplex élményközpontot alkot, amely a látogatók és a helyiek számára egyaránt értéket teremt. projekt alapötlete több helyi vállalkozói, közösségi és önkormányzati szereplő együttműködése nyomán született, azzal a küldetéssel, hogy a tó partján a természetközeli pihenést, aktív kikapcsolódást és közösségi programokat integrálja egy helyre. A kommunikációs és fejlesztési cél az volt, hogy a település turisztikai márkát építsen, miközben a helyi identitást, gazdasá-

BEFAGYOTT A TISZA- TÓ

GYŰJTÜNK KORCSOLYÁT A SARUDI GYEREKEKNEK!

8. fotó: Támogatott programok gyermekek számára
(Forrás: Élményfalu gyűjtéséből)

got és társadalmi kohéziót is erősíti. Az Élményfalu a programjai révén egyensúlyt teremt a turizmus, a közösségi élmény és az esélyegyenlőség között. Nem pusztán gazdasági célokat szolgál: a közösségi, szociális és oktatási elemekkel igyekszik minden látogatót és helyi lakost bevonni, csökkentve a társadalmi hátrányokat, növelve a hozzáférést és erősítve a település társadalmi kohézióját. Ezeknek a középpontjában a gyermekek és a családok támogatása áll: legyen az sporttevékenység (ingyen vívási lehetőség, úszásktatás, horgászat stb.) kulturális, életkörülmények javítása. Lényegében, érkezett a településre „egy szereplő”, aki nemcsak a gazdasági céljait akarta megvalósítani, hanem a település életében teljes mértékben részt vett/vesz.

Az Élményfalu koncepciója az interjúk alapján elsősorban a helyi adottságokra épülő, közösségközpontú fejlesztési modellként jelenik meg: egybehangzóan hangsúlyozták, hogy az Élményfalu célja nem csupán a turisztikai vonzerő növelése, hanem a település élhetőségének javítása és a helyi identitás erősítése is. A programok és szolgáltatások kialakításában kiemelt szerepet kapnak a hagyományok, a természeti környezet, valamint a helyi tudás és munkaerő bevonása. Kücsön Gyula, az Élményfalu megálmodója és vezetője több interjúban is hangsúlyozta, hogy az Élményfalu célja túlmutat a klasszikus turizmuson: „nemcsak egy üzleti helyet akartunk létrehozni, hanem egy olyan közösségi teret, ahol a természet, a pihenés és a közösségi élmények találkoznak”. Ez a szemlélet jól tükröződik abban, hogy az Élményfalu-ban nem csupán programok szerveződnek, hanem olyan élmények, amelyeket a látogatók és a helyiek együtt élhetnek át. A sportos hétvégi események, gasztronómiai versenyek és tematikus rendezvények mellett Gyula kiemelte, hogy a térség „érintetlen természeti környezete és vidéki hangulata adja a varázsát, amit még többféle élményelemmel szeretnénk gazdagítani” (pl. új sportágak, evezősbázis, kikötő) Közösségi szempontból Kücsön Gyula több alkalommal kiemelte, hogy az Élményfalu nem elszigetelt projekt, hanem a helyiek életének részévé vált. Pél-

dául a jótékonyági közös főzések során elmondta: „ezeket az együttléteket azért szervezzük, hogy jobban megismerjük egymást, és a téli hónapokban is legyen közösségi program”, amit önkéntesek és helyiek együtt valósítanak meg.

Az Élményfalu törekszik arra, hogy a programokhoz és szolgáltatásokhoz a különböző korú, képességű és háttérű látogatók egyaránt hozzáférhessenek. Például a vízi sportoknál és játszóparkoknál akadálymentesített utak, biztonsági eszközök és külön oktatók állnak rendelkezésre. Kücsön Gyula hangsúlyozta: „az Élményfaluban mindenkit szeretnénk bevonni: gyermekeket, fiatal felnőtteket, családokat és idősebbeket is”. Fontos lehetőségek helyben élőknek: programok szervezésénél fontos szempont a helyi lakosok bevonása és a munkaerőpiac támogatása. A kisebb gazdasági és közösségi programok (pl. gasztro-estek, kézműves foglalkozások) lehetőséget teremtenek a helyi vállalkozóknak, fiataloknak, illetve hátrányos helyzetűeknek is. Ez egyben társadalmi integrációt és esélyegyenlőséget is szolgál.

Az Élményfalu rendszeresen szervez közösségi eseményeket (pl. jótékonyági főzések, közös sportesemények, Mikulás-ünnepség, támogatott sportfoglalkozások), amelyek nyitottak mindenki számára. Az interjúk szerint ezek a programok különösen a hátrányos helyzetű családok és gyermekek számára jelentenek bekapcsolási lehetőséget: „a téli hónapokban is szeretnénk közösséget teremteni, hogy senki ne érezze magát kívülállóknak”.

Az Élménykert és a bemutatókert például nemcsak szórakoztat, hanem oktat is: a fenntarthatóság, kör-

9. fotó: Sulyom tájéttér zöldségei itt teremnek (Forrás: Élményfalu gyűjtéséből)

nyezettudatosság és együttműködés fontosságát hangsúlyozzák minden látogató számára, függetlenül a szociális vagy kulturális háttérüktől.

A tapasztalatok szerint az Élmenyfaló egyszerre tölti be a gazdasági és társadalmi szerepvállalás funkcióját. Bár a fenntartható működéshez elengedhetetlen a bevételtermelés, a döntések során hangsúlyosan jelenik meg a közösségi érdek és a hosszú távú fejlődés szempontja. Az interjúk összegzése alapján az Élmenyfaló legfőbb eredménye abban ragadható meg, hogy a települést nem pusztán turisztikai célpontként, hanem élő, együttműködő közösségként mutatja be, ahol az élményteremtés a helyi társadalom megerősödésével jár együtt.

Az interjúk és „megfigyelések”, kiadványok alapján az Élmenyfaló működése élményalapú gazdaságfejlesztésként értelmezhető, ahol a látogatók aktív részeseivé válnak a helyi életnek. A kézműves foglalkozások, gasztronómiai események és közösségi programok nemcsak bevételi forrást jelentenek, hanem hozzájárulnak a helyi lakosság foglalkoztatásához és a társadalmi kapcsolatok erősödéséhez is. Több résztvevő kiemelte, hogy az Élmenyfaló lehetőséget teremt a fiatalok helyben tartására és a kiegészítő jövedelemszerzésre egyaránt.

„A közösség szó többféle tartalmat és minőséget is jelenthet számunkra. Kifejezhet emberek együtteséből álló szerveződést, ugyanakkor értéktartalmából adódóan használjuk minőséget kifejező fogalomként is, amikor azt mondjuk: „Jól érzem magam ebben a közösségben, annyi mindent ad ez nekem, ilyen nincs is másik! “. Kifejezhet lokalitást, amely a földrajzi elhelyezkedésre, szomszédsági kapcsolatokra vonatkozik (egy lakónegyed közössége, egy település közössége), ugyanakkor az egy közösséghez tartozás élményéből adódó érzést, szándékot is (Mi egy közösséghez tartozunk.“). Tehát az együtt élő, egymáshoz kapcsolódó emberek közösségét céljaik és eszméik mellett az a hely is befolyásolja, ahol az együttélés történik.” (Hadnagy, 2025. 139).

c. Méltányosság és a hatékonyság

A települési döntéshozatal egyik visszatérő alapdilemmája annak meghatározása, hogy mi tekinthető valódi eredménynek, illetve miként értelmezhető az egyenlőség, a hatékonyság és a méltányosság egymáshoz való viszonya. A hatékonyság hagyományosan a források optimális felhasználását, a befektetett energia és az elért eredmények arányát jelenti, ugyanakkor Stone (2002) hangsúlyozza, hogy önmagában nem értelmezhető közpolitikai célként, hanem mindig normatív viszonyítási kerethez és értékvalasztáshoz kötődik. Az önkormányzati gyakorlatban a hatékony döntéshozatal ezért nem pusztán költségminimalizálást jelent, hanem a közszolgáltatások minőségének biztosítását oly módon, hogy a közösségi igények, a választópolgárok elégedettsége és az elvárt társadalmi eredmények teljesülése szolgáljon kiindulópontként.

Ezzel párhuzamosan a méltányosság elve a társadalmi igazságosság és a közszolgáltatásokhoz való egyenlő hozzáférés biztosítását helyezi előtérbe, különös tekintettel a hátrányos helyzetű csoportokra. A helyi döntéshozatal során azonban gyakran konfliktusforrássá válik, hogy bizonyos csoportok támogatása a közösség többsége számára „jogosulatlan” előnyként jelenhet meg. E dilemma kezelésére az optimális megoldást a rugalmas alkalmazkodóképesség, vagyis a reziliencia kínálja, amely lehetővé teszi, hogy a közszolgáltatások működtetése és fejlesztése a változó társadalmi, gazdasági és jogi környezetben is fenntartható maradjon.

A hatékonyság és a méltányosság viszonyának értelmezését tovább árnyalja az önkormányzati és a profitorientált szereplők eltérő, ugyanakkor egymást kiegészítő működési logikája. Az önkormányzat esetében a társadalmi értékteremtés és a méltányosság domináns célként jelenik meg, amely a közszolgáltatásokhoz való egyenlő hozzáférés biztosításában és a társadalmi kohézió erősítésében ölt testet. Ebben az összefüggésben a hatékonyság eszközjellegű: a szolgáltatások kiszámítható, fenntartható működésének feltétele, nem pedig önálló cél.

a) Általános b) Probléma érzékelése c) eszközök	Vállalkozó szemlélet („megkeresi a pénzt, nemcsak elkölti”)	Küldetésvezérelt (mi a „jó”)	Katalizátor („kormányoz, nem csupán evez”)
a) Önkormányzat	Gazdasági program, HEP stb. a normatívára hagyatkozik Esetleges pályázatok	Ellentétek: nincs szegregátum a HEP szerint (?), de előregedő, leszakadó társadalmi csoportok, települési + oktatási	A hirtelen adódó problémák ad hoc megoldása, kríziskezelés alacsony szintje Evez
a) Piaci szerelő	Teljes vertikummal a profitszemlélet – CSR szemlélettel	Munkahelyteremtés, számos fejlesztés	Evez (kényszerből) – erőteljes irányítási funkcióval
b) Önkormányzat	Probléma: pénzkérés helyett pénzköltés – normatíva felélés	Nincs konkrét vezérelv	Stratégiák hiánya, belső konfliktusok – integráció hiánya
b) Piaci szereplő	„pénzkérés” – „pénzköltés” sajátos egyensúlya	Település részei között szakadás Programok elérésének anyagá akadályai	Túl sok, egymással párhuzamosan futó projektek Ellenérzet
c) Önkormányzat	Hitelfelvétel, kevés kapcsolat	Közmunkaprogram	Normatívára való várakozás Folyószámlahitel
c) Piaci szereplő	Pályázatok, jelentős önerő, marketing, HR háló	Munkahelyteremtés Közösségi rendezvények (Névtelen Angyalok pl)	Munkahelyteremtés, folyamatos marketing (veszélyekkel) folyamatos beruházási

1. táblázat: Település működtetésének szemléletei hatékonyság és/vagy méltányosság figyelembevételével (Osborn – Gaebler modellje alapján) Saját szerkesztés

Ezzel szemben a profitorientált szervezetek működésében a hatékonyság és a bevételtermelés elsődleges szerepet kap, a piaci racionalitás és a megtérülési elv mentén. Mindazonáltal e szereplők tevékenységéből sem hiányzik teljes mértékben a társadalmi értéktérítés és a méltányosság szempontja, különösen a társadalmi felelősségvállalás, a helyi munkaerő alkalmazása és a közösségi beágyazottság révén. A két szféra együttműködése esetén olyan egyensúlyi állapot alakulhat ki, amelyben a gazdasági hatékonyság társadalmi értékévé konvertálódik, míg a méltányossági célok gazdaságilag is fenntarthatóvá válnak.

A helyi gazdasági programokban mindezt kiegészíti a fogyasztóorientált önkormányzati szemlélet, amely szerint a döntések és közpolitikai beavatkozások elsődleges „fogyasztója” a lakosság. Osborne és Gaebler (1994) értelmezésében a fogyasztóorientált kormányzás esetében nem az intézményi bürokrácia belső logikája, hanem az állampolgári igények határozzák meg a döntések irányát. Ennek megfelelően a közszolgáltatások minősége és eredményessége kizárólag a helyi társadalom értékítéletén keresztül nyer

értelmet, ami egyúttal az önkormányzati döntéshozatal elsődleges mozgatórugójává teszi az állampolgári elvárásokhoz való igazodást.

A hatékonyság és a méltányosság nem szükségszerűen zéró összegű viszonyban állnak, jóllehet a közpolitikai gondolkodás gyakran így kezeli kapcsolatukat (Stone, 2002). Az „igazi eredmény” ebben az összefüggésben nem kizárólag pénzügyi mutatókkal mérhető, hanem a közszolgáltatások minőségében, a társadalmi bizalom erősödésében és a helyi közösség hosszú távú stabilitásában ragadható meg (Dobó, 2026 – megjelenés alatt).

Indikátorok és megállapítások

Kérdezz - felelek

A szereplők között ellentétek érzékelhetők-e (önkormányzat – piaci szereplő, valamint önkormányzati szereplők között is) – a 2024-es önkormányzati választási eredmények átalakították-e a működési anomáliát?

Dimenzió	Indikátorok
1. Gazdasági és foglalkoztatási indikátorok	Turizmusban foglalkoztatott helyi lakosok aránya (%), Újonnan létrejött turisztikai munkahelyek száma, Részmunkaidős és szezonális foglalkoztatás aránya, Helyi kis- és mikroállalkozások száma a turizmusban, Közfoglalkoztatásból piaci munkába átlépők aránya, Munkahelyi biztonság és kiszámíthatóság megítélése, Elégedettség a munkafeltételekkel, Munka és magánélet összeegyeztethetősége
2. Társadalmi integráció és méltányossági indikátorok	Hátrányos helyzetű csoportok (nők, idősek, alacsony végzettségűek) részvétele a turizmusban, Helyi lakosok hozzáférése képzésekhez és átképzésekhez, Jövedelmi különbségek változása a településen belül, Szociális ellátások igénybevételének változása, Lakossági percepció az igazságos erőforrás-elosztásról
3. Demográfiai és migrációs indikátorok	Elvándorlási és bevándorlási egyenleg, Fiatal (18–35 éves) korosztály arányának változása, Szezonális munkavállalók száma, Állandó lakosság létszámváltozása, Lakosság etnikai és kulturális diverzitásának változása
4. Közösségi kohézió és társadalmi tőke indikátorai	Helyi civil szervezetek száma és aktivitása, Lakossági részvétel közösségi eseményeken, Közösségi konfliktusok száma és jellege, Kölcsönös segítségnyújtás gyakorisága, Bizalom az önkormányzat és helyi intézmények iránt
5. Kulturális és identitásindikátorok	Helyi kulturális rendezvények száma, Hagyományos mesterségekhez kötődő vállalkozások száma, Lakossági attitűdök a turizmus és helyi kultúra kapcsolatáról, Helyi identitás erősségének szubjektív megítélése, Kulturális örökségvédelemben bevont helyi szereplők száma
6. Életminőség és lakhatási indikátorok	Ingatlanárak és bérleti díjak változása, Rövid távú szálláskiadás aránya a lakásállományon belül, Közszolgáltatások elérhetősége szezonálisan, Zaj- és környezeti terhelés lakossági megítélése, Lakossági elégedettség az életminőséggel
7. Intézményi és kormányzati indikátorok (szolgáltató szerep)	Önkormányzat–vállalkozás együttműködések száma, Közösségi részvétellel zajló döntéshozatali folyamatok, Turizmushoz kapcsolódó szociálpolitikai programok száma, Lakossági elégedettség az önkormányzati szolgáltatásokkal, Pályázati és fejlesztési források helyi hasznosulása
8. Gondoskodáspolitikai indikátorok (összegző dimenzió)	Szociális ellátások iránti igény csökkenése, Megelőző jellegű szociálpolitikai programok aránya, Informális gondoskodási hálóak erőssége, Lakossági biztonságérzet, Életút-stabilitás (foglalkoztatás, lakhatás, családi élet összehangolhatósága)

2. táblázat: Települések vizsgálati dimenziói (Saját szerkesztés)

Sarud esetében az önkormányzat és a piaci szereplők közötti viszony sajátos módon alakult a település turisztikai fejlesztései, különösen az Élmenyfaló működése nyomán. A településen a gazdaságfejlesztési és turisztikai kezdeményezések egyszerre jelentettek kitérési lehetőséget és konfliktusforrást, mivel a profitorientált működés logikája nem minden esetben illeszkedett az önkormányzat szociálpolitikai és közösségi céljaihoz. A helyi diskurzusokban visszatérő feszültségként jelent meg, hogy a turizmusból származó bevételek és előnyök milyen mértékben járulnak hozzá a teljes helyi társadalom jólétéhez, illetve

mennyiben koncentrálnak egyes szereplők vagy csoportok körében.

Az önkormányzaton belül is kimutathatók voltak működési anomáliák, különösen a politikai vezetés, a szakmai apparátus és a fejlesztésekhez kötődő döntéshozók között. Ezek a feszültségek részben a korlátozott erőforrások újraelosztásából, részben a fejlesztési prioritások eltérő értelmezéséből fakadtak. A turizmusra épülő fejlesztési irány sok esetben a hatékonyság és bevételtermelés szempontjait erősítette, míg a helyi lakosság egy része a méltányosság és az egyenlő hozzáférés csorbulását érezte, különösen

a közszolgáltatások és a közterek használata kapcsán. A 2024-es önkormányzati választások Sarudon is átrendezték a helyi politikai erőviszonyokat, ami lehetőséget teremtett a korábbi konfliktusok újragondolására. Az új összetételű képviselő-testület működésében hangsúlyosabban jelent meg az együttműködés igénye, különösen a turisztikai szereplőkkel való kapcsolat újraszabályozásában. Ugyanakkor a választási eredmények önmagukban nem számolták fel az önkormányzat és a piaci szereplők közötti strukturális feszültségeket, mivel azok mélyebben gyökereznek a különböző működési racionalitásokban.

Sarud példája jól szemlélteti, hogy a kistélepülési szinten a méltányosság és a hatékonyság közötti egyensúly nem pusztán elméleti kérdés, hanem a mindennapi döntéshozatalban megjelenő gyakorlati dilemma. A helyi társadalom számára az „igazi eredmény” nem kizárólag a turizusból származó bevételek növekedésében ragadható meg, hanem abban is, hogy a fejlesztések milyen mértékben járulnak hozzá a társadalmi kohézió erősödéséhez, a helyi identitás megőrzéséhez és a szociálpolitikai célok érvényesüléséhez. Ebben az értelemben a 2024-es politikai változások akkor tekinthetők valódi korrekciónak, ha hosszabb távon képesek csökkenteni a működési anomáliákat, és elősegítik a közérdek és a piaci racionalitás közötti fenntartható együttműködést.

Fejlesztési elképzelések / stagnálás – a turisztikai fejlesztések a települési gazdasági programjának szerves részét képezik-e?

Sarud települési gazdasági programjában a turizmusfejlesztés deklaráltan megjelenik mint potenciális kitörési irány, ugyanakkor kérdéses, hogy ez mennyiben tekinthető valóban integrált, stratégiai szintű elemnek, vagy inkább projektalapú, eseti beavatkozások sorozatának. A Tisza-tó közelsége, valamint az Élmenyfaluhoz kapcsolódó kezdeményezések egyértelműen fejlesztési lehetőséget kínálnak, azonban ezek hatása a helyi gazdaság egészére csak korlátozottan érzékelhető. A turisztikai fejlesztések eddig elsősor-

ban a szezonális foglalkoztatás bővülésében és a település láthatóságának növekedésében mutatkoztak meg, miközben a hosszú távú gazdasági diverzifikáció és a stabil bevételtermelés kevésbé valósult meg.

A gazdasági programban szereplő célkitűzések és a megvalósult fejlesztések közötti eltérés stagnálásra utaló jegyeket hordoz. Bár a turizmus, mint ágazat hangsúlyt kap a stratégiai dokumentumokban, annak intézményes beágyazottsága – például a kapcsolódó szolgáltatások, helyi vállalkozások és humánerőforrás-fejlesztés összehangolása – nem teljes körű. Ez azt eredményezi, hogy a turizmus nem minden esetben kapcsolódik szervesen a helyi gazdaság más szegmenseihez, így multiplikátorhatása korlátozott marad.

Sarud esetében a fejlesztési elképzelések és a stagnálás közötti feszültség részben a forráshiányból, részben a stratégiai koordináció hiányából fakad. A turisztikai beruházások sokszor külső pályázati forrásokra épülnek, ami kiszolgáltatottá teszi a fejlesztési irányt, és nehezíti a folytonosságot. Ennek következtében a települési gazdasági programban megjelenő turizmusfejlesztés inkább kiegészítő elemként, semmint a helyi gazdaságot strukturálisan meghatározó ágazatként funkcionál.

Sarudon a turisztikai fejlesztések jelenleg csak részben képezik a települési gazdasági program szerves részét. A valódi kitörést és a stagnálás meghaladását az jelenthetné, ha a turizmusfejlesztés szorosabban összekapcsolódna a helyi vállalkozásfejlesztéssel, a foglalkoztatáspolitikával és a szociálpolitikai célokkal, ezáltal nem csupán bevételtermelő, hanem társadalmi és gazdasági stabilizáló funkciót is betöltene.

Szegregáció többféle értelemben milyen társadalmi konfliktust okoz a helyi társadalomban? (a HEP több szegregátumot is azonosít, emellett jelentős az elkülönülés az időszakosan itt élők és az állandó lakosság között)

Sarud társadalmi szerkezetében a szegregáció több, egymással párhuzamosan működő formában jelenik meg, amelyek eltérő, de egymást erősítő társadalmi

konfliktusokat generálnak. A Helyi Esélyegyenlőségi Program (HEP) által azonosított szegregátumok elsősorban térbeli és szociális elkülönülést jeleznek, ahol a hátrányos helyzetű csoportok koncentráltan élnek, korlátozott hozzáféréssel a közszolgáltatásokhoz, a munkaerőpiachoz és az oktatási lehetőségekhez. Ez a térbeli szegregáció tartós újratermelődési mechanizmusokat indít el, amelyek hosszú távon konzerválják a társadalmi egyenlőtlenségeket, és növelik a marginalizáció kockázatát.

A szegregáció egy másik, Sarudon különösen markáns formája az állandó lakosság és az időszakosan – jellemzően turisztikai céllal – itt tartózkodó népesség közötti elkülönülés. A nyaralótulajdonosok, illetve a szezonálisan jelen lévő lakók gazdasági és életmódbeli mintái jelentősen eltérnek az állandó lakosságtól, ami eltérő érdekeket és elvárásokat eredményez a település működésével szemben. Míg az állandó lakosság számára a közszolgáltatások folyamatossága, a megélhetés és a szociális biztonság a meghatározó, addig az időszakos lakók elsősorban a település rekreációs funkcióit, környezeti minőségét és turisztikai kínálatát értékelik.

Ez a kettősség konfliktusokat generál a helyi erőforrások elosztása körül. A fejlesztési források turisztikai irányú felhasználása az állandó lakosság egy részében azt az érzetet keltheti, hogy a beruházások nem a mindennapi életminőséget javítják, hanem elsősorban az ideiglenes jelenlétű csoportok érdekeit szolgálják. Ennek következtében gyengülhet a helyi döntések legitimitása, és erősödhet a „mi” és „ők” közötti társadalmi határvonal.

A szegregátumokban élők és a település központibb részein lakók közötti társadalmi távolság szintén konfliktusforrásként jelenik meg. A szociális ellátásokhoz való hozzáférés, a közfoglalkoztatás és az önkormányzati támogatások elosztása gyakran válik viták tárgyává, különösen akkor, ha a többségi társadalom a méltányossági beavatkozásokat „jogosulatlan előnyként” értelmezi. Ez a feszültség tovább erősíti a stigmatizációt és csökkenti a társadalmi kohéziót.

Össességében Sarudon a szegregáció nem kizárólag térbeli jelenség, hanem társadalmi, gazdasági és

életmódbeli törésvonalak mentén is értelmezhető. A különböző szegregációs formák egymásra rakódása komplex konfliktushelyzetet teremt, amelynek kezelése csak integrált, a szociálpolitikai, területfejlesztési és gazdaságfejlesztési eszközöket összehangoló önkormányzati stratégiával lehetséges. A HEP ebben az értelemben nem pusztán kötelező dokumentum, hanem potenciális beavatkozási keret a társadalmi megosztottság mérséklésére és a helyi társadalmi kohézió erősítésére.

Lakosság igényei növekednek – önkormányzati szolgáltatások milyen választ adnak?

Sarudon az elmúlt években a lakossági igények egyértelműen növekedtek és differenciálódtak, amit részben a turizmus erősödése, részben a társadalmi szerkezet átalakulása magyaráz. Az állandó lakosság részéről fokozódó elvárás jelenik meg a szociális ellátások elérhetősége, az egészségügyi és közszolgáltatási biztonság, valamint az infrastruktúra fenntartható működtetése iránt, míg az időszakosan jelen lévő lakosság és a látogatók elsősorban a települési környezet minőségére, a rekreációs szolgáltatásokra és a turisztikai infrastruktúrára helyezik a hangsúlyt. Ez az igényoldali bővülés és sokszínűség jelentős nyomást helyez a kistépülési önkormányzatra, amely korlátozott pénzügyi, intézményi és humán erőforrás-kapacitásokkal működik.

Az önkormányzati szolgáltatások jelenlegi struktúrája alapvetően a jogszabályban előírt minimumfeladatok ellátására rendezkedett be, ami a mindennapi működés biztonságát képes garantálni, azonban csak részben ad választ az újonnan megjelenő, minőségi orientált lakossági igényekre. A szociális ellátások, a közösségi terek fenntartása és az adminisztratív szolgáltatások működnek, de a kapacitáshiány miatt gyakran nehezen tudnak rugalmasan alkalmazkodni az igények gyors változásához. Ez a helyzet feszültséget teremt a lakossági elvárások és az önkormányzati teljesítőképesség között, ami hosszabb távon a közszolgáltatásokkal szembeni elégedetlenségben és

a döntéshozatal legitimitásának gyengülésében is megjelenhet. A növekvő számú és szerteágazó pályázati forrás elérése, a tudatos gondoskodáspolitikai tervezéssel kiegészítve egyértelműen láthatók 2024 óta azok a lépések, amelyek a lakosság életminőségének javulását hosszú távon biztosítják. Ebben a helyzetben fontossá vált a két szektor együttműködése.

Egy piaci szereplő belépésével, jelentős arányú munkahelyteremtése hatására, egy korábban periférikus szemlélettel és stratégiákkal rendelkező önkormányzat át tudja-e venni az önkormányzat a vállalkozói és / vagy szolgáltató szemléletet?

Egy jelentős piaci szereplő megjelenése Sarudon – különösen akkor, ha az érdemi munkahelyteremtéssel jár – reális esélyt teremt arra, hogy a korábban periférikus helyzetű és inkább túlélésorientált önkormányzati szemlélet fokozatosan átalakuljon. A foglalkoztatás bővülése, a helyi jövedelmek és az adóbevételek növekedése olyan strukturális változásokat indíthat el, amelyek az önkormányzatot a passzív, ellátásközpontú működés helyett a kezdeményezőbb, fejlesztés- és szolgáltatásorientált irányba mozdítják el. Sarud esetében ez különösen releváns, hiszen a település hosszú ideig korlátozott gazdasági mozgástérrel rendelkezett, így a piaci szereplő belépése nem csupán gazdasági, hanem szemléleti fordulópontot is jelenthet.

A vállalkozói és szolgáltatói szemlélet átvétele ugyanakkor nem automatikus következmény. Az önkormányzat csak akkor képes valóban adaptálni ezt a működési logikát, ha a gazdasági szereplő jelenléte tudatosan beépül a település gazdasági programjába, fejlesztési stratégiáiba és közszolgáltatás-szervezési gyakorlatába. Ez magában foglalja az ügyfél–állampolgár-központú gondolkodás erősödését, a szolgáltatások minőségének mérhetőségét, valamint a hatékonyság és a méltányosság együttes érvényesítését. Sarudon a kérdés tehát nem pusztán az, hogy megjelenik-e a piaci dinamika, hanem az, hogy az önkormányzat képes-e tanuló szervezetként reagálni erre, és a vállalkozói logikát nem profitorientált cél-

ként, hanem a helyi közösség hosszú távú stabilitását szolgáló eszközként értelmezni.

Konklúzió

Helyi társadalom változása - Társadalmi felelősségvállalás vagy üzleti érdek helyben?

Sarudon a vállalkozás működése folyamatosan konfliktusokba ütközött, partnerség kialakítása sorozatosan ellenérzésekkel küzd jelenleg is, amellett, hogy egyértelmű pozitívuma az, hogy a munkahelyteremtéssel stabilabb megélhetést biztosít a helyi lakosság nagy része számára (ami közvetve javította a közbiztonságot is)

Az önkormányzati feladatok részleges átvállalásával, valamint a kulturális (Arató fesztivál, Sarudi lakodalmas stb.) és a számos, nivós gasztronómiai program, díjak támogatásával a vállalkozás társadalmi szereplővé vált.

A település fejlődése újabb lakosságot vonzott, de ez új konfliktusokat is hozott a régi és „új” közösség között, sok vitát is szült, főleg az idősebbek körében. Nem mindenki fogadta örömmel az új lakosokat, voltak (vannak) viták, feszültségek is.

Az Élményfalu működését az interjúkban megszólalók elsősorban a helyi erőforrásokra építő, közösségi alapú fejlesztésként értelmezték. Egy önkormányzati szereplő szerint *„nem egy klasszikus turisztikai beruházásról van szó, hanem arról, hogy megmutassuk, milyen itt élni, és ebbe bevonjuk az ide érkezőket is”*. Ez a szemlélet az Élményfalut nem pusztán gazdasági projektként, hanem identitáserősítő eszközként pozicionálja.

A helyi lakosok bevonását több interjúalany kulcsfontosságúnak nevezte. Egy civil szervezet képviselője úgy fogalmazott: *„akkor működik igazán, ha nem kívülről hozzák az ötleteket, hanem mi magunk vagyunk benne”*. A kézműves foglalkozások, gasztronómiai programok és közösségi események egyszerre szolgálják a látogatói élményt és a helyi tudás hasz-

nosítását. Egy résztvevő szerint „*sokan nem gondolták volna, hogy abból, amit eddig csak hobbiból csináltak, bevétel is lehet*”.

Az interjúk alapján az Élményfalu gazdasági szerepe kiegészítő jellegű, de nem elhanyagolható. Többen kiemelték, hogy „*nem ebből él meg a falu, de segít abban, hogy legyen plusz jövedelem és legyen miért itt maradni*”. Különösen a fiatalabb korosztály számára jelent alternatívát a szezonális foglalkoztatás és az önálló kezdeményezések megjelenése. Egy fiatal interjúalany így fogalmazott: „*ha nincs ez a program, valószínűleg már elmentem volna*”.

A társadalmi hatások között gyakran elhangzott a közösségi kapcsolatok erősödése. Egy megszólaló szerint „*régen mindenki tette a dolgát, most meg van miről beszélni, van közös ügy*”. Az Élményfalu tehát nemcsak a külső megítélést formálja, hanem a helyi társadalmon belüli együttműködést is erősíti. Az interjúk összegzése alapján az Élményfalu legfontosabb eredménye nem kizárólag a bevételtermelés, hanem az, hogy a település aktív, cselekvő közösségként jelenik meg saját fejlődésének alakításában.

A gazdasági és közpolitikai gondolkodásban egyre hangsúlyosabban jelenik meg az a szemlélet, amely a profitorientált működést és a társadalmi felelősségvállalást nem ellentétként, hanem egymást erősítő tényezőként értelmezi. Egy vállalkozás esetében a profit a működés fenntarthatóságának feltétele, ugyanakkor a hosszú távú eredményességet egyre inkább az határozza meg, hogy mennyire képes érzékenyen reagálni a társadalmi környezet elvárásaira. Az „igazi eredmény” ebben az értelemben nem pusztán pénzügyi mutatókban mérhető, hanem abban is, hogy a szervezet képes-e értéket teremteni a fogyasztók és a tágabb közösség számára.

Ez a gondolat a közzférában is megjelenik: a gazdasági programokban visszatérő elem, hogy a döntések és politikák elsődleges „fogyasztója” maga az állampolgár. A fogyasztóorientált (ön)kormányzati működés lényege – Osborne és Gaebler (1994) nyomán –, hogy nem a bürokratikus logika, hanem az ügyféligenyek határozzák meg a döntéshozatalt. A minőség és az

eredményesség így nem belső szabályokból, hanem a „fogyasztó”, vagyis az állampolgár elégedettségéből vezethető le.

Az egyenlőség, a hatékonyság és a méltányosság viszonya ugyanakkor folyamatos feszültséget hordoz. Az egyenlőség és a hatékonyság kapcsolatát gyakran zéró összegű játékként értelmezik (Stone, 2002), amelyben az egyik növelése szükségszerűen a másik rovására történik. A gyakorlati viták ezért arról szólnak, hogy miként lehet e két szempontot elfogadható módon összehangolni. A szociálpolitikai és helyi fejlesztési tervezésben a méltányosság elve rendszerint a hatékonyság elé kerül: a döntések célja nem csupán az erőforrások optimális felhasználása, hanem az elfogadható életminőség és a társadalmi kohézió biztosítása is.

Hasonlóan egy felelős vállalkozáshoz, az önkormányzatok is törekednek a kockázatok csökkentésére és legitimitásuk megőrzésére. Ennek következtében gyakran a rövid távon is érzékelhető, a helyi közösség számára kézzelfogható eredmények kerülnek előtérbe. A társadalmi nyomás és az állampolgári elvárások így nem gyengítik, hanem alakítják a döntéshozatalt: a hatékonyság, az egyenlőség és a méltányosság egyensúlya válik a valódi siker mércéjévé.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy a Tisza-tó térségében a turizmusra épülő vállalkozások képesek ugyan a gazdasági növekedést, kulturális megújulást és társadalmi stabilizációt elindítani, munkahelyet teremteni, de a win-win helyzet nem magától értetődő. A hosszú távú fenntarthatósága a kapcsolatnak attól függ, sikerül-e mérsékelni a turizmuson alapuló vállalkozás szezonális korlátait, diverzifikálni a gazdasági tevékenységeket, és kezelni a társadalmi feszültséget. Képes-e a turisztikai időszakon túl is választ adni a település számára.

Sarud önkormányzati szolgáltatásai jelenleg inkább a stabilitást és a fenntartható működést biztosítják, mintsem a növekvő és differenciált lakossági igények teljes körű kielégítését. A kihívás nem pusztán szolgáltatási hiányként értelmezhető, hanem strukturális kérdésként,

Sarud esetében a piaci verseny erősítése és a ma-

gántulajdonosi szerkezet bővülése önmagában nem tekinthető elegendő feltételnek a közszolgáltatások minőségének javításához és az önkormányzati működés hatékonyabbá tételéhez, ugyanakkor potenciálisan fontos eszközt jelenthet e célok elérésében. A közgazdasági és közigazgatási szakirodalom egyaránt rámutat arra, hogy a piaci logikák bevonása – például kiszervezés, köz–magán együttműködések vagy versenyeztetés útján – növelheti a hatékonyságot és az innovációt, ám csak akkor, ha erős intézményi keretek és szabályozási kapacitás kíséri azt (Osborne – Gaebler, 1994; Pollitt – Bouckaert, 2017). Egy kistéleplési önkormányzat, mint Sarud, esetében ez különösen érzékeny kérdés, mivel a korlátozott humán és pénzügyi erőforrások gyengíthetik az önkormányzat megrendelői, ellenőrző és minőségbiztosítási képességeit.

A piaci verseny akkor járulhat hozzá a jobb ellátáshoz, ha az önkormányzat képes világos közszolgáltatási cé-

lokot, teljesítménymutatókat és elszámoltathatósági mechanizmusokat kialakítani, valamint biztosítani a méltányos hozzáférést valamennyi társadalmi csoport számára. Ennek hiányában fennáll annak a veszélye, hogy a magántulajdonosi struktúrák elsősorban a fizetőképes keresletre reagálnak, ami Sarudon tovább erősítheti a társadalmi egyenlőtlenségeket és a már meglévő szegregációs mintázatokat. Következésképpen a piaci verseny nem alternatívája, hanem kiegészítője lehet az önkormányzati felelősségvállalásnak: a hatékonyabb működés csak akkor valósulhat meg, ha a piaci mechanizmusok tudatos, szabályozott és a helyi társadalmi szükségletekhez igazított módon épülnek be a település irányításába.

A jövő kérdése, hogy tartósan lehet-e sikeres egy ilyen kitörési stratégia. Lehet-e egyetlen vállalkozásra és az abból kinövő ezernyi lehetőségre építeni egy település életét?

10. fotó: Őrző szemek (Forrás: Élményfalu gyűjtéséből)

Szakirodalom

- Barakonyi, K. (1999). *Stratégiai tervezés*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Bartal, A. M. (2005). *Nonprofit elméletek és modellek* (3. fejezet). Budapest: Századvég Kiadó, Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem.
- Beluszky, P. (2003). *Magyarország településföldrajza [Settlement geography of Hungary]*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus Kiadó.
- Beluszky, P., & Sikos, T. (2007). Változó falvaink: A magyarországi falvak típusai a harmadik évezred kezdetén. *Tér és Társadalom*, 21(3), 1–29. <https://doi.org/10.17649/TET.21.3.1121>
- Bogardi, T. (2015). Analysing the demography and migration related challenges within the internal periphery South-Heves. *Deturope: The Central European Journal of Regional Development and Tourism*, 7(1), 6–20. <https://www.deturope.eu/contents/det/2015/01.pdf>
- Csorba, László (2025) *Versenyképesség, reziliencia és a kockázati struktúra összefüggései*. Hitelintézeti Szemle, 24 (3). pp. 75-97. <https://doi.org/10.25201/HSZ.24.3.75>
- Daly, M., & Lewis, J. (2000). The concept of social care and the analysis of contemporary welfare states. *British Journal of Sociology*, 51(2), 281–298. <https://doi.org/10.1111/j.1468-4446.2000.00281.x>
- Dobó, M. (2016). *Hatások és kényszerek. Központi döntési folyamatok a vis maior helyzetek megoldásában*. Eger: Líceum Kiadó.
- Faragó, L. (2005). *A jövőalkotás társadalomtechnikája: a közösségi tervezés elmélete*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus Kiadó.
- Fekete, G. É. (1997). A kistérségi tervezés néhány sajátossága. *Tér és Társadalom*, 3, 101–105.
- French, J. (1992). *Reflections on public office*. Texas: Town and City.
- Getz, D., & Page, S. J. (2016). Progress and prospects for event tourism research. *Tourism Management*, 52, 593–631. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2015.03.007>
- Gulyás, G., & Jenei, Gy. (2002). *Összehasonlító közpolitika*. Budapest: Aula Kiadó.
- Hadnagy, J. (2025). *Csoportmunka és közösségfejlesztés. A szociálpedagógia kontextusában*. Budapest–Eger: Eszterházy Károly Katolikus Egyetem – L'Harmattan Kiadó.
- Huelsberg, N. A., & Lincoln, W. F. (1985). *Successful negotiating in local government*. ICMA International City/County Management Association.
- Jenei, Gy. (2006). Adalékok a „public policy” szemlélet értelmezéséhez. In *Politikusok és köztisztviselők a közpolitikai döntéshozatalban* (pp. 17–32). Eger: Grafotip.
- Jenei, Gy. (2007). *Közüntézményi menedzsment*. Budapest: Századvég Kiadó.
- Kákai, L. (2003). A civilek által létrehozott fórumok, ke-rekasztalok. *Comitatus*, 1–2.
- Kákai, L. (2004). *Önkormányzunk értetek, de nélkületek*. Budapest: Századvég Kiadó.
- Kovács, Á. (1998). A helyi önkormányzatok pénzügyi-gazdasági ellenőrzése. *Pénzügyi Szemle*, 2.
- Kőszegfalvi, G. (2014). A településpolitika és települési struktúrák kapcsolata. *Területi Statisztika*, 54(3), 271–288.
- Misik, T., & Nagy, Z. (2025). Sustainability and innovation in hospitality management: Green practices in northeastern Hungary. *Sustainability*, 17(13), 6185. <https://doi.org/10.3390/su17136185>
- Osborne, D., & Gaebler, T. (1994). *Új utak a közigazgatásban*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.
- Pálné Kovács, I. (1999). *Regionális politika és közigazgatás*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus Kiadó.
- Pálné Kovács, I. (2005). Önkormányzatok és hatalom-megosztás. In S. Gallai & G. Török (Eds.), *Politika és politikatudomány*. Budapest: Aula Kiadó.
- Péteri, G. (1994). A vállalkozó önkormányzattól a helyi gazdaságfejlesztésig. *Comitatus*, 1, 14–21.
- Pitti, Z., & Varga, S. (1995). *Az önkormányzatok vagyonosodási folyamata*. Budapest: KJK.
- Puczkó, L. (2005). *A turizmus hatásai*. Budapest: Aula Kiadó.
- Simon, Z. (2008). *Érdekérvényesítés a közösségi döntéshozatalban*. Budapest: L'Harmattan Kiadó.
- Stone, D. (2002). *A közpolitika paradoxona*. Budapest: Közzolgálati Tanulmányi Központ, Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem.
- Tronto, J. C. (2013). *Caring democracy: Markets, equality, and justice*. New York, NY: New York University Press.
- Urry, J. (2002). *The tourist gaze* (2nd ed.). London: Sage Publications Ltd.
- World Tourism Organization. (2018). *Tourism and culture synergies*. Madrid: UNWTO. <https://doi.org/10.18111/9789284418978>
- Zoltayné Paprika, Z. (2000). *Döntésemélet*. Budapest: Alinea Kiadó.

Sarud (Forrás: <https://egerhitek.hu>)

Dr. Hadnagy József

Professzionális segítség munkaformái

[Fókuszban a közösség és a csoport]

„Soha nem voltunk még olyan magányosak, mint napjaink szabványosított világában, amely az egyéni érdekeket részesíti előnybe, és gyengíti a lét közösségi dimenzióját.” (Ferenc Pápa, 2021, p.10)

A fenti gondolatok kijelölik a gondoskodáspolitikai professzionális intervencióit. Az individuum fontossága mellett, kiemelt jelentőséggel bírnak közösségeink, csoportjaink. Az egyént körülvevő csoportok, közösségek megerősítése, és a velük való foglalkozás olyan gondolkodást és gondoskodást indukálnak, melynek hatására megvalósul a közösség tagjainak a támogatása, és a képessé tétel a megküzdésre öngondoskodásra. A közösséghez és a csoporthoz tartozás során az egyén kiteljesedése, saját élete fölötti kontrolljának visszaszerzése a társadalmi részvételnek köszönhetően valósul meg.

A tanulmány szerzője több mint harminc éves tapasztalattal rendelkezik szociális készségfejlesztő csoportok szakmai lebonyolítását illetően. Az elmúlt tíz évben érdeklődése a közösségi munka felé irányult. Az írás során ezen tapasztalatok vezérelték. Közösségi alapú szolgáltatásfejlesztés kerül a cikk középpontjába, mely válasz arra, a szociális beavatkozások során jellemző egyéni hangsúlyú beavatkozásokra, melyek az elmúlt évtizedekben jellemezték a segítő szakmát. A közösségi beavatkozás sajátosságainak bemutatása kerül a középpontba s a teljesség igénye nélkül, a közösségi beavatkozásra alapozó egyéb munkaformák közül a csoportmunka jelenik meg még ebben az írásban. Természetesen tudjuk mennyire fontos az egyéni esetkezelés, de a szerző tapasztalatai szerint annyira elhanyagolható hazánkban a közösségi be-

avatkozásokhoz kapcsolódó szakmai intervenciók és a csoportokkal végzett munka egyaránt, hogy ennek fókuszba állításával egy új típusú szemlélet jelenhet meg, mely a gondoskodáspolitikai szemléletéhez is szervezesebben kapcsolódik. Előtérben a közösségek, a csoportok s erre építve lehet kialakítani egy komplex, rendszerszemléletű professzionális munkaformákat felvonultató beavatkozási rendszert. Az aktív, jelenléttel együtt járó, terepen a közösségek tagjaival végzett professzionális gondoskodás kiváló alapját képezi az igényekre választ adó, a társadalmi részvételt megvalósító segítői munkának. Ez a közösségi alapú szolgáltatásfejlesztés lényege.

1. Közösségi alapú szolgáltatásfejlesztés

1.1 Mit értünk közösségen?

Az ember beleszületik egy társadalomba, családba, társadalmi rétegbe, ami befolyásolja induló státusát. Egyén és a közösség szükségszerűen valamilyen kapcsolatban állnak egymással, függetlenül attól, hogy kisebb (pl. családi) vagy nagyobb (pl. lakóhelyi) közösségről beszélünk. A közösség nemcsak egyszerűen tagjainak és azok tulajdonságainak összessége, ugyanis az együttességben természetes többlet rejlik az egyedülléthez képest.

A közösség meghatározására rengeteg próbálkozás született. Az egyik megközelítés szerint, a közösség az emberi együttélés és együttműködés ősi formája. Ebben az esetben a közösséghez való tartozás alapja a beleszületés, és ritkán a szabad választás. Érték szempontú gondolkodás mentén viszont a közösség, az emberi együttműködés legmagasabb-rendű formája

és olyan társulás, melyet autonóm személyiségek szabadon hoznak létre. Az egyén ilyen társuláshoz nem beleszületés vagy véletlen, hanem önálló döntés során csatlakozik. (Báthory - Falus, 1997).

Mérei (2006) alakzatokról beszél, és azt mondja, hogy életünk közösségi élet, ami azt jelenti, hogy különböző társas alakzatokhoz tartozunk, és ez által áttekinthetetlen kapcsolatrendszerben mozgunk. Kötődéseink több egymással érintkező, társas mezőhöz tartoznak, akik esetenként csak rajtunk keresztül érintkeznek. Társas alakzatokba lépünk születésünk kor és az iskola, a különböző termelési egységek, egyesületek, szervezetek tagjaként is. Ezen alakzatok rögzített szabályrendszere és szokásai már a belépés előtt kialakultak. Az ember nem csak passzív részese, hanem alakítója is az őt körülvevő társadalmi alakzatoknak, állampolgári jogainak gyakorlása, civil szerepvállása és társadalmi szervezetekben való működése révén. A közvetlen alakító tényezőkön kívül a társas visszahatás rejtettebb módon is megjelenhet, ugyanis a kész szabályrendszereken belül is van lehetőség egyéni prioritások érvényesítésére.

Intézményes keretnek, vagy formális alakzatnak a szokásaikkal, szabályaikkal, rítusaikkal azokat a viszonyrendszereket mondjuk, „amelyek szervezetten, törvényes jogi implikációval illeszkednek be a természetesen nyugvó társadalmi rendbe.” (Mérei 2006. p. 34.) A különböző intézmények átfedésekkel és bonyolult kereszteződésekkel egységes hálózatot alkotnak. Ez a hálózat átszövi életünket, és alapja a társadalomnak, mint az emberi tevékenységek szervezetének. Intézményes alakzat a család, iskola, munkaegység, sportkörü csapat, iskolai osztály, tanfolyami csoport, szakkör stb., mert működésük társadalmilag szabályozott. Ezek az intézményes egységek nem homogének, mivel spontán társulások, klikkek és barátságok alakulnak ki, amik egybe kapcsolódnak így különböző hálózatok jönnek létre. Az intézmények legalább olyan szervesen kapcsolódnak a közösség fogalmi meghatározásához, mint a közösséget alkotó társadalmi formáció. Közösségi beavatkozások szervezése során nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt az intéz-

ményrendszert sem, mely szolgáltat a közösségnek, meghatározza a közösség életét.

Az ember természetes igénye a közösségi lét, e nélkül élet- és fejlődésképtelen, így minden életszakaszban szükségszerűen kapcsolódunk különböző közösségekhez, alakzatokhoz. A közösség célja egyrészt, hogy kielégítse az egyén közösségszükségletét, másrészt valamilyen a társadalom számára fontos feladat teljesítése (Báthory–Falus, 1997). A közösség további jellemzője, hogy közös célok vagy feladatok érdekében jönnek létre, melyek eléréséért közös döntéseket hoznak, és közös lépéseket tesznek. Fontos a közösségi (érzés) tudat, mert ez jelzi, hogy a közösség fontos az egyén számára, és az egyén is a közösség számára. Ezáltal válik lehetővé a közösség (hatékony) működése.

Az ember egyszerre több közösséghez is tartozik, melyek különböző nagyságúak és minőségűek lehetnek. A kisebb közösségek közül jelentős szerepet játszanak az egyén szocializációjában a család, valamint más közösségek, mint az iskola, munkahely, lakóhely vagy művészeti, gazdasági, politikai stb. közösségek. Ezek a társas hatásokon keresztül befolyásolják az egyén viselkedését, választásait, kapcsolati módjait (Sallai, 1996).

A “közösség” szó többféle tartalmat és minőséget is jelenthet számunkra. Kifejezhet emberek együtteséből álló szerveződést (az adott településért aktívan tevők közössége, faluközösség), ugyan akkor érték-tartalmából adódóan használjuk minőséget kifejező fogalomként is, amikor azt mondjuk: ...de jól érzem magam ebben a közösségben, annyi mindent ad ez nekem, ilyen nincs is másik.

Kifejezhet lokalitást, mely a földrajzi elhelyezkedésre, szomszédsági kapcsolatokra vonatkozik, (egy lakónegyed közössége, egy település közössége), ugyan akkor, az egy közösséghez tartozás élményéből adódó érzést, szándékot is (Mi egy közösséghez tartozunk.). Tehát az együtt élő, egymáshoz kapcsolódó emberek közösségét a céljaik és eszméik mellett az a hely is befolyásolja, ahol az együtt élés történik.

Ez már önmagában hordozza az életmódra, a célokra, az értékrendre, eszmékre, etnikai és kulturális hovatartozásra vonatkozó jelentéseket is. Tehát valóban egy több jelentéssel rendelkező fogalomról van szó.

Nem csoda, hogy a társadalomtudományok mindegyike foglalkozik a fogalom meghatározásával.

Talcott Parsons (1960) közösségi definíciója: (a közösség) “a társadalmi rendszer szerkezetének egyfajta megjelenése, amelyik vonatkozhat személyek területi elhelyezkedésére és cselekvéseikre is.” (In: Szelényi p.15.). Parsons és követői “a társadalmi rendszert rendkívül általánosan határozták meg, társadalmi rendszernek nevezve minden olyan társadalmi alakulatot, interakció rendszert, ahol a cselekvők meghatározott szituációban közös magatartásszabályok, normák, értékek által szabályozva lépnek egymással kapcsolatba.” (Szelényi uo.).

A fenti meghatározásokból látszik a fogalom kettőssége, hiszen az egy területen való elhelyezkedés mellett fontos lesz a közösséget összekötő erők közül az érték, a norma és a cselekvéseket meghatározó különböző szabályok. Ezt a kettősséget fedezhetjük fel Minar és Geer (1969.) meghatározásában is: “A közösség egy társadalmi struktúra leírása empirikus és normatív színezettel. Vonatkozik egy társadalmi egységre, mint olyanra és vonatkozik ezen egység értékes voltára, amennyiben létezik vagy pedig kívánatos voltára, amennyiben nem”. (Minar és Greer 1969, id. Vercseg 1993. p 15.)

A közösség fogalmának meghatározása során az elmélet alkotóknál megfigyelhető a csoport fogalmának használata, illetve azzal való összevetése is.

Heller Ágnes (1970) az alábbiakat mondja a közösség meghatározása során: “A csoport a társadalmi integrációk legalacsonyabb, legkezdetlegesebb, legprimitívebb foka”. “... egy ... magasabb rendű integráció, a közösség” (Heller, 1970. p. 59.).

“A csoport lehet közösség, de lehet közösség több csoport egysége, lehet réteg is”. (Uo.p. 62.)

“A tradicionális társadalmak hanyatlási periódusában jelent meg a választási lehetőség, mely szerint az ember – anélkül, hogy elbukna – otthaghatja tradicionális közösségét és újat választhat. De innen származik az is, hogy az ember megszűnik születésétől fogva közösségi lény lenni – végigélhetik életüket anélkül, hogy bárminemű közösség tagjaivá válnának”. (Uo. p. 65.)

A fentiekből látszik mennyire bonyolult fogalomról beszélünk, ha azt a szót használjuk, hogy közösség. Azonban a gondoskodást megvalósító professzionális szakembernek mindenképpen kell egy felfogás arról, hogy amikor intervenciókat használnak, azt miért és hogyan teszik, s milyen elméleti alapokon nyugszik maga a beavatkozásuk. Láthattuk, hogy a közösség legalább annyira jelent társas formációt, mint minőséget. S azt is leszűrhetjük a fentiekből, hogy a közösség életét meghatározó, azt befolyásoló egyéb szerveződések – intézmények – szervesen tartoznak az adott közösséghez. Az alábbiakban tekintsük át, mitől lesz jó egy közösség, mikor működik jól egy közösség.

1.2 Hogyan működik elég jól egy közösség?

Mivel a közösség fogalmi meghatározása is nagy diverzitással rendelkezik, így még fontosabb talán, hogy olyan általános jellemzőket tudjunk megfogalmazni, melyek képesek leírni a közösség működésének sajátosságait, szükséges kritériumait. Ezt tesszük most Varga-Vercseg, 2001 alapján. Ezek áttekintése azért is nagyon fontos lesz, mert amikor közösséggel dolgozunk, vagy a közösségi alapú beavatkozásra alapozva szeretnénk szolgáltatást fejleszteni, akkor elengedhetetlen az is, hogy a közösség a működéshez, az elég jó működéshez kapcsolódó készségekkel, ismérvekkel tisztába legyen, azokkal rendelkezzen. A jó közösség hatékony működése szempontjából alapvető:

- tagjai együtt tudjanak működni és dolgozni (együttműködési készség).
- a tiszta kommunikáció - a feladatokat és problémákat világosan átlátják és megbeszélik. a közösség tag-

jai közös ügyek (célok) érdekében össze tudnak fogni (összefogás készsége).

- mi-tudat, a közösségi érzés tudatának kialakulása.
 - együttes élmények szervezésére legyenek képesek, melyeket társas tevékenységek során jönnek létre.
 - elfogadják egymást és kölcsönös bizalommal vannak egymás iránt.
 - tudnak örülni egymás sikerének, illetve át tudják érezni egymás problémáit, kudarcait.
 - a közösség tagjai nyitottak egymás felé.
 - a kialakult szokásokat, szabályokat az egyének ismerik és be is tartják, valamint képesek új szokások kialakítására, fenntartására
 - biztosítja tagjai számára az egészséges versengés lehetőségét, mások érdekeinek tiszteletben tartásával.
 - a közösség képes a differenciálódásra, azaz közösségi szerepek, státuszok jönnek létre melyekre a tagok önként vagy demokratikus választás során jelentkeznek
 - lesznek vezető egyének, akikre hallgatnak, akiket követnek a tagok, akik össze tudják fogni a csoportot.
 - a tagok felelősséget vállalnak egymásért, együtt éreznek és segítik egymást (szolidaritás és segítségnyújtás készsége).
 - a kialakult konfliktusok megszüntetésén közösen dolgoznak.
 - dinamikus társas egységek változása jellemzi őket, melyek kiinduló pontja az egyén, s ezt képes eljuttatni a közösség tagjai felé is nyílt kommunikációval
 - fogadja és megvitatja az egyéni ötleteket, újításokat, majd tagjai együtt döntenek a kezdeményezésekről.
 - rugalmasan képesek reagálni a közösséggel szembeni kihívásokra, változásokra
- Amennyiben a fentiek megvalósulnak, az elég jól mű-

ködő közösség betölti funkcióját s ezzel támogatja tagjai társadalmi működését.

1.3 A közösség funkciói

Roland L. Warren (1957) funkcionalista felfogásban közelíti a közösség felé. Szerinte, ha a közösség valóban létezik, akkor annak az azonos földrajzi elhelyezkedésben, amely a fizikai és lelki biztonságot otthonként nyújtja, az alábbi öt funkciónak kell megfelelnie:

1. A szocializáció, melyen keresztül a közösség bizonyos értékeket olt tagjaiba;
2. A gazdasági boldogulás funkciója – a közösség megélhetési lehetőséget biztosít tagjainak;
3. Társadalmi részvétel, teljesítve a társasági igény iránti általános igényt;
4. Társadalmi kontroll, megkövetelve a közösség értékeinek betartását;
5. Kölcsönös támogatás, mely folyamat segítségével a közösség tagjai megvalósítják azokat a feladatokat, amelyek túl nagyok, vagy túl sürgősek ahhoz, hogy egy egyedülálló személy kezelni tudja.

Warren szerint egy kisebb közösségtől egészen a nagyobb, akár települési közösségig ez az öt funkció fordul elő számtalan formában, hol formálisan, hol informálisan. De bármilyenek legyenek is a helyi sajátosságok, ezek a funkciók jelen vannak minden emberi csoportban is, melyet a szociológusok közösségnek hívnak. (ld. Human Behavior p. 176).

A tanulmány terjedelmi korlátai miatt nem térünk ki a fenti funkciók kifejtésére, holott nagyon fontos lenne, hiszen ezek a funkciók működés esetén betöltik a gondoskodást jellemző fő célkitűzéseket s a bevezetőben említett gondolatok itt nyernek még nagyobb értelmet. A közösség önmagában képes észrevétlenül megvalósítani tagjai társadalmiasulását, integritását. Ezért is nagyon fontos ezen professzionális munkaforma sajátosságainak, folyamatának

megvilágítása. A szerző ismeri a szakirodalomba megjelenő közösségi munka modelleket, azonban ezek kifejtésére, bemutatására nem vállalkozik. A területi korlát miatt sem és azért sem, mert egy általános beavatkozási modell bemutatásával, már közelebb kerülhetünk az egyéni hangsúlyú segítői tevékenység átférfalásához, s a közösségi alapú beavatkozások megszilárdításához.

1.4 Közösségi alapú szolgáltatásfejlesztés modellje:

A fentiek figyelembevételével a közösségi alapú beavatkozások során meg kell találnunk a közösséget, akit vagy az adott intézményrendszer jelöl ki a gondoskodást végző szakember számára, vagy a közösség kéri fel őt a közös gondolkodásra, gondoskodásra, együtt cselekvésre, de a segítő szakember önállóan is dönthet egy közösséggel történő közös munka mellett.

Fontos, hogy a közösségi beavatkozás és az erre épülő szolgáltatásfejlesztés egyben a közösség tagjaiból álló „aktív mag” kialakulását, létrehozását is jelenti (Hadnagy, 2023) mely alapját képezi a későbbi közösségi önállósodásnak, a közösség önálló cselekvésének s a társadalmi részvétel megvalósításának is.

A közösségi munka céljai között szerepel Charlie McConnell (1992) szerint a közösség erősítése, az élet minőségének javítása, és minden egyén és közösség számára egyenlő esély biztosítása ahhoz, hogy a társadalmi fejlődés előnyeiből részesedjenek.

A közösségek tagjai között azonban nem mindenki ismeri fel azokat a lehetőségeket, melyeket egy közösségfejlesztési folyamatban történő aktív részvétel, bekapcsolódás tud számára nyújtani. Ezt a szakember sem várhatja el, azonban folyamatosan törekszik arra, hogy a közösség tagjai tájékozódjanak a közös munka céljairól, eredményeiről, nehézségeiről, annak folyamatáról. Így minden tagnak lehetősége lenne valamilyen módon bekapcsolódni a közösségfejlesztésbe, azonban a bekapcsolódás mértéke, az aktivitás közösségenként eltérő. A siker egyik kulcsa, hogy

a közösségi szakember képes legyen bevonni olyan tagokat az aktív munkába, akik a közösség meghatározó, véleményformáló emberei, hiszen az ő szavuk és tetteik legitimizálják a fejlesztési folyamatot, a problémamegoldást. Ők lesznek azok, akik mozgatják, behívják, értesítik, szervezik a közösségüket, s akiknek köszönhetően a folyamat későbbi szakaszában a közösségfejlesztő szakember egyre inkább kivonulhat a közösség életéből. Akkor már ott tart a folyamat, hogy a közösség megtanulja a társadalmi részvételt gyakorolni, s az aktív magnak köszönhetően önállóan működtetni, aktivizálni saját közösségét. A gondoskodást végző szakember attitűdjét az „aktív jelenlét” jellemzi a beavatkozás folyamán, mely az aktív mag létrejöttével és annak megerősödésével változik. Folyamatosan kivonul a közösség mozgatásából s inkább facilitáló szerepet vesz fel. A jelenlétnek köszönhetően szerves részévé válik a közösségi munkának és magának a közösségnek. Ez egyrészt biztosítja a bizalom kiépítését is és azt is, hogy a közösségi igények megjelenésével olyan szolgáltatásokat indítson be a közösséggel együttműködve, melyek a közösség igényeire építenek. Így jönnek létre később a csoportok, a szabadidős formációk és az egyéni esetkezelések, a családmunka. A közösségi folyamat lehetővé teszi a folyamatos igényfelmérést és igények artikulációját, valamint az ezekre közösen kidolgozott megoldások, szolgáltatások beindítását. Ez a közösségi alapú szolgáltatásfejlesztés és gondoskodás.

A beavatkozás szempontjából fontos a közösségi szakember körültekintő előzetes tájékozódása, mellyel már el is indult a közösségi beavatkozás folyamata. A módszertan kidolgozása során nagyban támaszkodtunk a Vercseg (2004) közösségfejlesztési folyamatában megismert intervenciókra.

A közösségi alapú szolgáltatásfejlesztés általános folyamata:

1. Tájékozódás, megfigyelés

Ebben a lépésben előzetesen tájékozódunk kell a közösségről, annak sajátosságairól, összetételéről. A közösség életét meghatározó intézményrendszert meg

kell ismernünk s fontos lesz a mindennapi élet megfigyelése, hiszen ekkor feltárulkoznak azok a közösségi tagok is, akik később aktívabb szerepet vállalhatnak a közösségi beavatkozásba.

2. Interjú

Az interjú alatt a közösségfejlesztésben ismert módszert értjük, melyet a helyben élő közösség tagjával végezzük el, akit vagy ajánlás útján csatornázunk be az interjú folyamatába, vagy a mindennapi élet megfigyelése során az általunk véleményformálónak vélt személlyel folytatjuk le. Nagyon fontos a beavatkozás ezen szakaszában, hogy megtaláljuk a közösséget mozgató, a véleményüket hangoztató és a közösség által is elfogadott embereket, hiszen ők kezdik majd életre hívni az aktív magot. Az interjú során elhamarkodott lenne a „diagnózis”alkotás, de nagyon sok probléma fog a felszínre kerülni, melyek jó alapját képezik majd a közösséget szélesebben megszólító fórumnak. Az interjúk esetében akkor álljunk meg velük, ha már nagyon sok hasonló véleményt hallottunk. Nagyon fontos szempont, hogy ne húzzuk nagyon sokáig az interjú folyamatát – egy interjúnál sem, és összességében sem – hiszen a közösség között terjed a híre annak, hogy elindult egy közös gondolkodás, s mivel a következő lépésnél jutunk el a szélesebben értelmezett közösséghez, így az aktivitás elvesztése miatt sem érdemes nagyon elhúzni a feltárás folyamatát.

3. Fórum

A fórum egy kiemelt fontossággal bíró beavatkozás a közösségi munka szempontjából. Ide lehetőség szerint a közösség minden tagját meghívjuk s bármennyi közösségi tag jön el annak nagyon örülünk, hiszen velük együtt fogunk dolgozni a közös célokért, melyeket itt egyeztetünk. A megbeszélés fő fókusza az interjúk során az interjú alanyok által felvetett problémák és változtatni való dolgok, azonban az is nagyon fontos, hogy a közösség pozitívumai, az élettér előnyei, az emberi gesztusok, melyek előre viszik a közösséget, szintén elhangozzanak, s arra reagálhassanak a fórumon résztvevők. Ez egy tematizált beszélgetés, me-

lyet a gondoskodást facilitáló szakember vezet. Legfontosabb célja, hogy a közösség tagjai kapcsolódni tudjanak a problémákhoz, a felvetett változtatásra szánt dolgokhoz és egymáshoz. Ez a fórumot vezető szakember feladata és felelőssége. Itt sem érdemes sok fórummal húzni az időt, egy-két találkozás után újabb lépés következik, melyben már nagyon aktív szerepet játszik a közösség azon része, akik kezdenek elköteleződni a közösségi problémamegoldás iránt. De itt még nincs probléma megoldás, még mindig a feltárásba és a diagnózis alkotásba van a közösség. Kvázi probléma definíció alkotás zajlik a közösség bevonásával. A fórum végén meg lehet kérni az ott lévő tagokat, hogy csatlakozzanak egy közös kérdőív megalkotásához, melyhez segítséget kapnak a közösségi beavatkozást segítő gondoskodáspolitikai szakembertől.

4. Ajtótól ajtóig kérdőív

A fórumon a tagok aktív szereplése mellett, az aktív mag kialakulásának ez a beavatkozás egy nagyon fontos eleme. A fórum utolsó harmadában a közösségi gondoskodást végző szakember felkéri a tagokat, hogy csatlakozzanak egy kérdőív megalkotásához, melyben segítséget kapnak a szakembertől. Itt a fórumon elhangzott problémákat kell egy rövid megszólítás és a közös probléma megoldásra való felhívó szöveg után felsorolni, amire majd a kitöltők jelezhetik egyetértésüket vagy elutasításukat. Azaz a kitöltők véleménye alapján láthatjuk, hogy a közösség – melyhez a kérdőívet az aktivizálódott, fórumra járó tagok viszik ki – mit gondolnak problémaként. Minél többen értenek egyet azzal az adott kérdőívben felsorolt problémával, annál inkább biztosak lehetünk abban, hogy az a legfontosabb problémája a közösségnek. Ez azt is jelenti, hogy ezeket a kérdőíveket el kell juttatni a közösség tagjaihoz, háztartásaiba, szerveződéseibe. Onnan ezt be kell gyűjteni, ki kell értékelni – mire jött a legtöbb egyetértés – és ezt majd a közösség elé kell tární egy újabb fórum során. Ebből a folyamatból is látszódik, hogy a közösség tagjai itt már aktivizálódnak. Bekapcsolódnak saját életük, életterük, környezetük megváltoztatásába,

jobbá tételébe, azaz kialakul az aktív mag, mely fő mozgató rugója lesz a közösségi alapú szolgáltatásfejlesztésnek. Ezek után jönnek a megoldásokat kereső fórumok.

5. Megoldásorientált fórumok

Az ajtótól ajtóig kérdőív eredményeit a közösség tagjai – akik részt vettek a megalkotásban, terjesztésben, visszavételben, elemzésben – tárják a közösség elé, amire szintén meg kell hívni minden közösségi tagot. A közösségi gondoskodást végző szakember feladata, hogy a megoldásorientált fórumon tematikus beszélgetés segítségével facilitálja a közösséget, és az aktív magot a megoldások keresésére.

Amikor eljutottunk a közösségi beavatkozás ezen szakaszába, a közösség a segítő aktív jelenléte mellett képessé válik használni a fórumok által felkínált bekapcsolódási és konstruktív diskurzus lehetőségét. Közösségi megoldásokat keresnek a felvetett problémákra.

Ekkor válik nagyon fontossá a közösség életét meghatározó intézmények, szolgáltatások bevonása ebbe a problémamegoldó folyamatba, melyekbe már az aktív mag tagjai is bekapcsolódnak. Tárgyalásokat kezdeményeznek, egyeztetéseken vesznek részt és folyamatosan keresik a közösségi megoldásokat. Változik a közösség tagjainak is a szerepe, hiszen egyre aktívabbak lesznek és intézik a saját közösségük életét. Változik a közösségi gondoskodást végző szakember feladata és szerepe is, hiszen egyre nagyobb teret tud adni a közösség tagjainak mind a fórumok vezetésében, mind pedig a konkrét probléma megoldásban is. Viszont az intézmények, döntéshozók bevonásában még nagyobb kompetenciával rendelkezik – kapcsolati hálójá kiterjedtebb - mint a közösség tagjai, így erre irányulnak az intervenciói is. Azonban nem csak ez a változás jellemzi a folyamatot, hanem az is, hogy a fórumoknak és a közös gondolkodásnak köszönhetően megjelenik a közösségi alapú szolgáltatásfejlesztés lehetősége. A beszélgetéseken nagyon sok igény fogalmazódik meg a tagok részéről, melyek más munkaformák megjelenését hívják életre. Megjelennek a

szabadidős foglalkozások lehetőségei hiszen a közösség megtapasztalja a közös együttlét és gondolkodás erejét. Létrejöhetnek klubok a hasonló érdeklődésű közösségi tagok között. Megjelennek az együtt töltött időnek és a bizalomnak köszönhetően az egyéni problémák, a családban, munkahelyen jellemző kihívások, melyek kiváló lehetőséget biztosítanak új szolgáltatások bevezetésére. Egyéni esetkezelés, csoportmunka, családok segítése. A közösségi alap és kiindulás a gondoskodás megvalósulásának azon biztosítója, mely a közösséget alkotó egyének igényeire szerveződik, azután, hogy megéli a közösséghez tartozást és a közös cselekvés, problémamegoldás erejét. Ez a közösségből kiinduló szolgáltatásfejlesztés és gondoskodás lényege.

Természetesen az általános folyamatnak nincs vége. Folyamatos fórumok segítségével zajlik a közösség tájékozódása a problémamegoldó folyamat eredményeiről, nehézségeiről, akadályairól, amire újra reagálhatnak.

6. Tájékoztató, értékelő, visszacsatoló fórumok

Az aktív mag nem szakadhat el a közösségtől. A rendszeres időközönként életre hívott tájékoztató, értékelő fórumokon a közösség folyamatosan tájékoztodik arról, hogy áll a közösségi problémamegoldás. A felelősség mindenkié. A részvétel is mindenki sajátos sága. Be lehet kapcsolódni, részt lehet venni, közös döntéseket lehet hozni, azaz a közösség tagjai megtanulják, képessé válnak a társadalom demokratikus folyamataiba való aktív bekapcsolódásra. Aktív, cselekvő módon képes saját közösségének a tagja lenni. Ezáltal megoldódnak a problémák, artikulálódnak az egyéni igények, melyre szakmai intervenciókkal válaszokat lehet adni, s új nehézségek, igények fókuszba állításával, új beavatkozásokba lehet kezdeni. De ez már a közösség által irányított beavatkozás lesz, s a közösség igényeire létrejövő szolgáltatás, mely akár lehet egy csoport is. Azonban, hogy mit értünk a csoport alatt, mint a professzionális segítség másik munkaformája, azt az alábbiakban tisztázzuk.

2. Csoportmunka, mint a gondoskodás-politikai professzió munkaformája

A fentiek figyelem vétele mellett láthatjuk, hogy a közösségi alapú szolgáltatásfejlesztés bemutatása alapján megjelenik a közösségben a kisebb társas szerveződésben folytatott munka igénye is. Vannak emberek, akik a közösségre jellemző működéstől eltérő intimitásra vágnak, s azt is felismerik, hogy gondolataikkal, kérdéseikkel, élethelyzetükben megjelenő kihívásokkal nincsenek egyedül. Várják, keresik a közösségi fórumokon kívül azokat a lehetőségeket, melyek lehetővé teszik a megosztást számukra és a közösségitől eltérő, személyes kihívásaikra adnak válaszokat, csoportos munkaforma keretein belül. A tanulmány további részében arra keressük a választ, hogy mit jelent a csoportmunka fogalma a gondoskodás-politikai professzionális intervenciók sorában. Módszertani ajánlást adunk a gondoskodás során létrehozott csoportok működtetésére Hadnagy (2001, 2004, 2017) tudományos közleményei alapján.

2.1 A csoport és a csoportmunka fogalma

A csoportmunka fogalmat nagyon sokszor használjuk a mindennapokban, de jelentős gondolkodók is foglalkoztak a fogalom tisztázásával. A Magyar Larousse lexikon (1991) az alábbiakat írja erről a terminusról:

- „Valamilyen feladatra egységbe tömörült, szervezett alakulat.”
- „Képen, szobron a művészi hatás érdekében személyek, tárgyak rendezett együttese (művészetben).”
- „A csoport tetszőleges számú, egymással közvetlen kapcsolatban álló személyekből áll, akiknek társulására jellemző a közös motívum vagy cél, amely létrehozza a csoportot, rendelkezik csoportnormákkal, a tagok különböző szerepeket és pozíciókat foglalnak el a társuláson belül, s kölcsönös érzelmi hálózat ala-

kul ki a résztvevők között. (pszichológia)”

Az utóbbi meghatározásból kiemeljük a „feladat”, a „rendezett együttes”, a „közös motívum vagy cél”, a „normák”, a „pozíciók”, a „szerepek és a kölcsönös érzelmi hálózat” fogalmakat, melyek fontosak lesznek az általunk használt csoportmunka fogalom kialakításához.

Mérei (1989) szerint csoporton összeverődött tömeget értünk, „mely nem intézményesen alakul ki, és csak fejlődése során intézményesedik”. Az „együtteségről, mint helyzeti erőforrásról” beszél. Ez igen tág fogalomnak bizonyul, ezért fontos a kiscsoport meghatározását is idéznünk: „olyan emberek együttese, amelyben a résztvevő egyének egymást közvetlenül érzékelik, s egymással folyamatosan vagy rendszeresen interakcióba lépnek”.

Foulkes (2000) szerint a terápiás csoport tagjai közösen teremtik meg azt a normát, amitől egyénileg valamennyien eltérnek. Felfogásában, a csoportra, mint mátrixra tekinthetünk, amely „az egyén mentális folyamatainak hálózatát, találkozásuk, kommunikációjuk és kölcsönhatásuk lélektani közegét” jelenti.

Ebből is látszik, hogy a csoportfogalom használata eltérő. Két részre bontható az az összefüggés, amelybe a csoportot helyezik. Az egyik megközelítés esetében, mint társadalmi formációt kezelik, hiszen mindennapjainkban is sok csoportnak vagyunk a tagjai (pl. tanulócsoporthoz, munkacsoport stb.). Másrészt, mint az emberi pszichikumot megmozgató, azzal foglalkozó szerveződési egységet tekintik. A csoport, mint társadalmi formáció kapcsolatot biztosít az egyén és a társadalom között, ugyanakkor az általa felkínált lehetőségekben az egyéni különbségek megmutatkozhatnak, a tagok sajátosságai más jelenlévők hatására változhatnak, azaz a lélektani munka helyszínéül is szolgálhat.

Arról, hogy hogyan működünk csoportban, sok információnk van, hiszen családban, munkahelyen, iskolában, klubokban csoportok részesei vagyunk. Ám az itt szerzett tapasztalatok nem állnak össze feltét-

lenül reflektált tudássá. A mesterségesen szervezett csoportok lehetőséget teremtenek tagjaik számára az önreflexió képességének megtanulására, aminek eredményeképpen visszatérve a saját életterükbe hatékonyabb működésre lesznek képesek.

A pszichológiai szakirodalom, ha csoportról beszél, akkor általában a kiscsoportot érti alatta, amely 5–15 fő közötti tagsággal rendelkezik. (Pataki 1980) A gondoskodáspolitikai professziót jellemző csoportmunka esetén is ezt a számot tekintjük mérvadónak, azaz jellemzően ezzel a létszámmal dolgozunk a csoportmunka során.

Schaffer és Galinsky (1989) a pszichológiai kiscsoportok sajátosságai alatt az alábbiakat emelik ki:

- „meghatározott létszám,
- kijelölt vezető, akinek az interakciók szervezésében elengedhetetlen szerepe van és tudja annak tartalmát is (célja van),
- kísérlet arra, hogy a tagok jelentős érzelmi élményhez jussanak, ami döntő lehet a változás, az új tanulás szempontjából.”

A fentieket figyelembe véve megállapíthatjuk, hogy a gondoskodáspolitikai professzionális munka során használt csoportmunka esetében a csoport egy speciális szerveződés, melyben meghatározott számú tag olyan cél elérésén dolgozik, melyek nagyon hasonlóak – de az egyéni élethelyzetek különbözőségéből adódóan –, mégis eltéréseket mutatnak. A csoport vezetője feladatokon keresztül, irányított interakciók szervezésével segíti a tagokat a feladatok elvégzésében s a tapasztalatok átgondolásában, hogy azokat később, a mindennapi életükbe beépítve hasznosítják. Természetesen rengeteg itt használt fogalom kifejtésre szorul annak érdekében, hogy pontosítani lehessen az általunk használt csoportfogalom minden részletét. Előbb azonban át kell tekintenünk a csoportmunkához kapcsolódó fogalmak, összetevők fejlődését, tartalmának változásait.

2.2 A csoportmunka kialakulása és fejlődése

A csoport elméleti megközelítéseinek első próbálkozásai a szociológia területén alakultak ki.

Le Bon (1913) arról beszélt, hogy „a tömegben az egyéntől eltérő viselkedés jelenik meg, ami a tömegeknek köszönhető. A tömegben megindul egy fertőzés, ami megváltoztatja az egyén viselkedését”.

McDougall (1920) bevezette a „csoport-egész” fogalmát. A tömeget szembe állította a szervezett kisebb csoporttal, amely hatékonyan tud cselekedni.

Freud tömeglélektani munkája 1921-ben jelent meg. Ebben a nagy társadalmi intézményekkel – katonaság, egyház – foglalkozott. Az érdekelte, hogy hogyan változik az egyén lelki működése csoporthelyzetben, hogyan válnak a belső lelki folyamatok közös csoportfolyamattá. Freud munkáiban nem merült fel a kiscsoport terápiás használhatósága.

Freud (1921 In: Sigmund Freud művei V. kötet 1995) szerint a „csoportba került egyéneknél sajátos lélektani folyamat megy végbe, ami bizonyos betegségek tünetképződésére emlékeztet, és az egyik legkezdetlegesebb én-elhárító mechanizmussal függ össze. A csoportba került egyénben az én visszatér egy alacsonyabb ontogenetikus fejlődési szintre. Ez az oka a csoporttag impulzivitásának, érzelmi telítettségének és a mágikus jellegnek.

A csoport létrejöttét nem a csoportlélek irányítja, hanem az egyénben végbemenő, hasonló felettes-én képződés”. Csoportképződés során érdeknivellálás és szelektálás folyik egyszerre. Ez biztosítja a csoport fennmaradását.

2.3 A csoportmunka nagy irányzatai és képviselői

A csoport a társadalmi létezés, közvetítés alaphelyzete, így könnyű a történeti gyökereket megtalálni. Ezért lehet a szókratészi csoportos, interaktív, önreflektív beszélgetés vagy akár a közös vallási gyakorlatok a keleti filozófiákban az egyik történeti gyökere

a csoportmunkának. A társadalmi nagycsoportok bizonyos jellemzői, sajátosságai a kiscsoportokra is érvényesek. Rudas is (1990) a történelem előtti korokba nyúlik vissza, és azt mondja, hogy „a törzsi rituális táncok vagy a középkori misztérium játéka is a pszichoterápiás csoportok őseinek tekinthetők”. A terápiás és segítő csoportok történetiségében van megegyezés, bizonyos sajátosságok megfigyelhetők:

- osztályos és klinikai alkalmazás,
- ezen belül pszichoterápiás és terápiás csoportok,
- terápia és személyiségfejlesztés (gyógyítás, egészségesekekkel foglalkozás),
- strukturáltság és folyamatra épülés,
- specifikus csoportelméletre épülés, a csoport mint forma, illetve technika alkalmazása,
- pszichodinamikus/analitikus és direktív/didaktikus/pszichoedukatív megközelítés,
- specifikus képzettség és a csoportvezetés szokványos szocializációja. (Szőnyi 2005)

Az első medikális pszichológiai terápiás csoportot a szakma 1905-re datálja. Joseph Hersey Pratt (Id. Rudas 1990) 15-20 fős, tüdőbetegekből álló csoporttal dolgozott, a légkörnek és az interakcióknak nagyon nagy szerepet tulajdonított.

Az első csoportoknál, amelyek azután a klinikai csoport-pszichoterápiához vezettek, igen erős volt a szociális indíttatása is. Pratt mellett már szociális munkás dolgozott. A szociális szférában azonban először a casework, az egyéni esetkezelés terjedt el, majd a 30-as évektől ott is megjelent a csoportmunka. A csoportmunkát főleg feladat köré szervezték, ahol nagy hangsúlyt és szerepet kapott a tagok autonómiája (Toseland–Rivas 1997a). Ennek a fejlődését azonban a szociális csoportok kialakulásánál mutatjuk be, pontosan azért, hogy külön is érzékelhessük a párhuzamosságokat és az eltéréseket.

Az is elemzendő a csoportmunka fejlődésében, hogy

Európában és Amerikában az eltérő társadalmi jelenségek miatt egészen más utat jártak be a szerzők is.

Európában az első világháború adott lökést a csoportforma használatának a szociális szakmában. Moreno (1959 Id. Zeintlinger 1991) beszélgetős csoportokat szervezett prostituáltaknak. Kezdetben Európában dolgozott, majd 1925-ben az USA-ba emigrált, és ott alkotta meg a csoportok vizsgálatára alkalmas szociometria módszerét. A pszichodráma módszerének kidolgozásával speciális terápiás módszert vezetett be a csoportmunkába, melynek lényege a lélek cselekvéssel való feltárása volt. 1932-ben ő használta először a „csoport-pszichoterápia” megnevezést, majd két év múlva megalakította az első pszichodráma színházat, ahol a közönséget bevonva alakítottak ki jeleneteket a „színészek”, s így dolgoztak fel témákat. Olyan fogalmakat vezet be, melyek később más irányzatoknak a meghatározói lesznek (pl. „találkozás (encounter)”, „szabad interakció”). A másik európai áramlat, amely meghatározója a csoportmunka történetének, a foulkes-i frankfurti iskola. Foulkes (2000) mátrix elmélete, amely az egészségességet hangsúlyozó alaklélektanra is alapoz, azt hangsúlyozza, hogy a csoport integrálja az egyéni viselkedéseket. „Az egyén a csoportban a csoport által változik.” Foulkes később módszerét „csoportanalízisnek” nevezte el. (5-8 fős kiscsoportokkal dolgozott éveken keresztül, ahol a tagok száma változott, ezt tekintik a pszichoterápiás célú csoportok alapmodelljének.)

Az európai fejlődésben kitüntetett szerepe van 1942–45 között az angliai London nortfieldi katonai kórházban megindult kezdeményezésnek. Ekkor már Foulkes itt tevékenykedett. Bionnal (1961) munkájuk során átszervezték a hierarchikus elveket képviselő katonai pszichiátriai részleget, és demokratikus, a pácienseket bevonó döntési mechanizmust alakítottak ki. Bion munkássága (alapfeltevés, csoport, munkacsoport) a szervezeti folyamatok önvizsgálata felé mozdult el, ami a Tawistock konferenciákon került továbbfejlesztésére.

Mivel nagy szükség volt a csapatszellemre a háború

miatt, szabad teret kaptak a kísérletre, ám Foulkes-ék nagy hibát követtek el, amikor a külső környezetet, azaz a katonai vezetőket nem vonták be a folyamatba, a szabad beszélgetésekbe, akik emiatt ellenük fordultak. A második kísérletben már ezt a hibát korrigálták. A kísérletek a Tavistock Klinikán (London) folytatódtak, az érdeklődés elmozdult a vezetőképesség, a megelőzés, a szervezeti működés elősegítése felé. Ezzel alapozták meg a szervezetfejlesztést. A northfieldi tapasztalatok segítséget jelenthetnek napjaink csoportmunkájának gyakorlatában is. Az igazi probléma az volt ebben a kísérletben, hogy egy hierarchizált rendszerben demokratikus döntéseken alapuló terápiás folyamatot vezettek be, ami a katonai vezetők számára nem volt meggyőző. Nem értették azt, hogy a csoport hogyan szolgálja majd a frontra visszakerült egyének parancs iránti tiszteletét és azok azonnali végrehajtását. A program kidolgozói nem tartották fontosnak, hogy bevonják a feljebbvalókat a terápiás folyamat megértésébe. Adódik a párhuzam, hogy a terepen dolgozó szociálpedagógusok is egy olyan munkaformát visznek be egy intézmény életébe a csoportmunkával, amiről általában kevesebb az ismerete és tapasztalata az ott dolgozóknak, hiszen kevésbé használt munkaforma. A csoport zártságával, titoktartásával misztikus hangulatot képes maga körül kialakítani, s ez a kívülről elbizonytalaníthatja, sőt a csoport „ellenségévé” is teheti. Ezért nagyon fontos ebből a történeti tényből levonni a következtetéseket, s hangsúlyt fektetni arra, hogy amikor csoporttal dolgozunk egy intézményben, vagy új szolgáltatásként csoportmunkát vezetünk be a munkahelyeken, akkor az ott dolgozókat is informálni kell a csoportok működési sajátosságairól, nem csak a tagokat. Ellenkező esetben a csoportmunkát ellehetetlenítheti a támogató környezet hiánya.

Közben a társadalomtudományokban is egyre fontosabbá vált a kiscsoportok sajátosságait leíró terület, így a 30-as években teret nyert és kialakult a szociálpszichológia.

Coyle (1930) a természetes-mesterséges, formális-informális csoportok leírásával gazdagította a csoport-

munka irodalmát, de valójában a 1960-as évek jelentik a csoportkutatások fénykorát. Felismerték, hogy a csoport hat az egyén értékrendszerére, viszonyulásaira, viselkedésére, ezért ezzel a kutatási terület kibővült. Newcomb, Sherif (Id. Aronson 1992) megfigyelései a csoportnormák alakulására vagy Asch, Sherif, Allport (Id. Forgach 1993) vizsgálatai, melyek arra irányultak, hogy az egyén megítélését hogyan befolyásolja a csoporthelyzet, nagyban elősegítették a csoportmunka-irodalom fejlődését.

Az első amerikai analitikusok egyike volt 1925-ben Trigant Burrow (Id. Szőnyi 2005), aki magánrendelések során szervezett csoportokat, és a terápiát csoportanalízisnek nevezte el. A spontaneitás, a közvetlenség, az „itt és most” interakciók, az érzések, a nonverbális jelzések megértése került a folyamat fókuszába.

Amerikában a csoport-pszichoterápia atyának mégis Samuel Slavson (1943) tekintik, aki 1934-ben indította be klinikai programját. Magatartászavarban szenvedő gyerekek számára hozta létre Activity Groupját, azaz a tevékenység csoportot. A hangsúly a cselekvésen, önkifejezésen és az elmondáson van. Ő vezette be a csoportdinamika fogalmát a nem terápiás csoportok vonatkozásában.

A northfieldi kísérlethez hasonlóan Amerikában is, Massachusettsben a szociálpszichológiai kiscsoportkísérleteknek köszönhetően létrejött a NTL, azaz a National Training Laboratories, ahol első éveiben Lewin (1975) is dolgozott. Kidolgoztak egy módszert, a T-csoportot, azaz a tréning csoportot az alábbi jellemzőkkel:

- „a tanulás eszköze, ahhoz, hogy bátorítsunk változást a társas rendszerben,
- új lehetőség, hogy megértsük az egyéni fejlődést és a csoportalakulást.”

Lewin a 40-es években kidolgozta mezőelméletét, amely szintén nagy hatással volt a csoportfelfogásra. Szerinte a csoport egy erőter, amelyben komplex viszonyrendszerről beszélhetünk, mely a csoporttagokra hat. „A társas mező nem téri jelenség, hanem

a másiktól érkező felszólítások, tiltások, üzenetek összessége.” A csoportdinamika mint önálló kutatási terület a 30-as években jött létre Amerikában Lewin nevével fémjelvezve. Ő hozta létre a csoportdinamikai kutatásokat szolgáló önálló intézményt, amelyet a következő feltételek támogattak. Az a felismerés, hogy a csoportdinamikának szerepe van a munkatevékenységek hatékonyságában, több munkaterületen is használható a társadalomban (terápia, oktatás, klubok, táborkok), valamint új kutatási módszerek jelentek meg a társadalomtudományok dinamikus fejlődése mellett.

Erős kölcsönhatás alakult ki az NTL és Rogers (1996) csoportfelfogása között, aki 1946-ban kezdett csoportokkal foglalkozni. Módszerét „encounternek”, találkozásnak nevezte el. Humanisztikus-egzisztencialista megközelítésével a bizalomteli, kohezív csoportlétkör, a visszacsatolást, a becsületes, őszinte konfrontációt vezeti be a csoportmunka történetébe.

Rogers (1983) a tanulás folyamata során azt a típusú tanulást tekintette a legfontosabbnak, amely belülről kezdeményezett, és felfedező jellegű. A személyközpontú megközelítés egy sajátos létezési mód. A tanulást serkentő attitűd összetevői nála a „kongruencia, feltétel nélküli pozitív elfogadás, és az empatikus megértés”.

Mára a rogersi csoportmunka fogalma kiszélesedett (Buda 1989), és mindenfajta csoportmódszer gyűjtőfogalmává vált, amely „klinikailag nem beteg emberek számára önismeret fokozást és személyiségfejlesztést tűzött ki célul”. Klein Sándor is (1996) elismerően ír a személyközpontú megközelítésről, s azt mondja, hogy ma az egyik legnépszerűbb pszichoterápiás-pszichológiai-pedagógiai irányzat. „Nem mentes bizonyos politikai naivitástól, de kellő kritikával fogadva, a lényegét átvéve megsokszorozhatja például a tanárképzést, vezetőképzést, pályaválasztást, s a nevelési tanácsadó szolgáltatását”. Ebből is látszik, hogy a pszichológiai csoportok fejlődése hat minden olyan szakmára, ahol a szakember a személyiségével dolgozik.

Wolpe és Lazarus (1966) a klienst, mint csoporttagot inkább pedagógiai fogalmakkal közelítette meg. Fontosnak gondolták a nevelést, és nem tekintették betegnek a tagokat. Fő céljuk volt a hiányos viselkedéselemek megtanítása a csoportban.

A módszernek három lényegi eleme van:

- „modellnyújtás (a terapeuta által, filmről, videóról vagy más csoporttag által),
- viselkedéses próba,
- társas megerősítés.”

Később Goldstein (1981) és Wilkinson (1982) ezt a hatásmechanizmust kiegészítették a kognitív tényezők fontosságával, vagyis azzal, hogy „a csoportban foglalkozni kell a személyek önreflexióival, problémáival”. Ezzel szintén egy fontos elem adódik a szociálpedagógiai csoportmunka felfogásához, hiszen a csoportban a tagok szükségleteinek megfelelő strukturált játékok bevitelével szociális tanulást indíthatunk be. Ennek segítségével a társadalmiasuláshoz szükséges viselkedési elemeket gyakorolhatják be a tagok. Ezt a gyakorlást nagyon fontos, hogy feldolgozás, azaz irányított beszélgetés kövesse, melyben a tagok egymásra hatása legalább annyira fontos, mint az elfogadó légkör megteremtése a jó beszélgetés vezetésével.

Mindezek kiváló alapját képezik annak a csoportmunka-felfogásnak, amely a gondoskodást megvalósító szakember munkaformájához is szükséges. A szociális szférában előforduló szociális csoportokban nem tekintjük betegnek a csoporttagokat, hanem bizonyos szociális készség tekintetében hiányt szenvedőknek. A környezet, amelyben élnek, korlátozottan képes arra, hogy a szocializáció során átadja azokat a viselkedésmintákat, melyek segítenék a szociális működőképességük optimális kihasználását. A csoport a sokaságából, dinamikai sajátosságaiból adódóan egy olyan adaptációs lehetőséget kínál a tagok számára, melyben kipróbálhatják önmagukat különböző hely-

zetekben, megnézhetik a másikat viselkedés közben, olyan szituációkban, melyekkel nekik is gondjaik vannak. Így a csoport vezetője és a tagok is modellként szolgálnak egymás számára. Megtörténik a viselkedéspróba, azaz a gyakorlat során kipróbálhatják önmagukat az egyének, s a szituációk, gyakorlatok, játékok után következő élménymegosztásban arra is van lehetőségük, hogy azt kognitív szinten is feldolgozzák, és egymásnak visszajelezzenek. Mindezek hatására vagy megerősítésre talál a viselkedés, vagy gyengül.

Ez hasonlóságot mutat a már említett Slavson (1943) „Tevékenységi Csoportterápiájával”, ahol a szakember adaptációs problémákkal küzdő gyerekekkel foglalkozott klubszerű találkozások keretén belül. A csoportot a megértő és elfogadó légkör jellemezte, művészeti és barkács tevékenységek segítették a feszültségek levezetését. A csoporton belül zajló konkrét tevékenységek említése új összetevő a történeti elemzésben, s hozzájárul ahhoz, hogy a gondoskodáspolitikában is használt szociális csoportok sajátosságairól, annak tartalmáról átfogó képet alkothassunk. A pszichológiai csoport és csoportmunka után nézzük meg a szociális szakma hogyan kezdte használni a csoportmunka fogalmat s hogyan árnyalja a képet a szociális szakma számára.

2.4 A szociális csoportok megjelenése a csoportmunka történetében

A szociális munkában használatos csoportmunka elnevezések (szociális csoportmunka, csoportterápia, szociális munka csoportokkal) kevéssé leírt folyamatok. A közös gyökerek, a hasonlóságok és az eltérések a szociális szakma és a pszichológiában használt csoportmunka-fogalma között már egy világosabb képet mutatnak abban a tekintetben, hogy jobban tudjuk a terápiás csoportoktól elkülöníteni ezeket. Nem gondolhatjuk, hogy egy teljesen más megközelítésű csoportmunka fogalmat találunk majd itt a pszichológiai csoportokhoz képest, hiszen a közös gyökerek a pszichológiai csoportokhoz vezetnek vissza, illetve azok hatásai érződnek.

A terápiás csoportoknál említett J. H. Pratt a betegivel való foglalkozás során szociális szakembereket is alkalmazott, sőt a terápiás csoportokon ezek a szakemberek is jelen voltak, s bár nem volt specifikus csoportvégzettségük, de mondhatjuk, hogy az első szakemberek voltak, akik szociális csoportmunkát végeztek. Ennek ellenére az európai (1877 London, Arnold Toynbee, Toynbee Hall settlement ház), az amerikai (1889 Jane Addams, Chicago, Hull House) és magyarországi (1912 settlement mozgalom Újpesti Főiskolai Szociális Telep, Hirschler Rezső vezetésével) szociális csoportmunka kialakulása is a szegénygondozáshoz, a settlement mozgalomhoz köthető. A settlement házakban tevékenykedő – főleg szociológiát hallgató – egyetemisták egyrészt különböző fontos információkkal látták el a csoport tagjait, másrészt segítették a társadalmi életben való részvételhez szükséges készségek kialakítását, vagy a meglévők korrekcióját. Fontos volt a szolgáltatások között a szabadidős programok szervezése is, azonban különbséget kell tennünk a szabadidős foglalkozások, szerveződések és a lélektani munkával leírható csoportok és az ott zajló csoportmunka között is.

A szociális munka csoportos munkaformájának kialakulását legjobban a tevékenység elnevezésére adott fogalmak értelmezésén keresztül lehet tisztázni, melynek során Szilvási (1997) tanulmányára támaszkodunk, ám az abban szereplő meghatározásokat kritikai beállítódással fogjuk interpretálni.

A csoportmunka fogalmi használata során a szociális munkában először szociális csoportmunkának nevezték el a csoporttal végzett tevékenységet. Ennek a lényegét úgy határozták meg, hogy a probléma köré szerveződött a csoport, s az egyén másodlagos volt. A csoporttevékenység a problémamegoldásra fókuszált, melynek az alapját a problémamegoldó modell alkotta. Ez a típusú csoportmunka-megközelítés jelen van a gondoskodáspolitikai csoportfelfogásban is, hiszen a tagok jellemzőiből összeállított szükségletcentrikus programterv középpontjában itt is a tagokra jellemző probléma áll. Ám különbségként elmondható, hogy a problémát szükségletté fordítjuk, és a problémameg-

oldó folyamat szakaszainak megfelelően, azt a tagok igényeit, tempóját, sajátosságait figyelembe véve dolgozzuk át.

Ahogy a pszichológiai csoportok megerősödtek Európában és az USA-ban, egyre jobban fejtették ki hatásukat a társszakmákra. Ennek ékes bizonyítéka az, hogy a szociális munkában használt csoportmunka második elnevezése csoportterápia volt. Ez már a nevében is sejteti azt a hasonlóságot, amelyet a terápiás csoportoknál említettünk, ám a probléma az, hogy a szociális szakember kompetenciájába a terápia nem tartozott bele. Nem jellemzi a szociális beavatkozásokat az orvosi megközelítésben használatos hármasság sem, nevezetesen a „vizsgálat, diagnózis, terápia” (Yalom 1995), így természetes, hogy ezt az elnevezést óriási támadás érte a pszichológia oldaláról. A csoportterápia megnevezés azt is magában foglalja, hogy minden tagnak önálló célja van a csoportban, és az egyénnel szemben a csoport vezetője is megfogalmaz célokat. Azaz a csoportterápia „az egyént középpontba állító folyamat csoportos közegben” (Yalom 1995). Ahhoz, hogy a segítő szakmákat el tudjuk különíteni a gyógyítástól, s ezzel kijelöljük a kompetenciahatárokat, elengedhetetlenül fontos, hogy a munkaformák megnevezésében is legyenek szemmel látható különbségek. A csoportterápia kifejezés használata ezt a feltételt nem elégíti ki, sőt összemossa azokat a történeti tényeket, melyeket az előzőekben bemutatunk, s amiből egyértelműen látszik a pszichológiai hatás és a gyógyító cél, ám meg kell tudnunk mondani a lényegi különbségeket. Így lehet az, hogy egy újabb, jelen állapotban is használt csoport megnevezés jelenik meg a szociális munkában, amit a „szociális munka, csoporttal” kifejezés ír le. Azt gondolnánk, ezzel a megnevezéssel a szociális munka megtalálta a magának megfelelő csoportmunka-elnevezést. Azonban, ha szemügyre vesszük azokat a kritériumokat, amelyek ennek a meghatározásnak a sajátosságaiul szolgálnak, láthatjuk, hogy nem világos az elhatárolódás a pszichológiai alapú csoporttól.

1. kritérium: a csoport vezetője foglalkozik azzal, hogy kik vannak jelen a csoportban. Bármennyire is szeretné a szakma elhatárolni magát ezzel a kritériummal más csoportoktól, ez ezzel nem lehetséges. Szőnyi (1984) világosan leírja, hogy „a terápiás csoportoknál elkerülhetetlen az egyén feltárulkozása a csoport előtt, ám arra érdemes a tagoknak felhívni a figyelmét, hogy a csoporton kívüli társas érintkezés során nem feltétlenül kell egymás felé fordulniuk, mert az akadályozhatja a terápiás folyamatot”.

2. kritérium: a csoport vezetőjének aktívan kell értenie és értelmeznie a csoportdinamikai jelenségeket.

A pszichológiai csoportok fejlődésénél bemutattuk Lewin (1975) csoportfolyamatok iránt mutatott érdeklődését, amivel a csoport hatása felé irányította a kor csoportokkal foglalkozó gondolkodóit. Ennek értelmezése minden – a csoporttal kapcsolatba kerülő – szakembernek feladata, hiszen enélkül nem lehet megérteni a csoportban zajló folyamatokat. Így ez nem csak a szociális csoportok sajátossága.

3. kritérium: a csoportvezető megfelelő attitűdkészlete.

Ami azt jelenti, hogy a csoport vezetője segíti a csoporttagokat abban, hogy minél magasabb szintű autonómiát érjenek el. Ezt úgy teszi, hogy jellemző rá a fokozatos visszavonulás a csoport fejlődése során, s egyre inkább a tagok irányítják a csoportfolyamatot, aktívan részt vesznek a feladatok adásában és a folyamat irányának kijelölésében.

Ez az utóbbi kritérium alkalmas arra, hogy a szociális csoportokat elkülönítse a pszichológiai csoportoktól. A szociális csoport működésénél fogva képes arra, hogy az egyén szembe nézzen az önálló döntéssel – ráadásul következmények nélkül –, megtapasztalja önreflexiójának lehetőségét, s ebben a folyamatban a csoport vezetőjének tudnia kell a csoport indulására jellemző irányító funkcióból háttérbe vonulni. Schwartz (1971) ezt úgy fogalmazta meg, hogy „a csoport az olyan, mint egy baleset a csoporttag életében”, hiszen az egyén élettörténetei már régen foly-

tak a csoport előtt, s a csoport vége után is jellemzően meglesznek. Így a vezetőnek oda kell figyelnie a szerepére.

4. kritérium: a csoport vezetőjének megélhetővé kell tudni tenni a csoport végét.

A csoport lezárása, illetve a csoportfolyamat vége egy nagyon fontos momentum a csoport és a tagok életében. Ekkor történik a reflektálás az elvégzett munkára, illetve ebben a folyamatban lehet felkészülni a leválásra a csoportról. Pontosán a csoport hatásaiból adódóan ez minden csoportra igaz, így ez a kritérium sem lesz alkalmas arra, hogy elkülönítsük a csoporttal végzett szociális munkát más, csoporttal végzett tevékenységtől.

A fentiekből nagyon jól látszik, hogy a társszakmák közül a szociális munka is mennyire nehéz helyzetben van, amikor az egyik nagyon fontos munkaformáját, a csoportmunkát próbálja elkülöníteni más csoportoktól.

A csoportokkal való munkának a differenciálódása a szociális munkán belül a 30-as években kezdődik el, s ebben nagy szerepe volt Coyle-nak. (1930) Fiatalokkal, felnőttekkel egyaránt dolgozott, s közben arra is hangsúlyt fektetett, hogy hivatalosan is elismertté váljon a csoportmunka mint munkaforma a szociális munkán belül, hiszen addig az egyéni esetkezelés jellemezte a szociális segítségnyújtást. Az egyik írásában olvashatjuk (Coyle 1948), hogy mekkora előre lépésnek tekintette azt a momentumot, amikor az Amerikai Csoportmunkások Szövetsége kiadott egy állásfoglalást, miszerint „a csoportmunkás feladata, hogy csoportos interakciók szervezésével, programtevékenység révén előmozdítsa a tagok fejlődését és a célok megvalósítását”.

A fenti meghatározásból egy fogalom tisztázásra szorul. A csoportmunkás feladatai közé tartozik a „csoportos interakciók” szervezése, hiszen Moreno (1959) és Lewin (1975) óta tudjuk, mi történik a csoportban, és hogyan alakulnak a tagok között a csoportfolyama-

tok beszélgetéseken keresztül. A „csoporttagok fejlődését és a célok elérését” is el tudjuk helyezni, hiszen már az első csoportterápiás ülésnél Pratt (Id. Rudas 1990) leírta, hogy azok, akik részt vettek a csoportos beszélgetéseken, jobban fejlődtek és gyógyultak a tudósbetegek között, mint akik nem. Azonban annak meghatározásával, hogy a szociális csoporttal dolgozó szakember „programtevékenység” alatt mit érthet, adós maradt a szakirodalom. Láthattuk a terápiás csoportoknál (Slavson [1943] „Tevékenységi csoportterápiája”), hogy mit tartanak fontosnak a csoporttevékenység során. A programtevékenység leírása és tartalma megmutatja, hogy a gondoskodáspolitikai szakmai tevékenység során mit jelent a csoportmunka. Mindezek után nézzük meg, mit mond a szociális munkában használt csoportmunkáról egy másik szerzőpáros, Toseland–Rivas (1997b). Szerintük ez a tevékenység „emberek kis csoportjával végzett, célorientált munka, mely szocioemocionális igényeket elégít ki, és feladatok végrehajtása érdekében történik”. Számunkra a szocioemocionális igények lesznek a fontosak, hiszen ebből látszik, hogy a csoportmunka során nem terápia történik, ám foglalkozni kell azzal, ahogyan az egyén megéli a helyzetét, problémáját, és azzal a környezettel is, amiben él. A társas helyzet az összetartozással kötődéseket alakíthat ki a tagokban. Az együttesség elfogadó légkörében a tagokat érintő kérdésekről feladatokon keresztül lehet beszélgetni, ezzel szociális tanulás alakul ki.

2.5 Csoportmunka a gondoskodáspolitikai professzionális tevékenységrendszerében

Az eddigi elméletek ismertetéséből kiderült, hogy sokféle csoportfelfogás van, és például klinikai alkalmazású csoportokról, terápiás csoportokról, személyiségfejlesztő csoportokról stb. beszélhetünk. A mi felfogásunk szerint működtetett csoport nem terápiás, hiszen normál személyiségfejlődésű egyénekkel dolgozik. Nem klinikai csoport, hiszen a gondoskodáspolitikai beavatkozási szinterei között megtalálható az

iskola, a kollégium, a családsegítő, a gyermekjóléti szolgálat és a gyermekvédelmi szakellátás intézményei is, így a gyermekotthonok, a lakásotthonok épp úgy, mint az idősgondozáshoz kapcsolódó intézményrendszer vagy a hajléktalanellátás is. A csoport meghatározások közül a szociális csoport definíciója áll a legközelebb a gondoskodáspolitikát jellemző csoportmunka felfogáshoz kiegészítve a nevelésorientáció fogalmával.

A nevelési orientációt tágan értelmezzük, s Mihály Ottó (1998) alapján az alábbiakat emeljük ki:

Nevelési cél és így csoportcél is a következő:

- „emberi erőforrás újratermelése”
- „munkaerő termelés”
- „növekedés, fejlődés” folyamata
- „általános képzés”
- „egyéni potenciál” realizálódása
- „a társadalmi igényeknek való megfelelés”.

Felfogásunk szerint a gondoskodáspolitikát által megvalósított csoportmunka meghatározás a következőképpen hangzik:

Olyan probléma- és szükségletcentrikus, nevelésorientált, céltudatosan vezetett szerveződés, mely során a csoportvezető programtevékenységeken keresztül, a csoportdinamikai elemeket ismerve és értve, megfelelő attitűdkészlettel segíti a tagokat a célok elérésében és a szükségletek kielégítésében. Ezzel a tevékenységgel a csoport szocioemocionális területen támogatja tagjait. A következőkben áttekintjük a meghatározás tartalmi elemeit.

a, Probléma- és szükségletcentrikusság

Fontos kiindulási pontja egy csoport létrejöttének az, hogy milyen probléma, szükséglet köré szerveződik. A különböző hátrányokkal, kihívásokkal küzdő gon-

doskodásban résztvevők eltérő szükségletek kielégítését preferálják, hiszen az adott problémát, amely jellemzi élethelyzetüket, különbözőképpen élik meg. A szükségletkielégítés akadályoztatásából származó problémák gyökereinek a megtalálása és az erre való érzékenység lesz a kiindulópontja annak, hogy mire hozunk létre csoportot. Tovább szélesítve a fogalmunkat ez azt is jelenti, hogy a kliensek figyelmét és érdeklődését rá kell irányítani azokra az igényekre (társas, szociális, emocionális), amelyek kielégítlensége a diszfunkcionális viselkedést és a probléma megjelenését okozta. Ezáltal motiválttá lehet tenni őket arra, hogy aktívan bekapcsolódjanak a probléma köré szervezett közös témákba, csoportos játékokba, megbeszélésekbe.

b, Céltudatosság

A probléma és a szükségletek felismerése után szükség van egy olyan elemzői tevékenységre, mely által a csoportvezető az érzékelt hiányt, szükségletet (problémát) képes lebontani ismereti és készségbéli hiányosságokra, s az ezt kompenzáló szakmai programot képes céltudatosan felépíteni úgy, hogy az a csoporttagok fejlődését szolgálja. Fontos, hogy a csoport kimeneti céljait részcélokra tudja lebontani, s minden tevékenységet, melyet a csoporttal együtt végez, képes alárendelni a tagok szükségleteinek, igényeinek a tagok által kívánt és megfogalmazott változás érdekében.

c, Csoportdinamika

A Toseland–Rivas (1997b) szerzőpáros segítségével az alábbiakat mondhatjuk:

A csoportot, mint társadalmi rendszert felfoghatjuk úgy, mint emberek társulását és azok interakcióit. Az interakciókat nevezhetjük a csoport folyamatának, amelynek segítségével nyomon követhetjük a történéseket. A csoportfolyamat által indukált erőket – melyek hatással vannak a csoport tagjaira – nevez-

zük csoportdinamikának. A csoportvezető számára elengedhetetlenül szükséges tudás a dinamikai összetevők ismerete, a jelenségek felismerése, adott esetben a csoport számára is érthető visszatükrözése.

A csoportdinamikai összetevők ismeretével választ kapunk arra, milyen csoportjelenségekre kell odafigyelnünk, s azoknak milyen jellemzőik vannak.

A csoportdinamika főbb területei:

1. a csoporton belül kialakult kommunikációs és interakciós minták;
2. a csoportok vonzereje tagjai számára;
3. a csoportban kialakuló szociális kontroll;
4. a csoportban kifejlődő kultúra;
5. a szerepek.

1. A csoporton belül kialakult kommunikációs és interakciós minták

Fontosnak tartjuk egy, az interakciós mintákkal kapcsolatos alapjelenség bemutatását. Induló csoportokra jellemző az, hogy az interakciók középpontjába maga a csoportvezető áll. Ez azt jelenti, hogy a csoporttagok azt gondolják, hogy a csoport vezetőjének kell beszélnie, az ő jóváhagyása szükséges bizonyos csoporttörténések bekövetkezéséhez stb. A csoport vezetőjének fontos felismernie azt, hogy a csoportinterakciók középpontjába kerülés nem szolgálja a csoport önállósulási törekvéseit, sőt függő helyzetben tartja a tagokat. Ennek a jelenségnek a felismerése segítheti a vezetőt abban, hogy a vezetőcentrikus interakciós mintázatot segítse átalakulni tagcentrikus mintázattá. Ennek kiváló eszközei lehetnek:

- tekintetelvével,
- interakciócserére irányuló instrukció,
- csoportbontás bizonyos tevékenységekhez.

A csoport fejlődésének szintje a rá jellemző kommunikációs mintázatról megállapítható, hiszen az önsegítés és az egymástól való indirekt tanulás jelensége együtt jár a tagcentrikus interakciós mintákkal, amikor is a tagok egymásra támaszkodva, egymás érveit meghallgatva dolgoznak.

2. A csoportok vonzereje tagjai számára

A csoport vonzerejét, vagy a csoportkohéziót úgy határozhatjuk meg, hogy az a tagokat a csoporthoz kötő és megtartó erők összessége (Festinger 1950). Cartwright (1968) szerint négy egymással összefüggő változó rendszer határozza meg a tagok vonzódását a csoporthoz, melyek a következők:

- a. vágy az emberi kapcsolatokra, elismerésre és biztonságra,
- b. magában a csoportban rejlő lehetőségek, ösztönzők felismerése,
- c. a tagok szubjektív elvárásai a csoport előnyös vagy hátrányos hatásait illetően,
- d. a csoport összehasonlítása más csoporttapasztalatokkal.

A csoportkohézió minősége nagyban befolyásolja a csoport munkáját, és az eltérő motivációk, amelyek a csoporttagokat a csoporthoz kötik, szintén meghatározzák a munka minőségét.

A magas fokú kohézió eléréséhez fontos:

- a tagok közötti sok interakció,
- célok sikeres elérése,
- a tagok szükségleteinek kielégítése,
- a tagok elvárásainak teljesítése,
- versengéstől mentes kapcsolatok a csoporton belül,
- döntéshozásba való bekapcsolódás és részvétel biztosítása,

□ a tagok relatív presztízsének és relatív státuszának fokozása.

3. Szociális kontroll

A szociális kontroll fogalmán olyan jelenségeket értünk, melyek révén a csoport eléri a megfelelő működéshez szükséges mértékű engedelmeskedést és konformitást. Nagyon vigyáznunk kell a fogalom értelmezésére, és figyelniünk kell a csoportvezető megfelelő attitűdkészleténél említett változásra. A feltárulkozásra serkentő légkör kialakítását célzó csoportvezetői intervencióknak érdemes alárendelni az engedelmeskedést és konformitást célzó direkt, illetve indirekt beavatkozásokat, hiszen a csoporttagok autonómiája és a kvalitásaik felszínre hozása elsődleges cél.

A szociális kontroll számos, egymással kölcsönhatásban lévő tényező által generált erőből származik, beleértve a csoportban kialakuló normákat és az egyéni csoporttagok szerepeit és státuszait. A szociális kontroll mértéke csoportonként változik. Az erős kontroll alatt álló csoportban a tagoknak le kell mondaniuk szabadságuk és egyéniségük egy részéről. A szociális kontroll kialakulásának közvetítője lehet maga a vezető és a csoporttag is, a tagok által történő kontrollközvetítés az elvárások interiorizációját sejtetik, ami egy magasabb csoportfejlődési fázisról árulkodik.

4. Csoportkultúra

A csoportkultúra a csoporttagokra jellemző értékítéletek, nézetek, szokások és hagyományok együttese (Olmtead 1959). A csoportkultúra a csoport fejlődésével párhuzamosan, lassan alakul ki. A tagok egyéni nézeteiket, értékítéleteiket viszik be a csoportba, melyek háttérükből, etnikai, kulturális és faji sajátosságaikból származnak. Ezek az értékek a csoportbéli kommunikáción és interakción keresztül jutnak érvényre. Mindezeket figyelembe véve látszik a csoportokban rejlő óriási lehetőség, hiszen a különböző

problémával küzdő tehetségek egy cél érdekében történő tevékenykedése rengeteg indirekt tanulási lehetőséget rejt magában, tapasztalatokon és eszmecserén keresztül a csoportvezető segítségével, facilitálásával.

Ha a csoportvezető elő akarja segíteni a csoporttagok kritikai érzékének fejlődését a saját maguk által létrehozott csoportkultúrával szemben, képessé kell tenni a tagokat a következőkre:

- hogyan megvizsgálják a saját maguk által a csoportba hozott értékítéleteket, és összehasonlítsák őket a többiekével, vagy más csoportban tapasztaltakkal;
- ismerjék fel a csoport környezetét jelentő intézmény, lakóközösség és társadalom értékeit;
- szabaduljanak meg sztereotípiáiktól, melyek gátolják őket a többi csoporttaggal való interakciókban;
- elégítsék ki saját szocioemocionális szükségleteiket éppúgy, mint azokat a szükségleteket, melyek egyéni céljaik és csoportcélok eléréséhez kötődnek.

5. Szerepek

A szakirodalmakban nincs teljes egyetértés a szerep fogalmának meghatározásában. Rudas így ír a szerepekről: „Praktikusan háromféle megközelítést említhetünk. Az egyik: szerep az elvárt viselkedések összessége. A másik: az érzékelt viselkedések együttese. A harmadik: az eljátszott viselkedésmódok. E háromféle – ténylegesen tapasztalható – szerep között eltérések lehetnek, ami kiindulópontja a további viselkedésváltozásnak, vagyis a csoportdinamika egyik összetevőjének.” (Rudas, 1999. p. 55.)

A szerző ismeri a Lawrence Schulman (1979) alapján megfogalmazott speciális társas szerepeket, azonban ebben a tanulmányban inkább egy általános szerepfeelosztást mutat be, mely talán rendszerben képes megmutatni a csoportmunka során megjelenő szerepek differenciáltságát. Ez a szerepkategorizálás meg lehetőségen átfogó jellegű, a lenitekben bemutatotto-

kat Rudas (1999) alapján tesszük meg. (Mladanecz, 1984. Id. Rudas 1999.)

A szereplistában megkülönböztetett típusok:

Önirányultságú szerepek

Főképpen az egyes csoporttagok személyes feszültségének oldása során jelentkezik ez a viselkedésegység. Olyan feszültségről van szó, amely a csoportbéli identitással, a csoportcélokkal, az egyéni befolyással, a személy elfogadásával, illetve az ezekkel összefüggő bizonytalanságérzéssel kapcsolódik össze. Tulajdonképpen az egyén ezen feszültségeit csökkenti a szerepviselkedéssel.

Függőség

Alávetés a vezetőnek vagy más csoporttagnak, illetve erre utaló viselkedés (verbálisan is).

Ellenszegülés

Függetlenedés a vezetőtől vagy más csoporttagtól, illetve erre utaló viselkedés (kritika, szembeszállás stb.).

Rivalizálás

Versenyzés konkrét témában a vezetővel vagy más csoporttaggal (gyakori szereplés, ötletek és javaslatok elővezetése, saját tudásának hangsúlyozása stb.).

Kitérés

A tevékenység olyan irányba terelése, amely éppen nem foglalkoztatja a csoportot („túlbeszélés”, anekdotázás, humorizálás, távoli események behozatala stb.).

Párképzés

Szövetséges(ek) keresésére irányuló viselkedés (külön megbeszélések, összesűgások, összekacsintások, figyelemterelések stb.).

Kilépés

Háttérbe húzódás, passzivitás (minimális részvétel,

visszahúzódnás, saját gondolatokra és fantáziákra összpontosítás stb.).

Feladatra irányuló szerepek

Főleg a feladat- és problémamegoldásra szervezett csoportokban beszélhetünk olyan szerepekről, amelyek ezeknek a feladatoknak, problémáknak a megoldását segítik.

- Kezdeményezés

Elindítás, a holtpontra való átsegítés (célmeghatározás, a feladat azonosítása, a munkamód kialakítása stb.).

- Információkérés

Tények, adatok, információk gyűjtése, kiváltása a csoporttagokból.

- Információadás

Tények, adatok, információk közlése a csoporttal (vélemény, javaslat, ötletadás stb.).

- Kritikai tisztázás

A helyzet és az elképzelések világossá tétele és ellenőrzése (javaslatok kategorizálása, homályok elosztása, ellentmondások feltárása, alternatívák megfogalmazása stb.).

- Összegzés

A felmerült javaslatok, megoldásmódok, ötletek összehangolása és döntésre előkészítése (összevonások, lényegkiemelések, összpontosítások, döntési javaslatok stb.).

Csoportfenntartó szerepek

Ezek a szerepviselkedések a csoport fenntartására, működésének zavartalanságára, a széthúzó erők elensúlyozására irányulnak az adott feladat megoldásához szükséges jó légkör megteremtése érdekében.

Összhangteremtés

Az eltérő vagy ellentétes nézetek összehangolása, a sarkított vélemények közelítése, a különféle szempontok egyeztetése.

Bátorítás

Meleg, erősítő viselkedés (odafordulás, megerősítés, elfogadás jelzése nem verbális eszközökkel is stb.).

Kompromisszumkeresés

Rugalmas, engedékeny viselkedés annak érdekében, hogy a másik fél ne vesztesen hagyja el a terepet (engedmények tétele, saját tévedés elismerése, korábbi álláspont módosítása stb.).

Kognitív serkentés

Elakadások, konfliktusok esetében a megelőző folyamat elemzése, az akadályok természetének megfogalmazása, okkeresés a tevékenység tovább lendítése érdekében.

Feszültségoldás

Feszült helyzetben közvetítés, hangulatjavítás, konfliktusenyhítés.

Csoportvezetői attitűdkészlet

Azoknak a viselkedésmódoknak az együttese, amelyek segítségével a csoport vezetője önreflexióra, a sajátos szociokulturális helyzetből adódó akadályokkal való szembenézésre és azok adaptív megoldására képes ösztönözni a tagjait. A folyamat közben kommunikációjával és jelenlétével referenciaként is szolgál.

A csoport életének kezdeti szakaszában a csoport vezetője sajátos szerepet tölt be. Ez a szerep nagyon hasonlít az apa/anya vagy az osztályfőnöki szerephez, ám az idő múlásával és a csoport fejlődésével párhuzamosan a csoport vezetőjének egyre kisebb a szerepe a csoport életében. Folyamatosan próbálja

„kidolgozni” magát a csoportból. Ezzel is segíti a demokratikus folyamatok megélését, az autonómia fejlődését, a vegyes kortárskapcsolatokban rejlő egyenrangú partneri viszonyok megtapasztalását.

Nevelési orientáltság

Pedagógiai módszerek és eszközök használatát jelenti annak érdekében, hogy a csoporttagokat jellemző egyéni potenciálok felszínre kerülését a leghatékonyabban tudja segíteni a csoport. A csoporttagra mint partnerre tekintünk, aki képes megoldani a saját problémáit, képes megválaszolni saját kérdéseit, ám a problémamegoldó és válaszokat kereső folyamatba betekintést enged a csoport által a vezetőnek és a csoportnak. Ezt a lehetőséget „használja” ki a csoportvezető, s adekvát eszközökkel támogatja a tagokat és a csoport egészét a válaszok megtalálásában.

A nevelési folyamatban az általunk használt csoportfogalom esetében az „eszközben” rejlő információra és a befogadó közötti kapcsolatra helyeződik a hangsúly. A gyermek, a felnőtt mint csoporttag a csoportélmény során a helyzet megtapasztalásával rendezheti át vagy újra eddigi tudását, tapasztalatait pl. családról, munkavállalásról, pénzbeosztásról, értékekről, párkapcsolatról.

Programtevékenység

Céltudatosan összeállított játékok, gyakorlatok, szituációk, témák tematikus rendbe és sorrendbe szedett egysége, mely révén a csoport fókuszba hozza a problémákat, szükségleteket, és azokkal konstruktív módon képes foglalkozni a vezető, beszélgetésvezető élményhez juttató tevékenységének segítségével. A csoport indulása előtt elkészített programterv folyamatos változásokon mehet át – a csoport igényeinek megfelelően –, ám léte segíti a csoport szakmai munkájának állandó tudatosságát, tervszerűségét.

A programtevékenység megfogalmazásával új elemmel bővül a csoportmunkát végzők tudatossága.

A programtervhez és a csoport különböző szakasza-hoz kapcsolódóan, Ludányi – Szilágyi I. – E. Varga – Hadnagy (1999–2007 munkái alapján) fogalmaztunk meg módszertani ajánlásokat, melyek segítséget jelenthetnek a csoportmunkát végzők számára.

2.6 A programtervkészítés általános modellje, készítésének folyamata s néhány praktikus tanács

A programterv megszületésének vannak előzményei, melyek szorosan kapcsolódnak magához a program megalkotásához (lásd igényfelmérés, szükségletek megjelenése). A csoport már akkor elkezdődik, amikor még csak a leendő tagok szükségletei kerülnek megfogalmazásra, vagy a szakember érzékeli a kapcsolat során a szükségleteket.

1. A programterv és a csoport előkészítése

- a) Direkt és indirekt eszközökkel tájékozódj a célcsoport szükségleteiről!
- b) Direkt és indirekt eszközökkel tájékozódj egy lehetséges csoport beindításának igényéről!
- c) Tudd meg, a szükségletek felsorolásán vagy belátásán túl dolgoznának-e ezen egy csoportban!
- d) Gondold végig, a szükségletek mögött milyen ismereti, vagy viselkedésbéli, vagy más típusú sajátosságok állnak, s ezekkel tudsz-e foglalkozni egy programtervben összeállított játék-, szituáció-, gyakorlatsorral!
- e) Köss előszerződést a csoportban való részvétellel!

Mindezek a feladatok egy előzetes tájékozódást követelnek meg a csoport vezetőjétől, mely tájékozódást leginkább a csoportvezető szükségletérzékeny attitűdjével lehetne jellemezni. Amennyiben a tanulmányban szereplő közösségi alapú szolgáltatásfejlesztést tartjuk szemünk előtt, akkor az abban bemutatott folyamatban ez a tájékozódás indirekt módon megtörténik a közös munkának köszönhetően. Ezt a folyamatot a válaszadás váltja fel a programterv készítés második szakaszában.

2. A programterv megalkotása

2. A programterv megalkotása

- a) Határozd meg a célt, célállapotot! (Támaszkodj az előzetes szükségletfelmérésre!)
- b) Határozd meg azokat a tevékenységeket, amelyek a cél megvalósításához kapcsolhatók!
- c) Tisztázd, mi várható az általad felkínált tevékenységektől!
- d) A várt „eredményeket” fordítsd át programtervbe, annak egyes elemeire! (Játékok, gyakorlatok, szituációk.)
- e) Határozd meg, milyen fokozatokon szeretnéd átsegíteni a csoportot a célok elérése közben! (Fokozatosság, sikerélményhez juttatás.)
- f) Hozd összhangba a programterved időigényét, a célcsoport pszichés, szociokulturális hátterét és a szükséglet sajátosságait!
- g) Gondold végig, milyen eszközökre lesz szükséged az egyes foglalkozásokhoz!
- h) A programterv összeállításánál maradj saját kompetenciádon belül! (Csak általad ismert vagy kipróbált és végig gondolt gyakorlatokkal, játékokkal dolgozz!)
- i) Részletesen dolgozd ki a foglalkozásokat! (Csoportra hangolás, fő téma, levezetés.)
- j) Folyamatosan törekedj arra, hogy a választott gyakorlatokkal a csoport a realitásban maradjon! (A csoporttörténés szintjén és a feladat szintjén is.)
- k) Legyen időterved! (Egy alkalomra és összességében is.)
- l) Döntsd el, milyen módszerekkel és technikákkal

fogod értékelni az egyes foglalkozásokat és a teljes programot!

m) A csoport igényeire, változására folyamatosan reagálj a programod esetleges változtatásával! Készülj variációkkal!

n) Foglalkozz a csoportot körülvevő környezettel, hogy esetleges változások várhatók-e!

2.7 A csoportmunkához kapcsolódó feladatok tematikus összefoglalása:

(általános feladatok a csoport tervezése, szervezése, lebonyolítása és lezárása során)

1. Az előkészítő szakasz feladatai:

- Előzetes tájékozódás a célcsoportról (szokásai, napi ritmusa, életmódja, egyéb jellemzői);
- Előzetes tájékozódás a leendő csoportot körülvevő intézményről, környezetéről (intézmény adta lehetőségek, tárgyi környezet, személyi környezet, élettér sajátosságai);
- Intézményi célok és leendő elővételezett csoportcélok egyeztetése;
- Intézményi dolgozók informálása a csoportról mint munkaformáról és annak sajátosságairól (alapjelenlések, alapszabályok);
- A célcsoport elérési eszközeinek kiválasztása, előnyeinek, hátrányainak végig gondolása;
- A csoport előzetes programtervének végig gondolása, összeállítása a célcsoportnak megfelelően;
- Tévhitiek eloszlatása a leendő tagokban;
- Módszerek kiválasztása;
- Igényfelmérés;

„Nulladik” találkozással betekintést nyújtani a leendő tagoknak a csoportmunkába;

Előszerződés.

2. Kezdeti szakasz feladatai:

- A programterv céljainak és a csoport céljainak egyeztetése, összhangba hozása (direkt és indirekt módon folyamatos);
 - Előzetes programterv korrigálása, véglegesítése;
 - Csoportkontextus megteremtése;
- Módszerek egyeztetése a csoporttal;
- Igények aktualizálása, motiválás az igények csoportban történő megjelenítésére;
 - Intézményi dolgozók – más, a csoporttal kapcsolatba kerülő szakemberek – informálása a csoportról általánosságban, a csoportvezetőre vonatkozó titoktartás megsértése nélkül;
 - Szerződéskötés.

3. A munkaszakasz feladatai:

- Programterv végig vitele a csoport igényeinek megfelelő esetleges változtatásokkal;
- A csoport igényeinek, szükségleteinek közvetítése a csoportot körülvevő intézményi környezet felé;
- A csoport-intézményi környezet, valamint a csoport-intézményi környezet-társadalmi környezet kapcsolatrendszerek kialakításának elősegítése;
- Elősegíteni a csoportélmény, az együttesség élményének megtapasztalását;
- Egyéni és csoportcélok elérésének a segítése;
- Új célok, szükségletek kielégítése az adott problémakörön belül;

□ A csoporttagok egymás felé irányulásának elősegítése (kölsönös segítségnyújtás támogatása).

4. A záró szakasz feladatai:

- A csoport végének megélhetővé tétele;
- A természetes kölsönös segítségnyújtó rendszer további működési lehetőségeinek feltárása;

A tanulmányban a gondoskodáspolitikai professzionális munkaformái közül a közösségi és a csoportmunkát állítottuk a középpontba. Tettük ezt úgy, hogy a közösségi alapú szolgáltatásfejlesztést helyeztük előtérbe, mely szándékoltan a gondoskodáspolitikai gondolkodás egyik kiinduló pontja tud lenni. A különböző társas szerveződésekben élő egyéneknek alapvető érdeke az, hogy képesek legyenek bekapcsolódni az őket érintő társadalmi kérdések megválaszolásába. Életük során a jól lét megtalálásához és megteremtéséhez kapcsolódó nehézségekkel konstruktív módon, legyenek képesek megbirkózni. Aktív részvétellel legyenek képesek a megoldások megtalálására, hiszen így megvalósítják az aktív, cselekvő, gondoskodni, öngondoskodásra képes és a környezetért, közösségükért felelősséget vállaló állampolgárt. A gondoskodáspolitikában dolgozó professzionális segítő számára pedig felkínálkozik egy más típusú felelősség, és intervenciós rendszer, mely a közösségek oldaláról közelíti meg a beavatkozások rendszerét s nem az egyéni hangsúlyú segítséget valósítja meg, kihagyva az egyént körülvevő szűkebb és tágabb társas szerveződések.

Irodalomjegyzék

Adorjáni Csaba – Gálfi Béla (1965): A psychotikusok csoport-pszichoterápiája. Akadémia Kiadó, Budapest

Albert-Lőrincz Enikő (2004): A csoportokkal való munka módszertani kérdései. Scientia Kiadó, Kolozsvár

Allport, Gordon Willard (1977): Az előítélet. Gondolat, Budapest

Andersen, Tom (1990): A visszajelző csoport. Animula Kiadó, Budapest, 41–43. p.

Angelusz Erzsébet (1996): Antropológia és nevelés. Akadémiai Kiadó, Budapest

Aronson, Elliot (1992): A társas lény. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest

Bagdy Emőke – Koronkai Bertalan (1990): Személyiségfejlesztő módszerek az iskolában. Tankönyvkiadó, Budapest

Barczy Magdolna (1997): A csoport hatékonysága és a személyes változás. Animula

Barczy Magdolna (2000): Elmosódott határok, kontúros csoportvezetés, avagy személyiségfejlesztő csoportok a felsőoktatásban. In: Pszichoterápia, 9., 5-1

Bábosik István (1982): Személyiségformálás közvetett hatásokkal. Tankönyvkiadó, Budapest

Bábosik István (2000): Az iskola nevelési hatékonyságának mutatói. In: Új Pedagógiai Szemle, 4. szám

Bábosik István (2002): Neveléseméleti modellek hatékonyságának mutatói. In: Bábosik István – Kárpáti Andrea (szerk.): Összehasonlító pedagógia. BIP, Budapest

Bábosik István (2004): Nevelésemélet. Osiris Kiadó, Budapest

Bábosik István – Nádasi Mária (1975): Közvetett ráhatás a csoportmunkában. (Pedagógiai Közlemények 16.) Tankönyvkiadó, Budapest

Bábosik István – Torgyik Judit (szerk.) (2007): Pedagógusmesterség az Európai Unióban. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest 5. p.

Bion, Wilfred Ruprecht (1961): Experiences in Groups. Tavistock

- Böszörményi Zoltán (1956): Csoportpszichoterápiás tapasztalatok pszichotikusokkal. (Pszichológiai tanulmányok 7. kötet) Akadémiai Kiadó, Budapest, 312–320. p.
- Bourdieu, Pierre. (1997): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke In Angelusz Róbert (szerk.): A társadalmi rétegződés komponensei. Válogatott tanulmányok, Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 156–177.
- Buda Béla (1989): Személyiségfejlesztést szolgáló csoportmódszerek. In: Telkes József (szerk.): Személyiségfejlesztés I. Közművelődésház, Tatabánya
- Coleman, James S. (1998): A társadalmi tőke az emberi tőke termelésében In Lengyel György–Szántó Zoltán (szerk.): Tőkefajták: A társadalmi és a kulturális erőforrások szociológiája. Budapest: Aula Kiadó, 11–43.
- Coyle, Grace (1930): Social Process in organized groups. New York, Richard Smith, Inc.
- Coyle, Grace (1948): Group work with American Youth. New York: Harper and Row
- Csányi Vilmos (2003): Az emberi természet. humánológia. Budapest, Vince Kiadó.
- Domokos Lászlóné (1939): Életközösségek az osztályban. Budapest, 11–32. p.
- Domokos Lászlóné (1947): Szabad Beszélgetés (Nevelő munka az általános iskolában) A Köznevelés könyvtára 1., Budapest
- Durkheim, Émile: Az öngyilkosság. (szociológiai tanulmány) Osiris Kiadó, Budapest, 2003.
- Dunbár, R. (1996): Grooming gossip, and the evolution of language. Harvard University Press.
- Durkheim, Emile (1986): A társadalmi munkamegosztásról. Budapest, MTA Szociológiai Kut. Int. Fritjof Capra (2007): Az élet szövedéke Avicor Kft p. 51
- Ferenc Pápa (2021) Fratelli Tutti – Mindnyájan Testvérek kezdetű enciklikája, Szent István Társulat az Apostoli Szent-szék Könyvkiadója, Budapest, p10.
- Forgach József (1993): A társas érintkezés pszichológiája. Gondolat, Budapest
- Foulkes, Siegmund. H. (2000): A csoportanalitikus pszichoterápia módszere és elvei. Animula, Budapest, 40–42. p.
- Freud, Sigmund (1921): Tömegpszichológia és én-analízis. In: Tömegpszichológia. Társadalomlélektani írások. Sigmund Freud művei V. kötet. Cserépfalvi Kiadó, Budapest, 1995. 185–248. p.
- Füredi János (1979): Terápiás közösség kialakítása és szociálpszichiátriai vizsgálata. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Giddens, Anthony (2000) Runaway World. London Routledge.
- Granovetter, Mark (1991 [1988]): A gyenge kötések ereje. A hálózatelmélet felülvizsgálata. In Angelusz Róbert–Tardos Róbert (szerk.): Társadalmak rejtett hálózata. Budapest: Magyar Közvéleménykutató Intézet.
- Hadnagy József (2001): Gyermekcsoportok létrehozásának és működtetésének módszertani sajátosságai. In: Esélyteremtés a pedagógiában. Szakmódszertani sorozat I. (PHARE HU 9705-0202-0003/076 program támogatásával) EKF, Eger, 7–28. p.
- Hadnagy József (2004): Az adaptivitás értelmezése a szociális csoportmunka folyamatában. In: Acta Academiae Paedagogicae Agriensis. (szerk. E. Varga–Ludányi), Eger, 97–117. p.
- Hadnagy József (2017) Szociálpedagógia és a szociálpedagógus által működtetett csoportmunka sajátosságai, In: Szöveggyűjtemény a szociálpedagógus képzéshez, Eger
- Hadnagy József (2023): Egy közösségfejlesztési folyamat módszertani tapasztalatai. In: Bajzáth Angéla; Csányi Kinga; Győri János (szerk.): Elkötelezettség és rugalmasság: a neveléstudomány útjai az átalakuló világban: Absztraktkötet. Budapest, Magyarország: MTA
- Pedagógiai Tudományos Bizottság, ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar (ELTE PPK) (2023) 456 p. pp. 197-197., 1 p.
- Harkai Nóra (2006): Közösség és közösségi munka. Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete.
- Heller Ágnes (1970): A mindennapi élet. Budapest, Akadémiai Kiadó p.59, 62, 65, 56, 63
- Heller Ágnes (1994): Általános etika. Cserépfalvi Kiadó, Budapest

- Heller Ágnes (1996): Morálfilozófia. Cserépfalvi Kiadó, Budapest
- Henderson, Paul - Thomas N. David (1987): Skills in Neighbourhood Work National Institute Social Services Library No. 39. London, Allen and Unwin, Boston and Sidney
- Klein Sándor (2004): Vezetés- és szervezetszichológia. (3. kiadás). Edge 2000 Kft, Budapest
- Klein Sándor – Angster Mária (1996): Néhány szó a „harmadik erő mozgalmáról”. In: A személyközpontú megközelítés elmélete és alkalmazása a segítő szakmában. (szöveggyűjtemény) Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola, Budapest
- Lewin, Kurt (1975): Csoportdinamika. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- Le Bon, Gustave (1913): A tömegek lélektana. Franklin Társulat, Budapest, 122. p.
- Liebermann, P. L. (1956): Csoportterápia a nevelési tanácsadásban. In: Gyermekgyógyászat, 10. 289. p.
- Limbos, Edouard (1985): Kulturális és szabadidős csoportok animálása. Népművelési Intézet, Budapest
- Ludányi Ágnes (2000): A megváltozott tanárszerepek és korszerű értelmezésük a pedagógusképzésben. (PhD disszertáció) Eötvös Loránd Tudományegyetem
- Ludányi Ágnes (2006): Ismeret – Önismeret. Okker Kiadó, Budapest
- Luhmann, Nikolas (2006): Bevezetés a rendszerelméletbe. Társadalomtudományi Könyvtár sorozat. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Magyar Larousse I kötet (1991). Akadémiai Kiadó, Budapest, 548. p.
- Mérei Ferenc (2006): Közösségek rejtett hálózata. Szociometriai értelmezés. Budapest, Osiris Kiadó p. 34.
- Mérei Ferenc és mtsai (1989): Társ és csoport. Akadémiai Kiadó, Budapest, 11–13.; 81.p.
- Mihály Ottó (1998): Bevezetés a nevelésfilozófiába. Okker, Budapest
- Molnár Szilárd – Kollányi Bence – Székely Levente (2007): Az információs társadalom szerk.: Pintér Róbert Társadalmi hálózatok, hálózati társadalom p. 64-81
- Molnár Szilárd (2003/3): Társadalmi tőke és információs társadalom. Szociológiai Szemle p. 112-121
- Moreno, Jacob Levy (1959): Gruppenpsychotherapie. Id. Zeintlínger, Karolina E. (1991): A pszichodráma-terápia tételeinek elemzése, pontosítása és újrafogalmazása, J. L. Moreno után. Híd Kiadvány, Budapest
- Müller, C. W (1992): Hogyan vált a segítségnyújtás hivatássá? Az ELTE Szociológiai Intézet Szociálpolitikai Tanszékei, a Hirschler Rezső Szociálpolitikai Egyesület és a T-Twins Kiadó könyvsorozata, Budapest
- Némedi Dénes (2006): A civil társadalom és a társadalomtudományok. Megjegyzések Burawoy közszociológiai programjához Replika. 54-55. (97-103.)
- Nicholas A. Christakis – James H. Fowler (2010): Kapcsolatok Hálójában. Mire képesek a közösségi hálózatok és hogyan alakítják a sorsukat. Budapest, Typotex. p. 274, 296-297, 304, 333
- Pataki Ferenc (1980): Új fejlemények a csoportkutatásban. In: Pataki Ferenc (vál.): Csoportlélektan. Gondolat Könyvkiadó, Budapest
- Rogers, Carl (1983): Az empátikus létezési mód: egy el nem fogadott létmód. OPI, Budapest
- Rogers, Carl (1996): Encounter csoport folyamata. In: Személyközpontú megközelítés elmélete és alkalmazása a segítő szakmában. Szöveggyűjtemény, Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola, Budapest
- Rogers, Carl (1986): Client-centered/Personal-centered Approach to Therapy. In: Kutash, I. – Wolf, A. (eds.): Psychoterapist's Casebook Jossey-Bass
- Rudas János (1990): Delfi örökösei. Gondolat Kiadó, Budapest
- Schaffer, J. – Galinsky, M. D. (2000): Models of group therapy. Englewood Cliffs, Printice Hall, 1989.
- Shulman, Lawrence (1992): Skills of Helping Individuals and groups. Itasca. I 11: F. E. Peacock Publishers
- Slavson, Samuel (1943): An Introduction to Group Therapy. New York: The Commonwealth Fund
- Somlai Péter (1983): Gondolatok egy közösség-elmélet viszontagságos történetéről. In Tönnies F.: Közösség és társadalom. Utószó. Budapest, Gondolat. Stanley Milgram

- (1967): „The Small World Problem”, *Psychology Today*, Vol. 2, 60-67
- Szécsi Gábor (2013): *Nyelv, média, közösség* Budapest, Gondolat
- Szelényi Iván (1973): Bevezető tanulmány a „Városshociológia” kötethez. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó p.15, 16
- Szilágyi Klára (2002): *Pályorientáció (módszertani kézikönyv csoportvezetők számára)* Kollégium Tanácsadó, Szolgáltató Kft., Budapest
- Szilágyi Klára (2003): *Munka-pályatanácsadás, mint professzió.* Kollégium Kft., Budapest
- Szilágyi Klára – Völgyesy Pál (1987): A pedagógus pályaképalakulása a mezőgazdasági szaktanárok körében. In: *Szakképzési Szemle*, 2. 41–47. p.
- Szilvási Léna (1997): A csoportmunka gyakorlatának áttekintése. In: Hegyesi Gábor (szerk.): *A szociális munka elmélete és gyakorlata 4.* Bárczi Gusztáv Gyógynevelési Tanárképző Főiskola, Budapest
- Szőnyi Gábor (1977): *Pszichoterápiás hétvégé.* Orvosképzés, 2.
- Szőnyi Gábor (1984): A csoport pszichoterápia indikációi. In: *A csoport pszichoterápia elméleti és gyakorlati kérdései.* Akadémiai Kiadó, Budapest
- Szőnyi Gábor (2005): *Csoportok és csoportozók. A lélektani munkára építő csoportok vezetése.* Medicina könyvkiadó Rt., Budapest
- Telkes József (szerk.) (1989): *Személyiségfejlesztés I. A Közművelődés Háza és a Magyar Népművelők Egyesületének Mentálhigiénés Szakmai Szervezete, Tatabánya*
- Toseland, R. W. – Rivas, R. F. (1984): *An Introduction to Group Work Practice.* New York: Macmillan Publishing Company, „Leadership”, 77–110.p.
- Toseland, R. W. – Rivas, R. F. (1997a): A csoportmunka gyakorlatának központi kérdései. In: Hegyesi Gábor (szerk.): *A szociális munka elmélete és gyakorlata 4.* Bárczi Gusztáv Gyógynevelési Tanárképző Főiskola, Budapest
- Toseland, R. W. – Rivas, R. F. (1997b): *Csoportdinamika.* In: Hegyesi Gábor (szerk.): *A szociális munka elmélete és gyakorlata 4.* Bárczi Gusztáv Gyógynevelési Tanárképző Főiskola, Budapest, 56.p.
- Tönnies, Ferdinand (1983): *Közösség és társadalom* Budapest, Gondolat Kiadó, p. 329
- Ujhelyi Adrienn (2007): *Digitális generáció. Alkalmazott Pszichológia.* (9) 1. 150-160.
- Utasi Ágnes (2000): *Középosztály. Kapcsolatok.* Budapest, Új Mandátum. p. 64
- Varga A. Tamás – Vercseg Ilona (2001): *Közösségfejlesztés. Magyar Művelődési Intézet, Budapest*
- Varga A. Tamás – Vercseg Ilona (2001): *Közösségfejlesztés. Budapest, NKA és Közösségfejlesztők Egyesülete*
- Varsányi Erika (1999): *Megfigyelés és cselekvés. Válogatás a közösségi munka elméleteiből.* (szerk.) Budapest, Balassi Kiadó
- Vercseg Ilona (1993): *Közösség: Eszme és valóság* Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete p 15.
- Vercseg Ilona (1993): *A szomszédság, mint a közösségi cselekvés színtere.* Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete (Parola Füzetek)
- Vercseg Ilona (1993): *Közösség – Eszme és valóság.* Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete (Parola Füzetek)
- Vercseg Ilona (2004): *Közösségfejlesztő leckék kezdőknek és haladóknak. Parola füzetek.* Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/Azadatt.nsf/0a84037251c6a630c12_57075002e65aa/c25665214fdb-da8ec1256f1800529729?OpenDocument
- Yalom, Irvin D. (1995): *A csoportpszichoterápia elmélete és gyakorlata.* Animula, Budapest

Mikó F. László

A mesterséges intelligencia szerepe a gondoskodáspolitikában, és a fogyatékossgal élő személyek támogatásában

Kulcsszavak: mesterséges intelligencia, gondoskodáspolitiká, fogyatékossgügy, digitális akadálymentesítés, segítő technológia, szakpolitika

Absztrakt: A cikk a mesterséges intelligencia (AI) szerepét vizsgálja a gondoskodáspolitiká területén, különös tekintettel a fogyatékossgal élő személyek támogatására. Az elemzés feltárja az AI jelenleg alkalmazott megoldásait – mint a beszédfelismerés, képfelismerés, navigációs rendszerek és adminisztratív automatizáció –, amelyek hozzájárulnak az önálló életvitel, a munkaerőpiaci részvétel és az információhoz való hozzáférés javításához. A tanulmány azonosítja azokat a területeket is, ahol a technológiai lehetőségek már rendelkezésre állnak, de intézményi, szabályozási vagy képzési hiányosságok miatt nem hasznosulnak rendszerszinten. A jövőbeli perspektívák között kiemelt szerepet kapnak a személyre szabott, adaptív támogatási rendszerek, valamint az integrált digitális ökoszisztémák, amelyek az otthoni, közlekedési és munkahelyi környezetet összekapcsolva biztosítanak folyamatos támogatást. Nemzetközi összehasonlításban megfigyelhető, hogy az AI integrációja fejlettebb azokban az országokban, ahol stratégiai szintű szabályozás, finanszírozás és szakemberképzés támogatja az innovációt, míg más régiókban inkább projektszintű alkalmazások jellemzőek.

A tanulmány szakpolitikai ajánlásokat fogalmaz meg a közszolgáltatásokba történő integráció, az interoperabilitás, az etikai keretek és a felhasználóközpontú tervezés erősítése érdekében. Az AI nem helyettesíti az emberi gondoskodást, de megfelelő irányítás mellett jelentős mértékben növelheti annak hatékonyságát, hozzáférhetőségét és fenntarthatóságát.

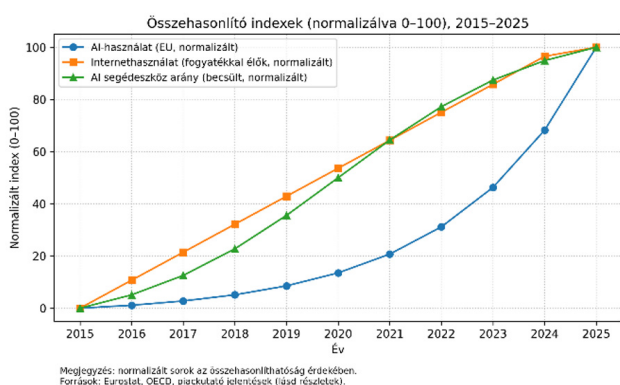
Bevezetés

A 21. század gondoskodáspolitikájának egyik legnagyobb kihívása az, hogy miként lehet fenntartható módon biztosítani az egyre növekvő támogatási igényeket úgy, hogy közben az ellátás minősége és az érintettek önrendelkezése is erősödjön. A mesterséges intelligencia (AI) ebben a kontextusban nem pusztán technológiai innováció, hanem rendszerszintű eszköz lehet a szolgáltatások személyre szabásában, a hozzáférés javításában és az adminisztratív terhek csökkentésében. Különösen a fogyatékossgal élő emberek esetében bír kiemelt jelentőséggel, mivel az AI képes áthidalni kommunikációs, érzékelési, mozgási és kognitív korlátokat, ezáltal erősítve az önálló életvitel lehetőségét.

1. Az AI jelenlegi alkalmazásai a fogyatékossgügyben

A mesterséges intelligencia már ma is számos területen jelen van. A kommunikáció támogatásában a beszédfelismerő rendszerek, az automatikus feliratozás és a szöveg–beszéd átalakítás kulcsszerepet játszanak. Hallássérült személyek számára valós idejű feliratozás biztosítható, míg látássérült emberek képfelismerő rendszerek segítségével kapnak információt környezetükről. Ezek a megoldások nem csupán kényelmi funkciók, hanem alapvető eszközei az információhoz való egyenlő hozzáférésnek.

A mobilitás területén AI-alapú navigációs alkalmazások képesek akadálymentes útvonalakat tervezni,

felismerni akadályokat, sőt valós idejű környezetet visszajelzést adni. Az okosotthon-rendszerek hangvezérléssel vagy automatizált környezetszabályozással növelik a fizikai önállóságot.

A munkaerőpiacon az AI segíthet a képességprofilok elemzésében, az egyéni erősségekhez illesztett feladat kiosztásban és az ismétlődő folyamatok automatizálásában. Ez különösen fontos a kognitív vagy neurodiverz személyek számára, ahol a munkakörnyezet adaptációja döntő tényező a foglalkoztatás sikerességében.

A szociális ellátórendszerekben az AI legnagyobb hatása az adminisztratív folyamatok automatizálásában jelenik meg: dokumentumfeldolgozás, jogosultság-ellenőrzés, adatösszevetés. Ez nemcsak gyorsabb ügyintézés, hanem az erőforrások hatékonyabb elosztását is lehetővé teszi.

2. Amit ma is tudna az AI, de nem használjuk ki

A technológiai lehetőségek és a gyakorlati alkalmazás között jelentős rés húzódik. Sok országban a megoldások léteznek, de nem épülnek be rendszerszinten a közszolgáltatásokba. Az egyik fő akadály az intézményi fragmentáció: az oktatás, az egészségügy és a szociális ellátás külön adatstruktúrákkal működik, ami gátolja az interoperabilitást.

További probléma az adatvédelem és az etikai szabályozás bizonytalansága. Az érzékeny adatok kezelése különösen kényes a fogyatékosügyben, és a döntéshozók gyakran inkább elkerülik az AI alkalmazását, mintsem megfelelő garanciarendszereket építsenek ki. Jelentős hiányosság a szakemberképzésben is meg-

figyelhető. A segítő szakmák dolgozói ritkán kapnak technológiai képzést, így a rendelkezésre álló eszközök nem kerülnek be a napi gyakorlatba.

3. Jövőbeli irányok és technológiai fejlődés

A következő években az AI várhatóan egyre inkább személyre szabott támogatási rendszereket kínál majd. Az adaptív algoritmusok képesek lesznek tanulni a felhasználó viselkedéséből, preferenciáiból, és ennek megfelelően módosítani a támogatás formáját. Ez új szintre emeli az egyéni autonómiát.

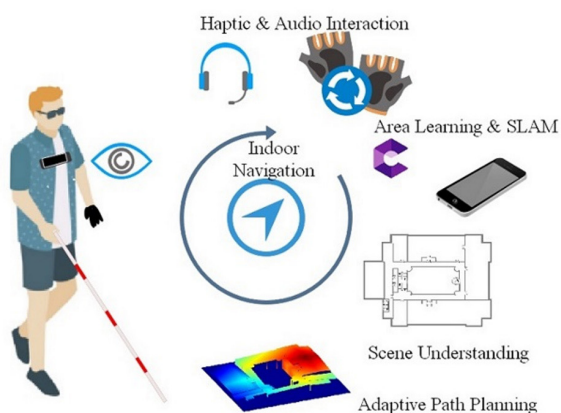
Az integrált rendszerek – például okosotthon, közlekedési infrastruktúra és digitális munkakörnyezet összekapcsolása – lehetővé teszik a folyamatos támogatást különböző élethelyzetekben. A technológiai fejlődés azonban csak akkor hoz társadalmi hasznot, ha szabályozási és etikai keretek kísérik, amelyek biztosítják a méltányosságot és az emberi jogok védelmét.

„A korábbi, jellemzően egyetlen célra tervezett segédeszközökkel ellentétben az AI felgyorsíthatja a változást azáltal, hogy egyszerre különböző helyzetekhez és fogyatékoságtípusokhoz igazodik. Az AI-vezérelt megoldások személyre szabottabbak lehetnek, tanulhatnak a közösségi visszajelzésekből, ezért különösen alkalmasak a felhasználók szemléletét figyelembe vevő kooperatív fejlesztésre. Emellett könnyebb őket a mainstream technológiába integrálni, ami gyorsíthatja az akadálymentesítés skálázását. A megoldások többsége általánosan termelékenységnövelő,

ami csökkentheti a korábbi segédeszközökkel járó stigmatizációt. Végül az AI csökkentheti a fogyatékos-sággal élők foglalkoztatását elősegítő megoldások költségét.” (OECD. (2023). Using artificial intelligence to support people with disability in the labour market. OECD Publishing.)

Egy konkrét példa az AI felhasználására: Látássérültek „digitális látása”

Kiknek? Vakok, aliglátók. Mit csinál az AI? Egy kamera + AI folyamatosan „magyarázza a világot:

Egy lépcső van előtted három méterre. Balra egy üres szék. A busz száma: 23-as. Ez egy tejfől, lejárát: február 12. Extra: Arcok felismerése (ismerős vs. idegen), érzelmek detektálása beszélgetés közben.

4. Nemzetközi összehasonlítás és Magyarország helyzete

A fejlettebb jóléti rendszerekkel rendelkező országokban az AI integrációja előrehaladottabb. Skandináv államokban és Nyugat-Európában a digitális akadálymentesítés része az állami stratégiáknak, és központi finanszírozással támogatják az innovációt.

Magyarországon a stratégiai dokumentumok megjelennek, de az alkalmazás inkább projektszintű. Az infrastruktúra és a szakmai kapacitás fejlesztése nélkül a technológia hatása korlátozott marad. Ugyanakkor az EU-s együttműködések és pilot programok lehetőséget adnak a felzárkózásra.

5. Szakpolitikai javaslatok

A hatékony AI-integráció érdekében szükséges:

- *céltzott pilot programok indítása közszolgáltatásokban*
- *interoperabilis adatstruktúrák és nyílt szabványok*
- *kötelező etikai és átláthatósági auditok*
- *szakemberképzés és digitális kompetenciafejlesztés*
- *a fogyatékos-sággal élő személyek bevonása a tervezésbe*

Záró gondolat

A mesterséges intelligencia nem helyettesíti az emberi gondoskodást, de erőteljes eszköz lehet annak kiterjesztésében. Megfelelő szakpolitikai keretek mellett az AI hozzájárulhat egy igazságosabb, hozzáférhetőbb és fenntarthatóbb gondoskodási rendszer kialakításához.

Ez a dolgozat nem jöhetett volna létre, az AI konstruktív támogatása nélkül.

Irodalomjegyzék

- World Health Organization. (2022). Global report on assistive technology. WHO.
- OECD. (2023). Using artificial intelligence to support people with disability in the labour market. OECD Publishing.
- European Commission. (2024). Digital accessibility and inclusion in the European Union. Publications Office of the European Union.
- European Agency for Special Needs and Inclusive Education. (2023). Assistive technology and inclusive education policy frameworks.
- United Nations. (2023). Artificial intelligence and the rights of persons with disabilities. UN Disability Inclusion Strategy materials.
- EASPD (European Association of Service Providers for Persons with Disabilities). (2024). Use of artificial intelligence in social care for persons with disabilities.
- Magyarország Kormánya (2020). Magyarország Mesterséges Intelligencia Stratégiája.

RETRO-KÖNYVEK MAI SZEMMEL

Ajánlás a MACKINGER-KIADÓ korábbi, szakmai szempontból érdekes szakkönyveihez

Kedves Olvasók, Kedves Munkatársak, az elmúlt években számos, szakmai szempontból érdekes, könyvet ajánlottunk figyelmükbe. Most egy sorozatot szeretnénk indítani, melyben az Intézet könyvtárában található idegennyelvű kiadványokra, és a hozzájuk kapcsolódó kiadók korábbi ajánlataira szeretnék felhívni a figyelmet. A mai digitalizált világban érdemes egy pillanatra megállni a könyvesponcok előtt, belelapozni egy-egy ígéretes című könyvbe, beleolvasni korábbi szerzők korábbi, de ma is érvényes szövegeibe, összehasonlítani a mai gondolkodásunkat más korok korábbi ismereteivel.

Elsőnek egy kis Osztrák kiadó könyveit ajánljuk. A Mackinger-Verlag egy közép nagyságú osztrák kiadó, amely inkább sokszínű, szabadabb szerkesztési profillú könyveket ad ki – beleértve irodalmi, kulturális és pszichológiai témákat – és amelynek egyik sajátossága a szerzőközpontú, minőség- és érdeklődés-vezérelt publikálási gyakorlat. A kiadó jelenleg is működik, tehát publikál könyveket.

Az alább ajánlott könyvek érdekes társadalomtudományi és pszichológiai lenyomatait a '90-es éveknek. Érdemes a németül beszélő szakembereknek megszerezni ezeket a könyveket, és összevetni a bennük foglaltakat, a tudomány mai állásával.

A *Frauen und Depression* című könyv könyvtárunkban megtalálható!

A kiadó az alábbi címen érhető el: <https://www.mackingerverlag.at>

Az alábbi összeállítást Telkes Viktor Gyuláné, Farkas Kinga Krisztina munkatársunk készítette.

Keil,W.H.,Hick,P., Korbei,L.E Poch,V. (szerkesztők)

Önmegértés; Tanulmányok a kliensközpontú pszichoterápia elméletéhez

Mackinger-Kiadó,A-5101 Bergheim; 1994; 153 oldal, ös 330; /DM 49,-; ISBN 3-900676-04-6.

A kötetben található hozzászólások többek között a következőket kínálják: az én fenomenológiai megközelítéseinek leírása, Rogers én-konceptiójának elméleti variációi és gyakorlati hatásai a pszichoterápiára, valamint a Rogers és Gendlin közötti különbségek tisztázása az önpusztítás megértésében. A tartalomról: Az én fenomenológiája. Saját és kifosztott én. Az én-fogalom posztmodern szemlélete. Az én, mint hologram Rogers és Gendlin: két különböző pszichoterápiás koncepció? A fókuszálás szakaszossága és időzítése. A terápia és egyéb segítő kapcsolatok differenciálása a kliensközpontú koncepcióban.

Szerkesztette: Schipek G. E Spörkel

A viselkedésgyógyászat, mint alkalmazott rendszertudomány

Mackinger Kiadó, A-5101 Bergheim;1993; 174 oldal; ös 280,-./DM 40,-; ISBN 3-900676-02-/

Ez az antológia párbeszédet kezdeményez a viselkedésgyógyászat és a rendszertudomány között. Ez egyben a viselkedésgyógyászat és a viselkedésterápia szélesebb körű megértéséhez is hozzájárulna, ami nyilvánvaló, mivel ezek a több tudományágot átfogó munkaterületek a komplex bioterápia szerkezetével és dinamikájával foglalkoznak. Pszichoszociális rendszerek. A tartalom a neurobiológiától (agydinamika)

az endokrinológiáig, pszichokardiológiáig, fájdalomkutatásig, az intézményrendszerek dinamikájáig és a klinikai menedzsmentig terjed. Az elején van egy alapcikk a kötet céljáról, valamint a „szinergika” és a „viselkedésgyógyászat” témakörök bevezető előadásai.

WIPPLINGER, R. Reinecker, H.:

A normativitás kérdésköre a viselkedésterápiában

Mackinger Kiadó, A-5101 Bergheim; 1994; 235 oldal; ös 279,-/DM39,-; ISBN 3-900676-03-8/

A könyv szisztematikus áttekintést nyújt a terápiás elem fontosságáról a viselkedésterápiás folyamatban. A terápiás célok tudományos kezelésének lehetőségeit korlátait tárgyaljuk. A szerzők egyéni építőelemeket próbálnak kidolgozni a normák és értékek gyakorlati kezelésére a viselkedésterápiában. A könyv tájékoztatást ad a terápiás célok kialakítását befolyásoló különféle befolyásoló tényezőkről is, valamint tippeket ad a terápiás célok megfogalmazásához és indokolásához. Célja, hogy ösztönözze a terapeutákat, pszichológusokat, pszichiátereket és hallgatókat, hogy kritikusán vizsgálják meg saját értékeiket és normáikat a terápiás célok kialakításakor.

Mackinger, H.M. Bühl közreműködésével

Önismeret a viselkedésterápiában, gyakorlati útmutató

Mackinger Kiadó, A-5101 Bergheim, 1994. ca. 100 oldal; ös 280,-/DM40,-; ISBN 3-900676-05-4/

Az önismeret a képzés elengedhetetlen részének tekintik. A gyakorlati kézikönyv konkrét útmutatást ad tréningek első alkalommal történő lebonyolításához. Tartalmát tekintve olyan gyakorlatokat kínálnak, amelyek a leendő terapeuták érzékenyítését szolgálják különböző területeken: az információfeldolgozás hibái, a személyiség befolyásolása a probléma

észlelésében, a tudattalan preferenciák a kezelési módszerek megválasztásában, a kritikus problémák reflexiója a TV-ben, motivációelemzés, stb.. Az egyes gyakorlatok a gyakorlatban beváltak.

McGrath, E., Keita, G., Strickland, B. Russo, F.:

A nők és a depresszió

Kockázati tényezők és kezelési kérdések

Mackinger Kiadó, A-5101 Bergheim; n1993; 223 oldal, ös 275,-/DM39,-; ISBN 3-900676-01-1

A nők és a depresszió átfogó leltárt jelent a kutatás jelenlegi állásáról. Mivel a depresszió, különösen a nők körében, az egyik legsúlyosabb személyes és társadalmi teher, az Amerikai Pszichológiai Társaság (A P A) szakértőkből álló bizottságot hozott létre annak elemzésére és elemzését dokumentálja a meglévő tudományos irodalmat a nők depressziójának epidemiológiájáról, etológiájáról, tünettánáról és kezeléséről. Szakterületük számos kiváló képviselője dolgozott ezen a 90-es évekre áttörést jelentő munkán.

Mackinger Verlag

ABSZTRAKTOK

The Operation of the Risk-Detection and Signalling System in 2023

Rapid Report

Authors: Júlia Kiss, Krisztina Kécza, Dr. Kinga Vajda

Keywords: child protection, risk detection, signalling system, family and child welfare services, rapid report

Summary: This rapid report presents the key findings of the 2023 data collection from the annual survey conducted by the Slachta Margit National Institute for Social Policy on the functioning of the risk-detection and signalling system established under the Child Protection Act. The aim of the report is to make the results accessible not only to decision-makers but also to social professionals working in the field and to all those interested in the topic, thereby providing guidance and feedback for all levels of the signalling system.

The survey describes various aspects of the system's operation based on responses provided by signalling system coordinators and advisors working at family and child welfare centres and services. It addresses the main characteristics of the system's functioning, respondents' experiences and perceived challenges, as well as annually changing thematic modules. Although limited in scope, the findings provide valuable insights into the current state of the signalling system from the perspective of family and child welfare centres and services.

The Balance of Hungarian Social Policy Between the Two World Wars: Achievements and Shortcomings

Authors: Vince Szalay-Bobrovniczky

Keywords: social policy, interwar period, welfare system, Horthy era, social issues

Summary: This study examines the balance of Hungarian social policy in the period between the two world wars, highlighting the tension between limited economic room for manoeuvre shaped by the consequences of the Treaty of Trianon, the global economic crisis and growing social expectations. It analyses the development and constraints of the welfare institutional system, while distancing itself from oversimplified interpretations that condemn the period outright, often based on the "three million beggars" topos.

The paper also demonstrates how the social question became a central element in the struggles over legitimacy during the Horthy era, particularly in the contest between the radical right and the traditional left.

Forms of Professional Helping Work (With a Focus on Community and Group Work)

Authors: Dr. József Hadnagy

Keywords: professional helping, community work, group work, social intervention, community-based service development, social participation

Summary: "We have never been as lonely as in today's standardized world, which prioritizes individual interests and weakens the communal dimension of existence" (Pope Francis, 2021, p. 10).

This reflection frames the professional interventions of contemporary care policy. Alongside the importance of the individual, communities and groups also hold a central role. Strengthening the groups and communities surrounding the individual and engaging with them, fosters ways of thinking and caring that support community members and enable them to cope and practice self-care. Through belonging to a community or group, individuals achieve personal fulfilment and regain control over their own lives through social participation.

The author of the study has more than thirty years of professional experience in facilitating social skills development groups, and in the past decade his interest has increasingly turned toward community work. These experiences have guided the writing of the present study. The article focuses on community-based service development as a response to the predominantly individual-focused interventions that have characterized helping professions in recent decades. It highlights the distinctive features of community intervention and, without aiming at comprehensiveness, also addresses group work as one of the key practice forms grounded in community intervention.

While recognizing the importance of individual casework, the author argues that professional interventions related to community-based approaches and group work remain significantly underdeveloped in Hungary. Bringing these into focus may support the emergence of a new perspective more organically aligned with the principles of care policy. By prioritizing communities and groups, it becomes possible to establish a complex, systemic intervention framework encompassing diverse forms of professional practice. Active, presence-based professional care carried out directly with community members provides a strong foundation for helping work that responds to needs and promotes social participation. This is the essence of community-based service development.

Strong Nations Are Built on Communities Composed of Healthy and Happy Families

Authors: Péter Farkas

Keywords: family, community, civil society, community development, social capital, democracy

Summary: Within the globalized and individualistic “developed” world, Hungary is also facing serious challenges. The institution of marriage and the

family is not itself in crisis, although broader social crisis phenomena do affect it. The way forward lies in strengthening families and communities, building civil society, and restoring the moral-forming role of the historic churches. The family is an inexhaustible resource, as its strength derives from love and solidarity. Strong families create a strong nation. Families constitute the economic, human, and social capital of society; therefore, their value-creating activity deserves proper recognition.

Alongside families, communities must also be strengthened. Only communities composed of healthy and happy families can form the foundation of a strong nation. Human beings are inherently social and cannot exist without groups and communities. A community is a group of people connected by shared goals, beliefs, and customs, capable of transmitting cultural and communicative patterns and moral systems to new individuals and groups. Communities play a fundamental and decisive role in individual development, shaping and influencing people from birth throughout their lives.

The most natural community is the family. Communities fulfil numerous functions: they provide identity, exercise social control, satisfy informational needs, support socialization, function as reference groups, and establish patterns of mutual and supportive interaction. Community development primarily involves strengthening the initiative and capacity for action of settlements, regions, and neighbourhoods. Citizens and their networks play a key role in this process, alongside community development professionals who, depending on local needs, encourage, inform, and organize connections, thereby activating or complementing existing community resources.

In essence, wise settlement organization and development rest on the recognition that the future is determined less by material resources than by the knowledge, innovative capacity, faith, and cooperation of the people who live there. Historically, civil

society was synonymous with political society: a community of free citizens responsible for the common good and aware of their ethical responsibility. Since the modern era, civil society has come to denote non-state and non-directly political forms of organization. One of the greatest challenges today is to restore the original meaning of civil society through the strengthening of communities, namely, responsible collective action for the common good.

Historic churches can contribute significantly to strengthening families and communities through family and community pastoral work. The existence of healthy and happy families, strong and self-aware communities, and a civil society that embodies civic values oriented toward the common good constitutes an essential precondition of democracy. At the same time, the existence of democratic institutions is itself a prerequisite for the emergence and long-term sustainability of communities.

Municipal Strategy for Overcoming Social Crisis

(The Example of Sarud, a “Cul-de-sac Village” on Tisza-tó)

Authors: Marianna Dobó

Keywords: rural development, peripheral settlements, local strategy, tourism development, community transformation, social cohesion

Summary: An examination of Hungary’s settlement geography reveals numerous localities that display the typical social and economic disadvantages associated with peripheral status. Persistent unemployment, outmigration, and the gradual decline of community services jointly reduce quality of life and weaken local social cohesion. Sarud, a small settlement in Heves

County with a permanent population of nearly one thousand, is located on the shore of Lake Tisza. Prior to the political and economic transition, agriculture provided the main source of livelihood. However, the economic restructuring after 1990, marked by job losses, the absence of industrial opportunities, and the contraction of community functions resulted in significant population decline and demographic ageing. In recent years, however, the settlement’s development trajectory has undergone a marked shift, with earlier stagnation replaced by a consciously shaped and more dynamic development path.

More recently, the Experience Village project has brought the settlement back into the spotlight, creating jobs, initiating infrastructural development, and attracting new residents. As part of this transformation, the settlement has strengthened its community identity through cultural programmes, such as local festivals and heritage events, while its gastronomic offerings have gained national recognition, with local products and culinary specialities receiving several prestigious awards. As a result of these activities, tourist seasons bring not only an increase in visitor numbers but also a rise in the proportion of temporary residents. This generates noticeable social effects in the structure of the local community, interpersonal relations, and the demands placed on service provision systems.

The aim of this study is to examine how a win-win situation has emerged in Sarud in the relationship between the municipality, business actors, and local society, and whether such a development strategy can remain sustainably successful. It also explores to what extent a social service system can rely on a single enterprise as a primary complementary resource, and how planning processes have been reshaped by this evolving situation.

SZERZŐINK

- Dr. Dobó Marianna
szociológus, politológus, tanár, egyetemi docens
EKE Társadalomismeretei Tanszék
- Farkas Péter
szociológus, politológus, teológus, tudományos tanácsadó,
Slachta Margit Nemzeti Szociálpolitikai Intézet
- Dr. Hadnagy József
szociálpedagógus, tanár, szociális munkás, tanszékvezető egyetemi docens,
EKE Szociológiai Tanszék
- Kécza Krisztina
szociológus, szociálpolitikus, kutató-elemző Slachta Margit NSZI Módszertani
Igazgatóság
- Kiss Júlia
szociológus, szociálpolitikus, kutató-elemző Slachta Margit NSZI Módszertani
Igazgatóság
- Mikó F. László
képzőművész, újságíró, Slachta Margit NSZI Gondoskodás szakmai folyóirat
főszerkesztője
- Szalay-Bobrovniczky Vince
egyetemi diploma, történész, ELTE-BTK
- Telkes Viktor Gyuláné,
Farkas Kinga Krisztina
Slachta Margit NSZI Buda Béla könyvtár munkatársa
- Dr. Vajda Kinga
Phd szociális munkás, szociológus, kutató-elemző, a Módszertani Igazgatóság
volt munkatársa

Lektorok: Dr. habil Tóth Tibor, Kun Gábor, Kundráth Jolán, Farkas Péter, Pacsuta István

